

ДЕМОГРАФІЯ ТА СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ 4 РАЗИ НА РІК
ЗАСНОВАНИЙ У ЛИСТОПАДІ 2004 р.
КИЇВ

1 (59) • 2025

ЗМІСТ

Соціально-демографічні структури та якість населення

ОЛЕНА СОВА Вплив комерційного та громадського секторів на соціально-економічну активність громад України	3
АННА ГВЕЛЕСІАНІ, ВІКТОР ЧЕРНІЧЕНКО Колективні моделі споживчої поведінки домогосподарств: основні підходи до формування та напрями використання	20
ЛІЛІЯ ГОЛОВКО, ВАСИЛЬ ХУДИНЕЦЬ, ТАМІЛА ГОЛОВКО Проектна діяльність у територіальних громадах (на прикладі Колочавської територіальної громади Закарпатської області)	35

Формування соціального капіталу

СВІТЛАНА СІДЕНКО Розвиток людського капіталу в умовах глобальної нестабільності	55
ІРИНА НОВАК Соціальний діалог у контексті повоєнної розбудови та європейської інтеграції України	73
ОЛЕНА ЛЕВАНДА, ТАМАРА МАГАНОВА Дослідження наукового потенціалу України: аналітичний огляд результатів конкурсу «Молодий вчений року»	94

Економіка природокористування

ВІКТОРІЯ МИКИТЕНКО, ДМИТРО МИКИТЕНКО, МАРГАРИТА ЧУПРИНА Сценарне моделювання просторового відновлення макрорегіональних зон України: соціо-еколого-економічні пріоритети реконструкції	109
--	-----

Книжковий огляд

Накопичувальна система на загальному фоні пенсійного забезпечення населення	133
Експертні оцінки динаміки галузей соціальної сфери	137
Потенціал соціальної інтеграції в ЄС	140
ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ	142
GUIDELINES FOR AUTHORS	145

DEMOGRAPHY AND SOCIAL ECONOMY

SCIENTIFIC JOURNAL
PUBLISHED 4 TIMES PER YEAR
FOUNDED IN NOVEMBER 2004
KYIV

1 (59) • 2025

CONTENTS

Socio-demographic structures and population quality

OLENA SOVA The Impact of the Commercial and Civil Society Sectors on the Socio-Economic Activity of Ukrainian Communities	3
ANNA HVELESIANI, VIKTOR CHERNICHENKO Collective Models of Household Consumption Behavior: Main Approaches to Formation and Areas of Use	20
LILIYA HOLOVKO, VASYL KHUDYNETS, TAMILA HOLOVKO Project Activity in Territorial Communities (on the Example of the Kolochava Territorial Community of the Zakarpattia Region)	35

Formation of social capital

SVITLANA SIDENKO Human Capital Development Under Global Instability.	55
IRYNA NOVAK Social Dialogue in the Context of Post-War Development and European Integration of Ukraine	73
OLENA LEVANDA, TAMARA MAHANOVA Study of the Scientific Potential of Ukraine: Analytical Review of the Results of the «Young Scientist of the Year» Competition	94

Natural resource economics

VICTORIYA MYKYTENKO, DMYTRO MYKYTENKO, MARHARYTA CHUPRINA Scenario Modeling of Spatial Regeneration of Macro-Regional Zones of Ukraine: Socio-Ecological-Economic Priorities of Reconstruction	109
--	-----

Book review

Funded Pension Scheme on the General Background of Pension Provision	133
Expert Assessments of the Dynamics of Social Sectors	137
Social Integration Potential in the EU	140
GUIDELINES FOR AUTHORS (Ukr.)	142
GUIDELINES FOR AUTHORS	145

Cite: Sova, Olena (2025). Vplyv komertsiiinoho ta hromadskoho sektoriv na sotsialno-ekonomichnu aktivnist hromad Ukrainy [The Impact of the Commercial and Civil Society Sectors on the Socio-Economic Activity of Ukrainian Communities]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 1 (59), 3—19. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.003>

<https://doi.org/10.15407/dse2025.01.003>

УДК 316:330(477)

JEL Classification: A14, D69, H41, J10, L20, L31, O18

ОЛЕНА СОВА, канд. екон. наук, доцент, старш. наук. співроб.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: sovy@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6386-6432

Scopus ID: 57225029294

ВПЛИВ КОМЕРЦІЙНОГО ТА ГРОМАДСЬКОГО СЕКТОРІВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ АКТИВНІСТЬ ГРОМАД УКРАЇНИ

У сучасних умовах децентралізації виникає нагальна потреба у пошуку ефективних механізмів взаємодії між державою, бізнесом та громадськістю для вирішення проблем розвитку територіальних громад. Із застосуванням просторового мислення і системного аналізу, методів індукції та дедуції, статистичного групування, порівняння тощо в статті проведено оцінку динаміки кількості створених компаній і громадських організацій у Київській області за десять років. Аналіз вибірки громад і побудовані лінійні тренди продемонстрували негативний вплив воєнно-політичної ситуації, соціально-економічної кон'юнктури, інфраструктурних змін на активність неурядових і комерційних установ. Метою статті є обґрунтування синергії зусиль бізнесу та громадських організацій у розвитку українських громад та представлення заходів задля збільшення фінансової спроможності та нарощення соціального капіталу спільнот. Аргументовано відмінності у показниках бізнес-середовища міських, селищних і сільських громад, що підтверджує необхідність планування індивідуальних стратегій розвитку для кожного типу громад. Отримані висновки щодо надання бюджетним інструментам стратегічного значення для зміцнення потенціалу регіонів у контексті міжсекторального партнерства формують наукову новизну дослідження.

Проаналізовано динаміку створених компаній і громадських організацій в територіальних громадах Київської області України за 2015—2024 рр. Виокремлено типи гро-

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

мад з суттєвою спадною тенденцією досліджуваних показників. Визначено причини зменшення соціально-економічної активності територіальних громад на основі аналізу їх бізнес-середовища в 2023 р. Наголошено на необхідності врахування показника чисельності населення у розрахунках спроможності громад і кількості активних платників податків. Надано пропозиції щодо стимулювання співпраці бізнесу та громадських організацій задля успішності програм повоєнного відновлення.

Ключові слова: територіальні громади, резильєнтність, соціально-економічний розвиток, партнерство, комерційний сектор, громадський сектор, бюджет.

Постановка проблеми й актуальність дослідження. Розвиток територіальних громад є однією з ключових передумов успішного економічного та соціального розвитку України. В умовах децентралізації та реформування системи місцевого самоврядування особливого значення набуває ефективне функціонування комерційного й громадського секторів. Кожен із них відіграє унікальну роль у розбудові стійких і самодостатніх громад.

Бізнес-структури формують економічну базу функціонування спільнот, генерують робочі місця, стимулюють місцеву економіку та залучають інвестиційний капітал. Водночас громадські організації сприяють розв'язанню соціальних проблем, мобілізують місцеві ресурси та посилюють громадянське суспільство. Саме поєднання зусиль цих суб'єктів може стати ключовим фактором у забезпеченні гармонійного та сталого розвитку територіальних громад. Отже, актуальності набуває дослідження впливу комерційного та громадського секторів на розвиток українських територіальних громад, аналіз їхнього внеску в соціально-економічні процеси на місцевому рівні, а також виявлення основних викликів і можливостей, що постають у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-економічна активність територіальних громад передбачає широке коло учасників у процесі забезпечення їхньої життєдіяльності. Колектив авторів А. Pearson, С. Starpino, F. Potvin (А. Пірсон, С. Старпіно, Ф. Потвін) розглядають змістові відмінності між поняттями «співпраця» і «партнерство», а також описують процес встановлення пріоритетів взаємодії [1]. Л. Нечипорук (L. Nechiporuk) стверджує, що формування ефективних механізмів узгодження інтересів суб'єктів має спиратися на конструюванні інструментів їхньої взаємодії та відповідальності, виборі раціональних форм і методів співпраці секторів [2]. Н. Mackiewicz, E. Spodarczyk (Г. Мацкевич, Е. Сподарчик) наголошують на важливості співробітництва між господарюючими та громадськими організаціями, оскільки вони можуть запропонувати бажані вигоди за допомогою обміну, підвищення конкурентоспроможності підприємств і досягнення статутних цілей некомерційних установ [3]. З точки зору впровадження взаємодії A.G. Raisiene, L. Baranauskaite (А.Г. Расін, Л. Барнаускайте) розробили концепцію міжгалузевої співпраці з виділенням п'яти ключових сфер, важливих для досягнення ефективності та результативності [4].

Результати дослідження Д.-С. Bódi (Д.-К. Боді) показують, що труднощі неурядових організацій пов'язані з нестачею людських ресурсів, браком фінансів і бар'єрами у просуванні пропонованих послуг [5—6]. А. Iachim, О. Gherman (А. Яхім, О. Герман) наголошують на пріоритетній економічній ролі громадського сектору, який демонструє силу ринкового механізму до саморегулювання і його здатність усувати власні недоліки [7]. Е. Лібанова та С. Романюк (Е. Libanova, S. Romaniuk) досліджують режими інституціоналізованого полісуб'єктного менеджменту та чотири моделі координації соціальних відносин, що сприятиме побудові ефективного поліцентричного управління в українському суспільстві [8]. Т. Заяць і Г. Краєвська (Т. Zaiats, Н. Kraievska) аргументують переваги міжсекторальної співпраці та ілюструють механізми її реалізації в територіальних громадах України [9]. Проблеми резильєнтного відновлення соціально-економічної активності територіальних громад у воєнний і повоєнний періоди досліджено О. Дяконенко та Т. Нечитайло (О. Diakonenko, Т. Nechytailo) — на їхню думку, дієвим інструментом підвищення здатності до самоорганізації громадської спільноти за обмеженого ресурсного забезпечення є потенціал громадських організацій [10]. У праці Д. Крилова (D. Krylov) з'ясовано доцільність активізації поширення державно-приватного партнерства (ДПП) в Україні та наведено шість його функцій [11]. В. Сичова й Т. Самофалова (V. Sychova, T. Samofalova) наголошують, що саме угоди ДПП забезпечують привабливість проєктів для бізнесової участі та інтегрують підприємницький потенціал у мобілізаційний [12]. А ось В. Звонар (V. Zvonar) відстоює думку про просування практики функціонування «smart»-громади як моделі комунікації та конструктивного співробітництва суб'єктів суспільного розвитку [13]. Пріоритетним напрямом формування спроможних територіальних громад в Україні колектив вітчизняних авторів називає впровадження механізмів співпраці, ґрунтованих на концепції нового публічного менеджменту та широкого діалогу із зацікавленими сторонами, модель співпраці суб'єктів і модель громадського сектору [14].

Попри наявність численних матеріалів щодо міжсекторальної співпраці, замало уваги приділено взаємодії бізнесу та громадського сектору, що є важливою складовою для формування стійких і спроможних територіальних громад. Відсутність ґрунтовних наукових праць, що комплексно аналізують результати інтеграції підприємницького потенціалу в процеси соціального розвитку, створює нагальну потребу в подальших дослідженнях.

Метою дослідження є з'ясування ролі комерційного та громадського секторів у сприянні соціально-економічному розвитку територіальних громад України та опис ключових механізмів їх взаємодії для успішних перетворень у спільнотах. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в аргументації для територіальних громад пріоритетності співпраці бізнес-структур і «третього» сектору економіки для досягнення прогресу віднов-

лення і сталого розвитку країни, а також в аналітичних висновках щодо розгляду бюджетних інструментів стратегічного планування для зміцнення потенціалу регіонів у контексті соціальної взаємодії та державно-приватного партнерства.

Матеріали та методи. Дослідження здійснено за допомогою комплексного підходу, що поєднував збір вторинних даних й аналіз репрезентативної вибірки. Групування статистичних показників дало змогу виявити загальні тенденції формування бізнес-структур і некомерційних установ у громадах, водночас просторовий аналіз окремих кейсів забезпечив більш глибоке розуміння механізмів взаємодії між указаними секторами та їхніх наслідків. Методи індукції та дедукції застосовано для виявлення ключових закономірностей у впливі різних факторів на стійкість громад (індукція) і для перевірки цих закономірностей на основі теоретичних положень (дедукція), що забезпечило обґрунтованість результатів. Системний аналіз уможливив дослідження впливу дій бізнесу й громадських організацій на розвиток міських, селищних і сільських громад, а порівняльний підхід допоміг виявити відмінності фінансового потенціалу спільнот різного типу. Графічне відображення даних унаочнило тенденції та трансформації обраних індикаторів для виявлення активності платників податків вибірки територіальних громад України.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на теорію та практику моделей державно-приватного партнерства, в світі склалася стійка міжсекторальна тріада з державних органів, підприємницьких структур і громадських організацій, що охоплює правові, економічні та функціональні бази. Узгодження інтересів і об'єднання ресурсів усіх сторін взаємодії має орієнтуватися на досягнення консенсусу між владою, бізнесом і суспільством, необхідного для підвищення якості життя громадян [15, с. 87]. Державний сектор економіки має стратегічне значення для конкурентоспроможності та безпеки країни. Комерційний сектор забезпечує економічне зростання завдяки створенню робочих місць, інвестиціям та розвитку інфраструктури. Неурядові, волонтерські та некомерційні організації, об'єднані узагальненою назвою «третій сектор», акцентуються на наданні всебічної підтримки, особливо під час економічних криз [16]. Вони просувають інтеграцію соціальних та екологічних проблем у фокус законотворення, підприємницьких ініціатив і наукових досліджень.

Комерційний і громадський сектори відіграють важливу роль у розвитку територіальних громад України, впливаючи на соціально-економічну стабільність й підвищення рівня життя місцевого населення. Громадські організації (ГО) активізують соціальну сферу, допомагають вирішенню локальних питань, залучають ресурси та стимулюють громадську активність. Взаємодія цих двох секторів дає змогу ефективніше використовувати потенціал громад, формуючи умови для стійкого розвитку та підвищення

конкурентоспроможності територій. Продемонструємо динаміку створених компаній і громадських організацій в різних типах територіальних громад Київської області України за 2015—2024 рр. (табл. 1—2).

Таблиця 1. Кількість створених компаній у вибірці територіальних громад Київської області, 2015—2024* рр., од.**

Громади		Роки									
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Міські	Бориспільська	200	346	163	300	194	196	195	73	129	51
	Броварська	344	583	322	429	318	239	268	129	200	70
	Білоцерківська	321	612	259	403	278	234	230	136	184	66
	<i>Середнє значення</i>	288	514	248	377	263	223	231	113	171	62
Селищні	Великодиммерська	19	31	17	12	18	13	18	11	22	5
	Макарівська	41	49	57	34	44	37	51	21	21	11
	Іванківська	20	27	25	30	22	9	12	7	11	3
	<i>Середнє значення</i>	27	36	33	25	28	20	27	13	18	6
Сільські	Білогородська	68	102	74	80	102	73	70	34	75	34
	Борщагівська	226	349	356	354	392	331	368	168	235	94
	Дмитрівська	46	45	22	23	25	22	25	17	18	4
	<i>Середнє значення</i>	113	165	151	152	173	142	154	73	109	44

Джерело: побудовано за даними [17]; * Станом на 1 квартал 2024 р.; ** без державних управлінь загального характеру і благодійних організацій та фондів.

Таблиця 2. Кількість створених громадських організацій у вибірці територіальних громад Київської області, 2015—2024* рр., од.**

Громади		Роки									
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Міські	Бориспільська	13	7	5	16	10	11	15	6	2	2
	Броварська	26	33	26	25	17	14	9	8	17	2
	Білоцерківська	26	26	20	18	24	12	22	15	16	7
	<i>Середнє значення</i>	22	22	17	20	17	12	15	10	12	4
Селищні	Великодиммерська	4	3	1	3	1	0	7	1	4	—
	Макарівська	11	5	5	2	6	2	5	2	1	1
	Іванківська	2	3	1	2	5	4	4	2	1	1
	<i>Середнє значення</i>	6	4	2	2	4	2	5	2	2	1
Сільські	Білогородська	2	6	7	9	6	7	5	2	9	2
	Борщагівська	17	15	17	13	15	16	18	22	16	9
	Дмитрівська	7	3	3	5	6	3	2	1	1	—
	<i>Середнє значення</i>	9	8	9	9	9	9	8	8	9	6

Джерело: побудовано за даними [17]; * станом на 1 квартал 2024 р.; ** без державних управлінь загального характеру і благодійних організацій та фондів.

Громади було обрано для аналізу за критерієм максимальної чисельності мешканців, оскільки цей показник відображає потенціал соціального капіталу, що чинить вплив на якість соціальних взаємодій і резильєнтність спільнот. У контексті розвитку громад соціальний капітал слід розуміти як сукупність соціальних зв'язків, норм, довіри та взаємодії між членами громади, що сприяють їхньому об'єднанню і співпраці для досягнення спільних цілей, а саме: мережу взаємної підтримки, довіру до інституцій, активну участь громадян у місцевих ініціативах та організаціях, готовність до обміну ресурсами та допомоги один одному.

Усереднені дані щодо кількості створених компаній і ГО у досліджуваній вибірці порівняймо за 2023 і 2021 рр. (повні роки, які охоплюють довоєнний і воєнний час). У всіх типах громад зменшення середньоарифметичного значення новостворених компаній склало близько 30 в.п. (від 26 у міських громадах до 33 в.п. у селищних). Цей показник по ГО суттєво різниться в громадах: на 20 в.п. відбулося скорочення середньоарифметичного значення в міських громадах, також зазнав скорочення цей показник у селищних громадах — на 60 в.п., а сільські громади в середньому мали приріст новостворених ГО на 12,5 в.п. у 2023 р. порівняно з 2021.

Вочевидь, що створення компаній, громадських об'єднань відбувається з урахуванням потреби в їх існуванні, запитів спільноти на товари та послуги, які вони можуть запропонувати. Вибірка за типами громад Київської області (з максимальною чисельністю мешканців) показала загальну тенденцію до зменшення кількості створених компаній протягом періоду з 2015 по 2024 рік. Одним із факторів цього перебігу подій є чутливість господарюючих суб'єктів до стану економічного середовища та змін у ринкових умовах, що впливають на підприємництво та інвестиційний клімат. У кризових ситуаціях компанії повинні вживати заходи з мінімізації ризиків і нівелювання результатів дії негативних факторів, щоб зберегти робочі місця та забезпечити розвиток виробничого потенціалу.

Найсуттєвіше зменшення кількості створених компаній спостерігаємо в міських громадах — у 2023 р. зареєстровано на 67 % компаній менше ніж у «піковому» 2016 (рис. 1). У селищних громадах за той самий період теж скорочення показника — вдвічі. Але кількісно чисельність компаній у селищах вимірюється десятками, натомість у міських — сотнями; отже, фактом є відчутне скорочення числа господарюючих суб'єктів саме в містах.

Лінійний тренд є найбільш стабільним для створених компаній у вибірці сільських громад Київської області, коли теж має місце спадна тенденція: з 2016 до 2023 р. скорочення сягнуло 34 %.

Міські громади (Бориспільська, Броварська, Білоцерківська як громади з кількістю активних платників податків більше 30 тис. од. у 2023 р.) за результатами 2023 р. не досягнули показника числа новостворених компаній жодного з попереднього років, хоча приріст до 2022 р. склав 51,7 %.

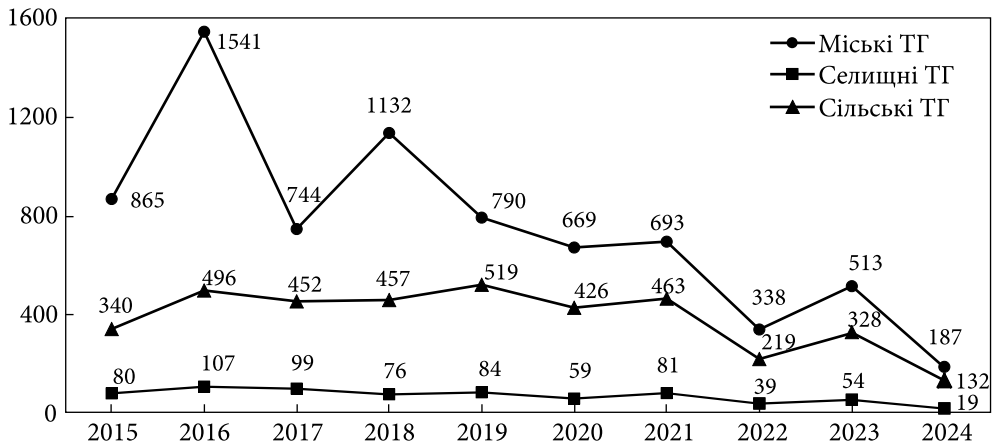

Рис. 1. Кількість створених компаній у вибірці територіальних громад Київської області, 2015—2024* рр., од.**; * станом на 1 квартал 2024 р.; ** без державних управлінь загального характеру і благодійних організацій та фондів.

Джерело: побудовано за даними [17].

Загалом на 39 % скоротилася кількість нових компаній у 2022 р. порівняно з 2015, а проти 2021 р. — на 49 %. Наприклад, у Бориспільській громаді в 2022 р. порівняно з 2021 зареєстровано на 63 % менше компаній.

Селищні громади (Великодимерська, Макарівська, Іванківська як громади з чисельністю мешканців близько 30 тис. осіб у 2023 р.) також показують загальну тенденцію до зменшення кількості компаній, маючи найменші значення показника серед усієї сукупності громад області (до 50 одиниць). Проте рівень змін варіюється поміж різними громадами, наприклад, Великодимерська мала зниження показника на 42 % у 2022 р. порівняно з 2015 р. (до 11 одиниць з 19 на початку досліджуваного періоду), а в 2023 р. відбулося повне відновлення пріоритетів у розвитку бізнесу й було створено 22 компанії, що на 15 % більше їх кількості в 2015 р. Сільські громади (Білогородська, Борщагівська, Дмитрівська як громади з максимальною чисельністю мешканців у 2023 р.) мають найменші відхилення серед обласної вибірки по кількості створених компаній за десятиліття. Якщо в 2015 р. було створено 340 компаній, то в 2023 — 328. Наприклад, у Борщагівській ТГ у 2022 р. було зареєстровано на 54 % менше компаній ніж у 2021 р., що може свідчити про втрату економічного потенціалу або міграцію населення. А вже за результатами 2023 р. ця громада разом з Білогородською були такими ТГ Київської області, які перевищили показник зареєстрованих компаній в 2015 р.

Зміни в кількості створених громадських організацій на території обраних громад Київської області безпосередньо були пов'язані з соціально-економічною кон'юнктурою, інфраструктурними змінами та воєнно-полі-

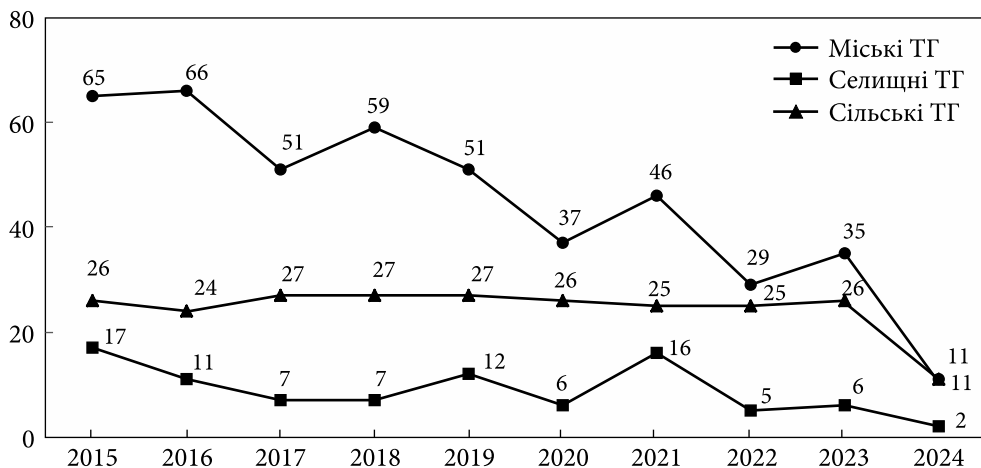

Рис. 2. Кількість створених громадських організацій у вибірці територіальних громад Київської області, 2015—2024* рр., од.**: * станом на 1 квартал 2024 р.; ** без державних управлінь загального характеру і благодійних організацій та фондів
Джерело: побудовано за даними [17].

тичною ситуацією. Наприклад, 2020—2021 рр. принесли пандемію *Covid-19*, що вплинуло на динаміку створення нових компаній та громадських організацій. Звичайно, доцільним є поділ досліджуваного періоду на довоєнний і воєнний час. Війна призвела до зменшення економічної активності, обмежень у фінансуванні програм і загального погіршення умов для розвитку нових бізнес-проектів та соціальних ініціатив. Міські ТГ виявилися найбільш економічно активними, з помірно високим рівнем створення. Як порівняти 2023 р. з 2016 (максимальна кількість створених ГО) за показником новостворених одиниць, то скорочення числа ГО в обраних для аналізу містах Київської області відбулося майже вдвічі (–47 %).

Селищні громади демонструють певний потенціал для розвитку, особливо в контексті соціальної інфраструктури, але через скорочення обсягів фінансових ресурсів і демографічні особливості кількість нових громадських організацій коливається в межах 5—17 (скорочення показника на 68 % протягом 2015—2023 рр.). Найбільш постійними результатами в темпах аналізованого показника зарекомендували себе сільські громади Київської області, адже у 2015—2023 рр. кількість реєстрацій ГО є стабільною: 25—27 од. (рис. 2).

Порівнюючи графіки кількості створених компаній (рис. 1) і кількості створених громадських організацій (рис. 2), помітним є однакове розташування ліній: кількісно більша чисельність ГО у містах, а найменша — в селищах.

По-перше, міста зазвичай мають вищий рівень економічного розвитку та концентрацію бізнесу, що сприяє активнішій громадській діяльності.

Більша кількість компаній у міських ТГ забезпечує ресурсний потенціал, необхідний для підтримки та розвитку ГО. По-друге, міста мають вищу щільність населення, що сприяє активнішій взаємодії та співпраці між громадянами. Це створює сприятливе середовище для виникнення нових громадських ініціатив та організацій. По-третє, в містах більш розвинена інфраструктура, яка включає освітні заклади, культурні центри та інші установи, що продукують громадську активність. Водночас у селищних і сільських громадах через нижчу щільність населення та меншу концентрацію ресурсів можливості для створення та фінансування громадських організацій є обмеженими. Таким чином, різниця в кількості ГО між містами, селищами та селами відображає різні умови та можливості для громадської активності в цих типах населених пунктів. Отож, упродовж 2015—2023 рр. спостерігалася нестабільна картина щодо кількості новостворених громадських організацій у міських громадах Київської області з чергуванням років то збільшення, то зменшення показника. Порівнюючи дані 2021 та 2015 довоєнних років, бачимо в підсумку зменшення числа створених ГО на 30 %. У 2022 р. цей спад уже склав 55 %. Натомість у 2023 р. зареєстровано на 20 % більше громадських організацій ніж у 2022.

Броварська та Білоцерківська міські громади в 2015 р. мали однакову кількість нових громадських організацій (по 26 од.), а на кінець 2021 р. у Броварській було відкрито їх лише 9, тоді як у Білоцерківській 22. У 2023 р. кількісні показники майже вирівнялися до значення 16—17 од. у кожній громаді.

Упродовж 2015—2018 рр. у селищних громадах панувала спадна тенденція по кількості новостворених ГО — скорочення досягло 59 %. До 2021 р. число таких компаній зросло до 16 одиниць, а вже в 2022—2023 рр. показник зафіксувався на позначці 6, повторюючи значення 2020 р. (року розгортання *Covid-19*). Великодимерська селищна громада є єдиною, яка в 2023 р. відкрила більше ГО ніж у 2022 р. Загалом у сільських ТГ Київської області за майже десятиліття не відбулося зменшення активності громадських ініціатив, що може свідчити про успішне вирішення економічних або соціальних викликів за допомогою цього інструменту впливу. Кількісно лідером є Борщагівська сільська громада, де у 2015—2023 рр. відкривалося в середньому 17 ГО щороку.

Стосовно відносних показників кількості створених компаній у 2015—2021 рр. та 2022—2024 рр., то серед міських громад Київської області додатного приросту не було в жодній громаді (табл. 3).

Серед селищних громад лише Макарівська в 2021 р. порівняно з 2015 вийшла на показник +24,4 %. Дві сільські ТГ — Білогородська та Борщагівська — при порівнянні кількості новостворених компаній в 2021 та 2015 рр. мають позитивні значення +2,9 % та +62,9 % відповідно. Отже, 1/3 досліджуваної вибірки територіальних громад Київської області мала віднос-

ний приріст кількості створених компаній у 2015—2021, та жодна за період 2022—2024 рр.

За 2021/2015 рр. лише Бориспільська міська громада мала приріст новостворених ГО (+15,4 %). Серед селищних таких громад дві — Великодимерська (+75 %) та Іванківська (+100 %), але в абсолютних показниках кількість одиниць становить +3 од. та +2 од. відповідно. Також дві сільські громади (Білогородська та Борщагівська), як за приростом зареєстрованих компаній, так і за створеними громадськими організаціями знаходяться «в плюсах». Якщо порівнювати кількість створених громадських організацій в ТГ у воєнний період, то, на жаль, відносні показники показують лише спадну динаміку. Тільки Білогородська сільська громада продемонструвала постійний показник — 2 нові одиниці, при тому, що це мінімальне значення за досліджуване десятиліття.

Відмінності в темпах створення компаній і громадських організацій між різними типами громад Київської області свідчать про вплив місцевих умов і наявних ресурсів на розвиток підприємницької та суспільної діяльності. Міські громади користуються перевагами густонаселених територій і широкого доступу до інфраструктури, селищні громади використовують гнучкість еко-проектів, доступність житла та знижені витрати на оренду приміщень, а сільські громади активізуються завдяки підтримці сільськогосподарського сектору та громадським ініціативам. Розуміння соціально-економічних трансформацій у ТГ підтверджує необхідність розробки індивідуальних стратегій розвитку для кожного типу громад у контексті зміцнення соціального капіталу спільнот.

Таблиця 3. Відносні показники кількості створених компаній і громадських організацій у вибірці ТГ Київської області, 2015—2024* рр., %

Громади		Компанії		Громадські організації	
		2021/2015	2024/2022	2021/2015	2024/2022
Міські	Бориспільська	-2,5	-30,1	15,4	-66,7
	Броварська	-22,1	-45,7	-65,4	-75,0
	Білоцерківська	-28,3	-51,5	-15,4	-53,3
Селищні	Великодимерська	-5,3	-54,5	75,0	-100,0
	Макарівська	24,4	-47,6	-54,5	-50,0
	Іванківська	-40,0	-57,1	100,0	-50,0
Сільські	Білогородська	2,9	0,0	150,0	0,0
	Борщагівська	62,8	-44,0	5,9	-59,1
	Дмитрівська	-45,7	-76,5	-71,4	-100

Джерело: побудовано за даними [17]; * станом на 1 квартал 2024 р.

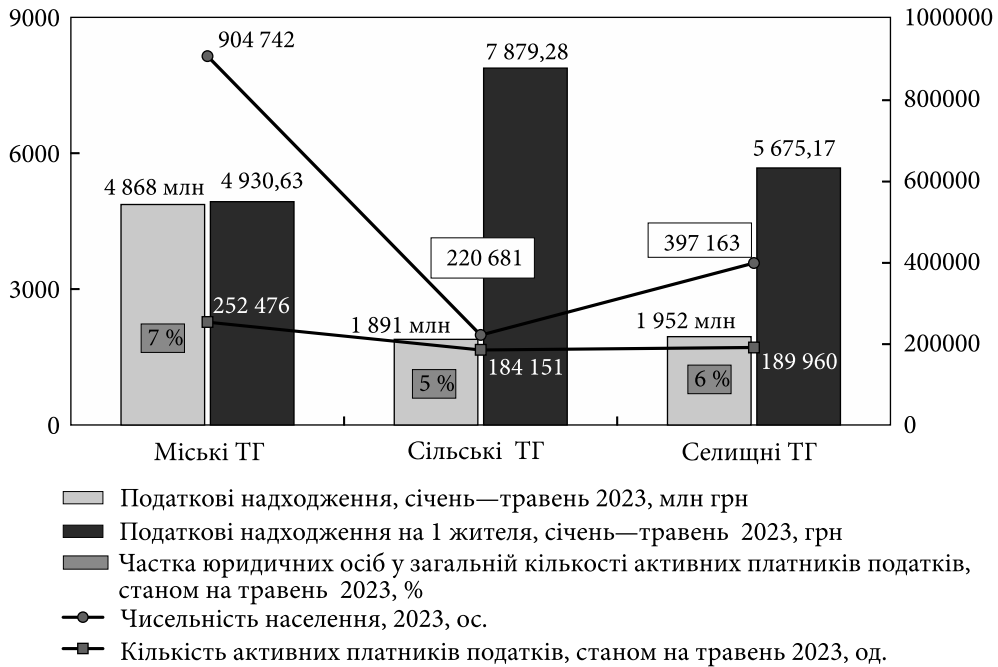

Рис. 3. Економічні показники бізнес-середовища територіальних громад Київської області, 2023 р.

Джерело: побудовано за даними [18] та авторські розрахунки.

Дані щодо основних показників бізнес-середовища територіальних громад Київської області дають можливість проаналізувати динаміку активності платників податків, оскільки це суттєво впливає на фінансову й соціальну спроможність спільнот. Врахуємо в дослідженні певну часову та просторову обмеженість доступу до статистичних даних під час війни з міркувань національної безпеки України.

Графічний аналіз свідчить про наявну диференціацію різних типів громад за представленими показниками (рис. 3).

Звичайно, у процесі аналізування фінансового потенціалу територій основну роль відіграє кількість мешканців у громадах. Міські ТГ Київської області є місцем проживання для 904,7 тис. осіб. У сільських громадах сукупно проживає 220,7 тис. осіб. На території селищних громад мешкає 397,2 тис. осіб. Тож вочевидь має місце й диференційована вікова структура населення з різними частками економічно активних осіб, а рівень працездатності є детермінантою бізнес-середовища спільнот.

Як перший показник розглянемо кількість активних платників податків у Київській області. Попри те, що в сільських громадах чисельність населення є майже вдвічі меншою ніж у селищних, станом за січень—травень 2023 р. сплачує податки приблизно однакова кількість платників —

184,15 тис. та 189,96 тис., перераховуючи до відповідних місцевих бюджетів по 1,9 млрд грн. (бюджети селищних ТГ мають податкових надходжень лише на 3 % більше ніж сільські бюджети). Міські бюджети отримали за аналізований період 4,9 млрд грн. податкових надходжень, сплачених 252,48 тис. активних платників податків, що на 33 % більше ніж таких суб'єктів у селищних громадах. Зазначимо, що населення міських громад кількісно в 2,3 рази більше. Вартує уваги, що частка юридичних осіб у загальній кількості активних платників податків несуттєво відрізняється в різних типах громад — 7 % у міських, 5 % у сільських і 6 % у селищних ТГ Київської області.

Щодо сум податкових надходжень на 1 жителя, то показник у міських громадах серед аналізованої сукупності по Київській області є найнижчим — 4930 грн. на 1 мешканця. Для селищних ТГ це 5675 грн., що на 15 % більше ніж у попередній групі. В сільських громадах на 1 жителя припадає 7880 грн. Повертаючись до чисельності населення, нагадаймо, що саме в сільських громадах живе найменша кількість мешканців Київської області. Водночас сільські громади, маючи найменшу чисельність мешканців, демонструють вищі податкові надходження в розрахунку на одного жителя, що може бути зумовлено меншою конкуренцією та ефективнішим використанням місцевих ресурсів. Незважаючи на майже однакову кількість активних платників податків у селищних і сільських ТГ, міські громади все ж генерують значно більші обсяги податкових надходжень завдяки своїм масштабам.

Бізнес, громадські організації та держава мають різні ресурси та компетенції, які можуть бути використані для досягнення спільних довготермінових цілей [19]. Співпраця між ними сприяє створенню стійкої соціальної інфраструктури та забезпечує стабільність у громадах. Держава може відігравати важливу роль у стимулюванні цього партнерства шляхом надання податкових пільг, урядових грантів або інших інструментів підтримки для бізнесу та громадських організацій, що беруть активну участь у місцевих ініціативах. Також важливим є вдосконалення законодавчої бази, яка сприятиме розширенню можливостей, зокрема через механізми ДПП, що підвищить інвестиційну привабливість проєктів для бізнесу та забезпечить більшу участь громадянського суспільства.

Серед успішних прикладів взаємодії місцевої влади, бізнесу та громадських організацій у конкретних громадах по Україні зазначимо інноваційне цифрове рішення «Smart Green БЦ» (деталізований онлайн-портал зелених зон місцевості, завдяки якому можна прокладати екологічні маршрути), введене в дію Білоцерківською міською радою Київської області за підтримки «Фонду Фрідріха Науманна за Свободу»; Вознесенський гуманітарний хаб у співпраці з ТОВ «Корпорація «Памір» і ПП «Менада»: з 2022 р. працює в чотирьох напрямках — допомога військовим, місцевим жителям і ВПО, родинам з дітьми та сусіднім ТГ Миколаївської області. Коропська селищна рада на Чернігівщині разом з ГО «Коропщина — спільний дім» і за фінан-

сової підтримки ФГ «Вишеньки» популяризує національно-патріотичне виховання, заходи зі згуртування населення, залучення ВПО до активного життя в громаді. Спільно з бізнес-центром «K15» за сприяння Тернопільської ОДА запущено перший у Тернополі коворкінг (Центр Дія. Бізнес) як частину масштабного національного проєкту із розвитку підприємництва та експорту [20].

На місцевому рівні наявна сьогодні система взаємодії регіональної влади та приватних партнерів (потенційних інвесторів) стосується переважно інформаційного обміну та є асиметричною, причому не так у кількісному вимірі, як у якісному [21, с. 34]. Ситуацію може покращити публічна доступність інформації про виконання зобов'язань кожної зі сторін.

Висновки. Аналіз соціально-економічної активності територіальних громад України в 2015—2024 рр. указує на те, що універсальні підходи до розвитку вже не можуть ефективно враховувати потреби різних типів спільнот. Кожна ТГ має свою специфіку, зумовлену обсягом бюджетного фонду, чисельністю населення, зокрема активних платників податків, й рівнем соціального капіталу, сформованого протягом тривалого часу. Соціальний капітал стає ключовим фактором, що визначає здатність громади до об'єднання зусиль, взаємодопомоги та колективного вирішення проблем. Соціальний капітал реалізує свої зв'язки завдяки активній діяльності громадських організацій, які виступають посередниками між громадянами та інституціями, створюючи мережу довіри, співпраці та взаємодії. Вони сприяють обміну інформацією та є важливим механізмом впливу на процвітання громад. Бізнес-структури, підтримуючи громадські ініціативи та співпрацюючи з неурядовими організаціями, формують стійке партнерство і систему соціальної відповідальності. Вони інвестують у розвиток локальних спільнот, що не лише зміцнює економічну стабільність, а й сприяє зростанню соціальної згуртованості.

Взаємодія між бізнесом і громадськими організаціями дає змогу мобілізувати ресурси, підвищуючи рівень фінансування соціальних програм і забезпечуючи більший обсяг суспільних послуг у територіальних громадах. Це вимагає уваги до розробки документів стратегічного планування регіонального розвитку, які враховують унікальні можливості, потенціал і виклики кожної громади, сприяючи їхній резильєнтності та довгостроковій стійкості.

Дослідження виявило, що міські громади мають суттєво більші податкові надходження, ширший доступ до різноманітних ресурсів і вищий рівень участі місцевих жителів у прийнятті рішень порівняно із сільськими та селищними територіальними громадами. Такі відмінності пояснюються різним рівнем економічного розвитку, інфраструктурною забезпеченістю та особливостями демографічної структури різних типів громад, і впливають на можливості розвитку спільнот, рівень життя їхніх мешканців та ефек-

тивність надання місцевих соціальних послуг. Фінансова спроможність громад, яка кількісно виражається через місцеві бюджети, відіграє вагомую роль у формуванні економічної та громадської активності, а також у підтримці та розвитку соціальних зв'язків. Зміни у фінансуванні місцевих органів влади можуть мати значний вплив на ці аспекти життя громад, а саме:

1. Економічна активність:

- зростання інвестицій у місцеву інфраструктуру: збільшення фінансування з місцевих бюджетів дозволяє ТГ інвестувати в розвиток інфраструктури (ремонт доріг, будівництво нових шкіл, лікарень та інших соціально значущих об'єктів). Це створює робочі місця, стимулює місцеву економіку та підвищує привабливість територій для бізнесу та інвесторів;

- підтримка малого та середнього бізнесу: місцеві бюджети можуть спрямовувати кошти на програми підтримки малого та середнього бізнесу, що включає надання грантів, пільгових кредитів, створення бізнес-інкубаторів та інших форм допомоги підприємцям. Це забезпечує фундамент економічному зростанню та розширенню ринку праці.

2. Громадська активність:

- фінансування громадських проєктів: збільшення фінансування з місцевих бюджетів дає можливість громадам підтримувати різноманітні культурні заходи, спортивні змагання, освітні програми та інші ініціативи. Це підвищує рівень громадської активності та спонукає мешканців до участі в житті громади;

- інфраструктурні проєкти: інвестиції у створення та покращення громадських просторів, як-от парки, спортивні майданчики, зміцнюють соціальний капітал. Це формує додаткові можливості для розвитку громадянського суспільства та підвищує рівень соціальної згуртованості. Такі простори стають місцем зустрічей, спілкування та проведення спільних заходів для мешканців ТГ.

3. Соціальні зв'язки:

- покращення пакетів соціальних послуг: збільшення фінансування з місцевих бюджетів мотивує отримувачів коштів підвищувати якість надання соціальних послуг для різних верств населення. Це сприяє зміцненню соціальних зв'язків та підвищенню добробуту населення;

- ініціативи місцевих громад: виділення бюджетних коштів дає змогу підтримувати пропозиції самих мешканців, спрямовані на вирішення локальних проблем і розвиток громад. Це підвищує рівень взаємодії між різними групами населення та сприяє формуванню соціально-відповідального суспільства.

Таким чином, місцеві фінанси, зокрема бюджети громад, мають суттєвий вплив на економічну та громадську активність, а також на зміцнення соціального капіталу. Податкове адміністрування та ефективне використання бюджетних коштів сприяє відбудові територій і підвищенню якості

життя населення. Обґрунтоване зменшення виявлених диспропорцій у соціально-економічній активності ТГ України має реалізовуватися з врахуванням потреб і можливостей комерційного та громадського секторів національної економіки, що є важливим кроком для забезпечення відновлення та сталого розвитку вітчизняних спільнот.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Pearson, A., Starnino, C., & Potvin, F. (2024). Intersectoral collaboration and partnership framework. Observatoire québécois de la proche aide. March 2024. *CIUSSS du Centre-Ouest-de-l'Île-de-Montréal*. https://observatoireprocheaide.ca/wp-content/uploads/2024/05/20240426_OBS_collaboration-EN_final.pdf
2. Nechiporuk, L. (2022). Intersectoral cooperation in the provision of social services in wartime. *Theory and practice of social systems management*, 4, 65—73. <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2022.4.06>
[Нечипорук, Л. (2022). Міжсекторна взаємодія у наданні соціальних послуг в умовах війни. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 4, 65—73].
3. Mackiewicz, H., & Spodarczyk, E. (2022). Benefits from the cooperation of non-governmental organizations with enterprises and durability of cooperation. *Management*, 26 (2), 24—40. <https://doi.org/10.2478/manment-2019-0094>
4. Raisiene, A. G., & Baranauskaite, L. (2018). Investigating complexity of intersectoral collaboration: contextual framework for research. *Contemporary Research on Organization Management and Administration*, 6 (1), 79—89. <https://doi.org/10.33605/croma-012018-007>
5. Bódi, D.-C. (2024). Fundraising and Social Marketing in the Non-governmental Organizations. In: Kavoura, A., Borges-Tiago, T., Tiago, F. (eds). *Strategic Innovative Marketing and Tourism. ICSIMAT 2023. Springer Proceedings in Business and Economics*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-51038-0_83
6. Bódi, D.-C. (2023). Challenges and opportunities of non-governmental organizations. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov. Series VII. Social Sciences*, 16 (65), 2, 223—230. <https://doi.org/10.31926/but.ssl.2023.16.65.2.9>
7. Iachim, A., & Gherman, O. (2024). Organizațiile neguvernamentale și rolul lor în economia contemporană. Non-governmental organizations and their role in the contemporary economy. *Vector European*, 1, 78—80. <https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-1.16>
8. Libanova, E., & Romaniuk, S. (2023). Conceptualization of governance in social relations. *Demography and Social Economy*, 3 (53), 33—53. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.033>
[Лібанова, Е., & Романюк, С. (2023). Концептуалізація полісуб'єктного управління в соціальних відносинах. *Демографія та соціальна економіка*, 3 (53), 33—53].
9. Zaiats, T., & Kraievska, H. (2024). Intersectoral cooperation in the context of social development of territorial communities of Ukraine. *Demography and Social Economy*, 1 (55), 59—77. <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.059>
[Заяць, Т. А., & Краєвська, Г. О. (2024). Міжсекторальна співпраця в контексті соціального розвитку територіальних громад України. *Демографія та соціальна економіка*, 1 (55), 59—77].
10. Diakonenko, O., & Nechytailo, T. (2024). The role of the resilient potential of public organizations in reconstruction of territorial communities of Ukraine. *Demography and Social Economy*, 3 (57), 122—141. <https://doi.org/10.15407/dse2024.03.122>
[Дяконенко, О. І., & Нечитайло, Т. Ю. (2024). Роль резильєнтного потенціалу громадських організацій у відновленні територіальних громад України. *Демографія та соціальна економіка*, 3 (57), 122—141].

11. Krylov, D. (2022). Conceptual foundations of public-private partnership. *Problems of modern transformations. Series: economics and management*, 1 (4). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-03-03>
[Крилов, Д. В. (2022). Концептуальні основи державно-приватного партнерства. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, 1 (4)].
12. Sychova, V. V., & Samofalova, T. O. (2023). Private-public partnership in the post-war reconstruction of Ukraine. *State Formation*, 2 (34), 125—141. <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-10>
[Сичова В., & Самофалова Т. (2023). Державно-приватне партнерство у повоєнному відновленні України. *Державне будівництво*, 2023, 2 (34), 125—141].
13. Zvonar, V. P. (2017). Smart-community as a socio-economic phenomenon. *Demography and Social Economy*, 3 (31), 76—88. <https://doi.org/10.15407/dse2017.03.076>
[Звонар, В. П. (2017). Smart-громада як соціально-економічний феномен. *Демографія та соціальна економіка*, 3 (31), 76—88].
14. Zaiats, T., Romaniuk, S., Kraievska, H., Diakonenko, O., & Sova, O. (2024). Priority areas for the formation of capable territorial communities in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 10 (1), 135—164. <https://doi.org/10.51599/are.2024.10.01.06>
[Заяць, Т., Романюк, С., Краєвська, Г., Дяконенко, О., & Сова, О. (2024). Пріоритетні напрями формування спроможних територіальних громад в Україні. *Agricultural and Resource Economics*, 10 (1), 135—164].
15. Lukashova, Ie. (2023). Problems of intersectoral interaction between citizens, governments and business structures in the context of civil society development in Ukraine. *Electronic scientific publication «Public Administration and National Security»*, 9 (39), 82—91. <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-9-8291>
[Лукашова, Є. В. (2023). Проблеми міжсекторальної взаємодії громадян, влади та бізнес-структур у контексті розвитку громадянського суспільства в Україні. *Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека»*, 9 (39), 82—91].
16. Sampaio, C., & Sebastião, J. R. (2024). Social innovation and social entrepreneurship: uncovering themes, trends, and discourse. *Administrative Sciences*, 14 (3), 53. <https://doi.org/10.3390/admsci14030053>
17. Ukrainian State Registries (2024). *Opendatabot API*. <https://opendatabot.ua/open/otg>
[Єдині та державні реєстри України (2024). Єдиний державний реєстр територіальних громад України. *Opendatabot API*].
18. Territorial communities (2024). *Decentralization*. <https://decentralization.gov.ua/newgromada>
[Територіальні громади (2024). *Децентралізація*].
19. Senyshyn, O. S., Ilkiv, N. V., & Ugolkov, Ie. O. (2023). Strategic directions of interaction between business, NGOs and the state in times of rapid changes. *Economy and Society*, 56. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-94>
[Сенишин, О. С., Ільків, Н. В., & Угольков, Є. О. (2023). Стратегічні напрями взаємодії бізнесу, громадських організацій і держави в часи динамічних змін. *Економіка та суспільство*, 56].
20. Collection of stories “Civil society, business and government — best practices of cooperation” (2022). *ISAR Ednannia*. 78 p. <https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/gromadyanske-suspilstvo-biznes-ta-vlada-krashhi-praktyky-spivpratsi.pdf>
[Збірник історій «Громадянське суспільство, бізнес та влада — кращі практики співпраці» (2022). *ISAP Єднання*. 78 с.].

21. Oliarnyk, V. V., & Biriushov, D. M. (2024). Mechanisms of public-private partnership at the local level. *Efficiency of public administration*, 1/2 (78/79), 33—38. <https://doi.org/10.36930/507805>

[Оліярник, В. В., & Бірюшов, Д. М. (2024). Механізми державно-приватного партнерства на місцевому рівні. *Ефективність державного управління*, 1/2 (78/79), 33—38].

Стаття надійшла до редакції журналу 09.10.2024

Olena Sova, PhD (Economics), Assistant Prof., Senior Research Fellow
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: sovy@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6386-6432
Scopus ID: 57225029294

THE IMPACT OF THE COMMERCIAL AND CIVIL SOCIETY SECTORS ON THE SOCIO-ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINIAN COMMUNITIES

In the current conditions of decentralization, there is an urgent need to find effective mechanisms for interaction between the state, business, and civil society to address the challenges of territorial community development. Using spatial thinking and systems analysis, as well as methods of induction and deduction, statistical grouping, and comparison, the article evaluates the dynamics of the number of companies and civil society organizations established in the Kyiv region over the past ten years. The analysis of community samples and the linear trends constructed have demonstrated the negative impact of the military-political situation, socio-economic conditions, and infrastructural changes on the activity of non-governmental and commercial institutions. The purpose of the article is to justify the synergy of efforts between business and civil society organizations in the development of Ukrainian communities and to present measures aimed at increasing financial capacity and enhancing the social capital of communities. Differences in business environment indicators among urban, settlement, and rural communities are argued, confirming the need for individual development strategies for each type of community. The conclusions drawn regarding the strategic significance of budgetary instruments for strengthening regional potential within the context of cross-sectoral partnerships constitute the scientific novelty of the research.

The article analyzes the dynamics of companies and civil society organizations established in the territorial communities of the Kyiv region of Ukraine from 2015 to 2024. It identifies types of communities with a significant downward trend in the studied indicators. The reasons for the decline in socio-economic activity in territorial communities, based on the analysis of their business environment in 2023, are determined. The necessity of considering population size in calculating community capacity and the number of active taxpayers is emphasized. Proposals are provided to stimulate cooperation between business and civil society organizations for the success of post-war recovery programs.

Keywords: territorial communities, resilience, socio-economic development, partnership, commercial sector, civil society sector, NGOs, public administration, budget.

Cite: Hvelesiani, Anna, & Chernichenko, Viktor (2025). Kolektyvni modeli spozhyvchoi povedinky domohospodarstv: osnovni pidkhody do formuvannia ta napriamy vykorystannia [Collective Models of Household Consumption Behavior: Main Approaches to Formation and Areas of Use]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 1 (59), 20—34. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.020>

<https://doi.org/10.15407/dse2025.01.020>

УДК 330.567.2:314.6

JEL Classification: D11, D12, C14

АННА ГВЕЛЕСІАНІ, канд. екон. наук, старш. наук. співроб., пров. наук. співроб.
Інститут демографії та проблем якості життя НАН України
позаштатний науковий співробітник кафедри статистики і демографічних досліджень
Університету Західного Мису, ПАР
01032, Україна, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 60
E-mail: gvelana@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6396-1288

ВІКТОР ЧЕРНІЧЕНКО, канд. екон. наук,
старш. наук. співроб., пров. наук. співроб., вчений секретар
Інститут демографії та проблем якості життя НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 60
E-mail: cheman@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5098-3680

КОЛЕКТИВНІ МОДЕЛІ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ

У роботі узагальнено міжнародний досвід моделювання процесу прийняття рішень домогосподарствами та основні сфери використання колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств. Досліджено унітарний та неунітарний методологічні підходи аналізу споживчої поведінки домогосподарств. За традиційним, унітарним, підходом мікроекономічної теорії домогосподарства розглядають як цілісні одиниці, «споживачі» у звичайному розумінні, характеризуються єдиною функцією корисності, що максимізується за певних бюджетних обмежень. Такий підхід не передбачає того, що члени домогосподарства можуть діяти незалежно і самостійно приймати рішення,

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

зокрема щодо споживання товарів і послуг, або суттєво впливати на такі рішення інших членів домогосподарства; не враховуються особливості розподілу ресурсів між членами домогосподарства. На фоні дискусії з приводу недоліків унітарної моделі науковці запропонували неунітарний підхід, який враховує, що члени домогосподарства можуть мати власні уподобання, які відрізняються один від одного, а процеси прийняття рішень у домогосподарствах є складними явищами, що заслуговують на особливу увагу. В Україні неунітарний (зокрема колективний) підхід щодо моделювання соціально-економічної поведінки домогосподарств не набув широкого поширення, тому для оцінки доцільності й можливості його застосування на українських даних актуальним є вивчення міжнародних теоретичних та емпіричних досліджень економічної поведінки домогосподарств у споживанні товарів і послуг, виробництві та споживанні власної продукції, формуванні заощаджень, здійсненні інвестицій тощо, на основі колективного підходу. Основна мета статті полягає у дослідженні міжнародного досвіду розробки та використання колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств та визначення найбільш актуальних напрямів їх застосування. Теоретичною основою дослідження є загальні методи наукового пізнання: систематизації та теоретичного узагальнення, наукової абстракції, порівняння, аргументації, аналізу і синтезу. Основними напрямками застосування колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств є дослідження таких питань: пропозиція робочої сили, споживання та заощадження, виробництво домогосподарствами і розподіл благ між його членами, рівень бідності та ін.

Ключові слова: споживання, моделювання, колективні моделі поведінки, унітарні моделі поведінки, домогосподарство.

Постановка проблеми та актуальність. Споживча поведінка домогосподарств різних країн дуже уважно і на серйозних наукових засадах досліджується більш ніж 70 років. Це зумовлено тим, що поведінка домогосподарств щодо споживання товарів і послуг має безпосередній вплив на економічний розвиток суспільств. За традиційним підходом мікроекономічної теорії домогосподарство розглядають як цілісну економічну одиницю, в якій всі члени мають однакові характеристики щодо доступу до ресурсів та однаковий вплив на прийняття рішень. Водночас упродовж останнього десятиліття стало зрозумілим, що в рамках традиційного, тобто унітарного, підходу до економічної поведінки домогосподарств не можуть бути вирішені багато питань — зокрема, як домогосподарство приймає рішення щодо пропозиції робочої сили на ринку праці, виробництва товарів і послуг у домогосподарстві, розподілу ресурсів між членами домогосподарства, рівня споживання товарів і послуг та їх заміщення у разі певних змін у доходах чи зайнятості членів домогосподарств. Усі ці питання не можуть бути розв'язані в межах традиційного унітарного підходу, натомість перспективним виглядає застосування підходу, який базується на використанні колективних моделей поведінки домогосподарств. Відповідно домогосподарство розглядається як сукупність осіб, котрі мають не тільки спільні інтереси, але й особисті вподобання та погляди стосовно використання доходів та ресурсів домогосподарства. Для застосування колективного

підходу необхідна спеціалізована статистична база, яка містить характеристики споживання домогосподарства загалом та характеристики споживання окремих членів домогосподарства.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю вивчення міжнародного досвіду розробки та використання колективних моделей економічної поведінки домогосподарств для оцінки доцільності і можливості застосування колективного підходу на українських даних з метою підвищення якості оцінювання економічної поведінки домогосподарств у споживанні товарів і послуг, виробництві та споживанні власної продукції, формуванні заощаджень, здійсненні інвестицій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія споживчої поведінки є складовою класичної мікроекономічної теорії, яка досліджує прагнення індивіда-споживача задовольнити свої потреби. Аналіз споживчої поведінки домогосподарств бере початок з 1950-х рр. Особливо багато літератури, присвяченої дослідженню поведінки домогосподарств щодо зайнятості та освіти, шлюбної та фертильної поведінки з'явилося у 1970-х рр. Зокрема, опубліковано новаторську роботу Г. Беккера (G. Becker) [1] «Теорія соціальних взаємодій», присвячену аналізу шлюбного ринку, пізніше — «Трактат про сім'ю»; за редакцією Т. Шульца (T. Schultz) [1] побачила світ збірка праць під назвою «Економіка сім'ї». З того часу оприлюднено низку досліджень про економічний підхід до аналізу поведінки домогосподарств, таких авторів як П.-А. Чіаппорі (P. A. Chiappori) [2], М. Браунінг (M. Browning), Ф. Бургіньон (F. Bourguignon) [3]; П. Кореман (P. Kooreman) та С. Вундеринк (S. Wunderink) [4]. Ці роботи репрезентують ґрунтовний виклад теоретичного обговорення та емпіричного застосування як унітарних, так і колективних моделей поведінки домогосподарств, аналіз дискусійних питань, дослідження окремих аспектів та особливостей використання різних підходів до побудови моделей поведінки домогосподарства.

У вітчизняній практиці теоретичні та емпіричні дослідження соціально-економічної поведінки домогосподарств здійснюються на основі унітарного підходу. Щодо колективних моделей, то результати теоретико-методологічних досліджень у цій сфері опубліковано у праці В. Саріогло (V. Saroglo), Д. Короткової (D. Korotkova) [6], в якій розглянуто особливості формування та розвитку унітарних і колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств, як теоретичного підґрунтя для розробки прикладного інструментарію оцінювання відповідних економічних процесів.

Метою статті є аналіз міжнародного досвіду розробки та використання колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств й визначення найбільш актуальних напрямів їх застосування в Україні.

Новизною роботи є широкий огляд наукової літератури теоретичного та емпіричного характеру щодо моделювання споживчої поведінки домогосподарств на основі колективного підходу та визначення найбільш актуа-

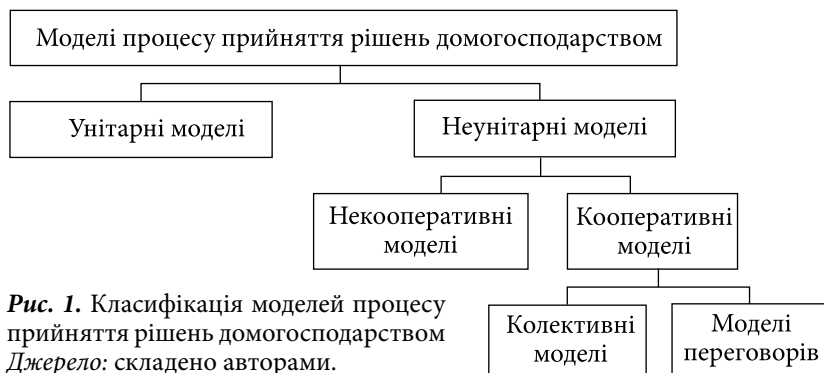

Рис. 1. Класифікація моделей процесу прийняття рішень домогосподарством
Джерело: складено авторами.

льних напрямів застосування колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств у міжнародній практиці.

Методи дослідження. Використано загальні методи наукового пізнання: систематизації та теоретичного узагальнення, наукової абстракції, порівняння, аргументації, економіко-статистичного аналізу, аналізу і синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В мікроекономічній торії існує два напрями дослідження процесу прийняття рішень, зокрема і щодо споживання, розподілу між членами домогосподарства, і відповідно, різні теоретико-методологічні підходи до побудови моделей споживчої поведінки домогосподарств (рис. 1).

У 1950—1970-х рр. в економічних дослідженнях припускали, що домогосподарство, навіть якщо воно складається з декількох осіб, приймає рішення як єдиний агент, керуючись деякими груповими вподобаннями, обмеженими спільним бюджетом. Прихильники унітарного підходу припускають, що рішення в домогосподарстві приймаються спільно, всі його члени мають однакові вподобання і домогосподарство максимізує єдиний набір цілей для всіх своїх членів [6]. Класичними унітарними моделями є модель консенсусу П. Семюельсона (P. Samuelson) та модель альтруїзму Г. Беккера (G. Becker) [6] (табл. 1).

Водночас у наукових дослідженнях стверджується: не можна розглядати домогосподарства, що складаються з багатьох осіб з різними вподобаннями, як одну особу, котра приймає рішення [5]. Домогосподарство необхідно розглядати як мікросоціум, колектив з кількох індивідів зі своїми раціональними уподобаннями [7].

Необхідність застосування колективного підходу можна перевірити на прикладі спільного бюджету. Так, унітарний підхід передбачає, що якщо дохід домогосподарства є спільним, то споживання буде залежати тільки від загального доходу, а не від відносних часток, які отримує кожен член домогосподарства. Однак емпіричні дослідження показують, що зміна частки доходу чоловіка і дружини по-різному впливає на поведінку сім'ї. Наприклад,

Таблиця 1. Порівняння основних характеристик різних моделей поведінки домогосподарств

Модель	Кількість членів домогосподарства	Кількість функцій корисності	Функція корисності	Поведінка всередині домогосподарства	Дослідження
<i>Унітарні моделі (Unitary Models)</i>					
Теорія споживання	Одна особа (один споживач) з власними егоїстичними уподобаннями	Одна функція корисності	Корисність залежить від споживання ринкових благ	Жодних конфліктів, індивід максимізує власну функцію корисності	Gorman (1961), Samuelson (1956)
Модель Беккера	Дві особи з власними уподобаннями, одна людина має альтруїстичні уподобання	Одна функція корисності	Корисність є похідною від споживання «основних товарів»	Власні уподобання членів домогосподарства викликають конфлікти, які вирішуються через альтруїстичну поведінку одного з членів	Becker (1974)
<i>Неунітарні моделі (Non-Unitary Models)</i>					
Некооперативні моделі	Дві особи з власними уподобаннями	Дві функції корисності	Корисність залежить від індивідуального споживання плюс споживання спільних благ домогосподарства (household public goods)	Домогосподарство має окремі гендерно-залежні економіки, між дружиною та чоловіком переаховуються доходи, торг описується некооперативною грою, не всі рівноваги є оптимальними за Парето (Non-cooperative Nash Equilibrium)	Ulph (1988)
Моделі переговорів	Дві особи з власними уподобаннями	Дві функції корисності	Корисність залежить від індивідуального споживання плюс споживання спільних благ домогосподарства (household public goods)	Процес переговорів через кооперативну гру, рішення залежить від переговорної сили кожного учасника, результат ефективний за Парето (Nash solution)	McElroy and Horney, 1981; Manser and Brown, 1980; Lundberg and Pollak, 1993; Bergstrom, 1996
Колективні моделі (або кооперативні моделі)	Дві особи з власними уподобаннями	Дві функції корисності	Корисність залежить від власного споживання члена домогосподарства	Прийняті рішення є ефективними за Парето; правило розподілу, яке встановлюється на основі спостережуваної поведінки, ділить ресурси між членами домогосподарства	Chiappori (1988a, 1992); Bourguignon et al.(1995); Browning, Chiappori (1998); Chiuri, Simmons (1997)

Джерело: побудовано авторами за [1; 5; 6; 7].

зі збільшенням відносної частки доходів дружини відбувається перерозподіл витрат на користь харчування поза домом, товарів для дітей, жіночого одягу, та зменшення споживання алкоголю і тютюну [9]. Іншим прикладом є зміна системи трансфертів для дітей, коли субсидія передавалася від батька до матері з однаковим розміром виплати [10], що призвело до значних змін у відносних витратах матері та дитини в домогосподарствах.

Таким чином, унітарний підхід викликає дискусії в економічній літературі, оскільки він містить два типи проблем [5; 6]. По-перше, методологічна слабкість, яка, на думку науковців, зумовлена використанням функції корисності домогосподарства, що суперечить неокласичному індивідуалізму, відповідно до якого кожен споживач характеризується своїми власними уподобаннями. Безпосереднім наслідком є те, що такі моделі не можуть пояснити, чому схожі домогосподарства будуть мати різну споживчу поведінку залежно від того, наприклад, хто отримує податкові пільги на дітей, або від фактичної системи оподаткування доходів. По-друге, проблема щодо процесу присвоєння всередині домогосподарства. Вона виникає через використання агрегованих вподобань, що унеможливають аналіз розподілу благ усередині домогосподарства, який дає змогу відповісти на запитання «Як домогосподарство розподіляє споживання між його членами?». Таке питання важливе, оскільки краще розуміння процесу прийняття рішень домогосподарством може покращити інструменти соціальної та економічної політики [7].

На фоні дискусії з приводу недоліків унітарної моделі у 1980-х рр. науковці запропонували неунітарний підхід дослідження процесу прийняття рішень (зокрема стосовно споживання) всередині домогосподарства.

Неунітарний підхід щодо моделювання поведінки домогосподарств передбачає, що домогосподарства складаються з кількох різних членів з власними уподобаннями, які відрізняються один від одного [5]. Неунітарні моделі поведінки домогосподарств дають можливість враховувати певні фактори, які неможливо аналізувати за допомогою унітарної моделі. Наприклад, як збільшення доходу одного члена домогосподарства впливає на добробут або споживання продуктів харчування іншими членами; як індивідуальні вподобання призводять до колективного вибору [11]. Також колективні моделі уможливають аналізування впливу зовнішніх факторів, як-от соціальні та інституційні змінні, на поведінку домогосподарств [1].

Неунітарні моделі можна розділити на дві основні категорії: кооперативні (колективні) моделі, які припускають, що розподіл має бути ефективним за Парето (тобто розподіл ресурсів у домогосподарстві є оптимальним, якщо стан певного члена домогосподарства не може бути покращений без погіршення стану хоча б одного з інших членів); і некооперативні моделі, базовані на концепції рівноваги Курно — Неша (табл. 1).

Некооперативні моделі (*non-cooperative models*) базуються на теорії ігор, а точніше на рівновазі Курно — Неша. Цей принцип полягає в тому, що

члени домогосподарства діють, щоб максимізувати свою власну корисність за умови власного бюджетного обмеження, враховуючи рішення свого партнера [5; 8]. У некооперативній моделі не очікується, що всі рішення будуть оптимальними за Парето. Наприклад, досить популярна модель «взаємних претензій» М. Картер (M. Carter) та Е. Катц (E. Katz) [11] зображує домогосподарство як таке, що складається зі значною мірою окремих, гендерно-специфічних економік, пов'язаних взаємними претензіями на доходи, землю, товари та працю членів. Бюджет дружини відокремлений від бюджету чоловіка; дружина реагує на зміни в розподілі праці чоловіка виключно відповідно до власних потреб. Зв'язок між дружиною і чоловіком встановлюється шляхом передачі доходу між ними. Подібним чином у моделі Ш. Лундберга (Sh. Lundberg) та Р. Поллака (R. Pollak) «кожен із подружжя приймає рішення в межах своєї сфери» і реагує на рішення іншого, змінюючи рівень добровільного внеску в спільні блага [10].

Можливості використання некорпоративних моделей вивчаються в теоретичних роботах та низці емпіричних досліджень. Так, у роботі П. Коремана (P. Kooreman) та А. Каптейна (A. Kapteyn) [12] автори застосовують некооперативні моделі для дослідження процесу прийняття рішень членами домогосподарства стосовно пропозиції робочої сили на основі результатів обстеження трудової мобільності Голландії.

Кооперативні або колективні моделі поведінки домогосподарств (*cooperative models*) можна розділити на два типи: один передбачає, що рішення є результатом процесу переговорів; інший — що сімейні рішення завжди ефективні за Парето.

Моделі переговорів (*Bargaining models*) формалізують процес прийняття рішень домогосподарствами на основі кооперативних переговорів. Так зване переговорне рішення Неша є концепцією кооперативних переговорних ігор. Його слід відрізняти від рівноваги Неша, яка є концепцією рішення, що використовується в некооперативних іграх [1]. У найпростішій формі проблеми переговорів двоє людей співпрацюють, аби покращити становище кожного порівняно з ситуацією, якщо ці особи не співпрацюють. Кожен має власні інтереси, уподобання, а отже, і індивідуальні функції корисності. У домогосподарстві рішення приймаються шляхом переговорів, кооперативної гри. Моделі переговорів відрізняються від унітарних моделей тим, що процес прийняття рішень у домогосподарстві чітко визначений. Це також фундаментальна відмінність між моделями переговорів і моделями, ефективними за Парето. Крім того, в унітарних моделях розглядається лише об'єднаний дохід сім'ї, тоді як у моделях переговорів наголос робиться на тому, хто насправді контролює різні джерела доходу [1]. Переговорний підхід до прийняття рішень домогосподарствами вперше запропонували М. Мансер (M. Manser) й М. Браун (M. Brown) та М. Макелрой (M. McElroy) й М. Горні (M. Horney) [13].

Колективний підхід до побудови моделей поведінки домогосподарства (*collective model*) спирається на два фундаментальні припущення. По-перше, кожна особа в домогосподарстві має власні вподобання та індивідуальні функції корисності. По-друге, процес призводить до результатів, ефективних за Парето [13]. Цей підхід першими запропонували П. А. Чіапорі (P. A. Chiappori) і П. Аппс (P. Apps) та Р. Різ (R. Rees) [13]. Як справедливо зазначає В. Г. Саріогло (V. G. Sarioglo), неунітарні моделі є реалістичними, але складними поведінковими представленнями процесу прийняття рішень у домогосподарствах із декількох осіб [6].

Перші розробки колективного підходу викликали низку нових досліджень у сфері поведінки домогосподарств, адже колективні моделі включають певні аспекти, які неможливо проаналізувати за допомогою унітарної моделі. Сюди входить процес прийняття рішень усередині сім'ї, дослідження індивідуальних уподобань і наступні численні функції корисності в рамках одного домогосподарства. Також за їх допомогою визнається індивідуальність членів домогосподарства та нерівність між членами. Широкий спектр колективних моделей поведінки домогосподарств був предметом спроб розвинути їх у нові форми. Зокрема, багато уваги приділено гендерному аспекту [1].

Колективні моделі поведінки домогосподарств використовують для дослідження процесу прийняття рішень домогосподарствами стосовно пропозиції робочої сили, рівня споживання та заощадження, виробництва домогосподарствами і розподілу ресурсів між його членами тощо. В емпіричних дослідженнях науковці використовують дані, що охоплюють більшість розвинених країн і країн, що розвиваються.

П. А. Чіапорі (P. A. Chiappori), Б. Фортін (B. Fortin) та Дж. Лакруа (G. Lacroix) [14] одні з перших здійснили емпіричні оцінки колективної моделі пропозиції робочої сили домогосподарствами. Використовуючи дані Панельного опитування домогосподарств Великої Британії, автори аналізують загальну кількість годин, відпрацьованих щороку неодруженими чоловіками, жінками та парами, зосереджуючись виключно на парах без дітей, у яких обоє з подружжя працюють. Вони враховують два чинники розподілу — стан шлюбного ринку і законодавство, яке регулює розлучення.

У низці досліджень колективна модель застосовується для аналізу добробуту, зокрема для оцінки впливу змін у системі податків та соціальних допомог у різних європейських країнах. Автори у своїй праці [15] аналізують розподіл добробуту всередині домогосподарств у Сполучених Штатах у рамках колективної моделі пропозиції робочої сили, де рішення домогосподарств є ефективними за Парето, а подружжя домовляються про правило розподілу нетрудових доходів. Проведено обстеження використання часу в США та дані Панельного дослідження динаміки доходів США та оцінено модель за допомогою напівлогарифмічної параметризації пропозиції

робочої сили. Оцінки показують позитивну кореляцію між індивідуальною заробітною платою та пропозицією робочої сили, натомість перехресна заробітна плата має негативні кореляції. Було виявлено, що дружини, як правило, більш альтруїстичні, ніж їхні чоловіки, щодо розподілу доходу в сім'ї, що призводить до нерівності у добробуті. Проте процеси всередині домогосподарства виявляються ефективними з точки зору добробуту, оскільки збільшення будь-якого джерела доходу домогосподарства пов'язане зі зменшенням нерівності всередині домогосподарства, що вимірюється оцінюваною непрямою корисністю подружжя. Отримані результати дають можливість аналізувати частки подружжя у добробуті та правило розподілу всередині домогосподарства, що може бути важливим у розробці політики, спрямованої на подолання бідності.

Г. Бломен (H. Bloemen) [16] аналізує вплив оподаткування трудових доходів на поведінку домогосподарств щодо пропозиції праці на емпіричних даних соціально-економічної панелі Нідерландів оподаткування прибутку та вибір кількості робочого часу шляхом поєднання колективного підходу до поведінки домогосподарств. У результаті моделювання наслідків зміни політики податкової системи виявлено, що колективна модель має інші емпіричні результати розподілу доходу, ніж унітарна модель. Зокрема, унітарний підхід не враховує асиметрії в розподілі доходів між подружжям. Ці відмінності в результатах впливають на оцінку змін у податковій політиці та проливають світло на ефективність певних заходів.

Щодо виробництва всередині домогосподарства колективну модель одними з перших застосували П. Аппс (P. Apps) та Р. Різ (R. Rees) [17], котрі використовували дані Обстеження розподілу доходів та обстеження використання часу в Австралії. Автори показали у концептуальному та емпіричному плані важливість включення домашнього виробництва в моделі пропозиції робочої сили для уникнення помилкових результатів щодо внутрішньосімейного розподілу доходу та поведінкових реакцій на економічну політику. В своїй іншій праці автори [18] критикують підхід, коли «витрати на дітей» сприймаються, по суті, як ринкові витрати споживання. Дослідники визначають «вартість дитини» як вартість споживання ринкових товарів разом із вартістю часу, який батьки витрачають на догляд за дітьми, замість альтернативних видів використання, як-от робота, виробництво в домогосподарстві, відпочинок. Оскільки це визначення є набагато повнішим ніж стандартний підхід, який ґрунтується лише на споживанні ринкових товарів, отримані оцінки витрат на дітей є набагато вищими аніж ті, що містяться в оприлюднених дослідженнях. Аналізуючи дані Австралійського опитування про використання часу, автори оцінили специфічні варіанти моделі для сімей з двома дітьми та використали результати для визначення внутрішньосімейного розподілу ресурсів і непрямих витрат на виховання дітей. У домогосподарствах з двома дітьми та традиційному розподілі пра-

ці між роботою та домогосподарством загальна вартість споживання ринкових благ обома дітьми становить приблизно 23—34 % від загального споживання домогосподарства. Ці оцінки зростають приблизно до 40—47 % у нетрадиційних домогосподарствах (в яких жінка-партнер працює в середньому 1508 годин на рік). Якщо скласти витрати часу на батьківський догляд за дитиною, і витрати на вироблену продукцію домогосподарством, вартість споживання обох дітей оцінюється приблизно в 51—56 % від загального споживання в домогосподарствах першого типу та близько 49—54 % в другому. О. Барген (O. Bargain), О. Донні (O. Donni) та М. Гбаку (M. Gbaku) [19] використовують колективний підхід для оцінки частки домашніх ресурсів, що припадає на дітей (тобто «вартість дітей») в Ірландії згідно з даними Обстеження бюджетів домогосподарств, і зосереджуються на трьох типах домогосподарств: неодружені чоловіки і жінки, бездітні пари та пари з однією дитиною. Автори розглядають лише сім'ї з маленькими дітьми, щоб виправдано припустити, що діти не беруть участі у прийнятті рішень. Таким чином, частка ресурсу, що припадає на дітей у цій ситуації, може інтерпретуватись як вартість дітей для батьків. Визначення частки дітей ґрунтується на спостереженні за одягом дорослих, тоді як частки дорослих і економія від масштабу базуються на оцінках індивідуальних кривих Енгеля для окремих осіб.

Крім згадуваних досліджень низка авторів використовувала колективні моделі для емпіричного аналізу «вартості дитини», розподілу часу та виробництва у домогосподарстві. Наприклад, автори [20] оцінюють колективну модель за даними Франції, Г. Купрі (H. Courpie) [21] моделює використання часу в домогосподарстві за даними опитування використання часу у Великій Британії, у роботі [22] розглядають моделі пропозиції робочої сили з врахуванням витрат на догляд за дітьми та вплив на пропозицію праці таких факторів, як-от ціни на догляд за дитиною, додатковий заробіток, тощо за даними Бельгії.

М. Броунінг (M. Browning) та ін. [23] використовують дані обстеження витрат домогосподарств у Данії для моделювання споживання домогосподарств. У додатку до анкети опитування є форма, в якій респонденти записують дані про те, для кого було придбано предмет: «для домогосподарства», «для чоловіка», «для дружини», «для дітей» і «поза домогосподарством». Це перший випадок, коли така інформація була зібрана під час репрезентативного опитування в країні з високим рівнем доходу. Іншою особливістю цих даних є те, що вони містять багатший набір потенційних факторів розподілу, ніж більшість наборів даних про витрати. Наприклад, ставилось питання про тривалість поточного партнерства; участь у робочій силі матерів чоловіка та дружини, коли їм було 14 років, а також історії шлюбу та фертильності обох партнерів. Оскільки в цих даних розподіляються всі витрати, для кожного домогосподарства можна створити правило розподілу.

Це дає змогу ідентифікувати принцип правила розподілу в домогосподарстві, а також його залежність від факторів розподілу. Виявлено, що середнє значення правила розподілу є дуже близьким до середнього значення. Ця рівність середніх загальних витрат для обох партнерів приховує, що правило розподілу в різних домогосподарствах сильно відрізняється. Наприклад, для першого і третього квантилів домогосподарств частки дружини в розподілі становлять 0,31 і 0,68, отже, майже в половині домогосподарств один партнер отримує вдвічі більше ніж інший. Частину цієї варіації можна вважати суттєвою відмінністю у факторах розподілу, але більша частина є «прихованою» неоднорідністю. Значний інтерес (оскільки вони ніколи раніше не використовувалися в цьому контексті) становлять сімейні та індивідуальні змінні щодо попереднього досвіду. Двома дуже важливими змінними є зайнятість матері чоловіка повний робочий день, коли йому було 14 років, і чи були у подружжя діти до одруження. Чоловік, котрий виріс у родині, де його мати працювала повний робочий день, має більшу частку витрат. Це узгоджується з теоретичною моделлю, згідно з якою такі чоловіки стають бажаними чоловіками (можливо, через те, що вони роблять більший внесок у роботу по дому) і мають переваги у порівнянні з іншими чоловіками без такого досвіду. Інший висновок раціоналізувати складніше. Якщо чоловік або дружина мають дитину від попереднього шлюбу, то частка дружини виявляється нижчою. Таким чином, жінка, яка мала попередню дитину та перебуває в шлюбі з чоловіком, котрий також мав попередню дитину, отримує частку загальних витрат, яка приблизно на дев'ять процентних пунктів нижча, ніж жінка, в якій жоден із партнерів не мав дітей до шлюбу. Це значний вплив, який складно обґрунтувати.

Автори дослідження [24] представляють результати моделювання поведінки домогосподарств за колективним підходом використовуючи дані обстеження витрат сімей у Канаді. Вони припускають, що вподобання неодружених і одружених людей однакові, і що після одруження змінюються лише побутові умови. Це дозволяє визначити принцип правила розподілу, а також його залежність від таких факторів розподілу, як-то частка дружини в загальному валовому доході, різниця у віці між чоловіком і дружиною, власність на житло та загальні витрати домогосподарства. Наявність даних щодо розподілу загальних витрат на кожного партнера уможливорює розрахування структури витрат для чоловіків і дружин та визначити їх особливості. Дружини мають більші частки бюджету на одяг, особисті послуги та відпочинок, натомість чоловіки — більші частки бюджету на їжу вдома та поза ним, алкоголь, тютюн і транспорт. Учені демонструють загальну непараметричну колективну модель домогосподарства, пропонують версію шкал еквівалентності для дорослих, яку називають «шкалами байдужості», а також показують економію від масштабу споживання, аналізують правило розподілу ресурсів у домогосподарстві та інші пов'язані поняття. На від-

міну від традиційних шкал еквівалентності для дорослих, які намагаються порівняти корисність окремої людини з корисністю домогосподарства, авторські шкали байдужості безпосередньо порівнюють вартість життя особи в сім'ї з вартістю життя тієї самої особи, що живе окремо. Серед інших емпіричних результатів було виявлено, що домогосподарства заощаджують еквівалент приблизно однієї третини своїх загальних витрат за рахунок спільного споживання благ, дружини в середньому контролюють від половини до двох третин ресурсів домогосподарства, і що самотні повинні витратити від половини до трьох чвертей більше ніж подружжя, щоб досягти того самого рівня життя, який би вони мали будучи членами родини з двох осіб [24].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у статті наведені результати дослідження міжнародного досвіду розробки та використання колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств. Такі моделі є складними для застосування, проте реалістично представляють процес прийняття рішень у домогосподарствах з декількох осіб, котрі мають індивідуальні вподобання.

На основі аналізу наукових публікацій, які відображають емпіричні результати досліджень, у роботі визначено найбільш актуальні напрями застосування колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств. Ці моделі використовують для дослідження економічної поведінки домогосподарств у прийнятті рішень щодо виходу на ринок праці, споживання та заощадження, виробництва домогосподарствами та розподілу ресурсів між його членами тощо. Для емпіричного аналізу використовують дані, що охоплюють більшість розвинених країн і країн, що розвиваються.

Перспективи подальших досліджень у напрямі моделювання споживчої поведінки вбачаються в обґрунтуванні необхідності використання колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств в Україні та визначенні необхідного для застосування цього підходу інформаційного забезпечення.

Оцінка економічної поведінки домогосподарств на основі колективного підходу потребує наявності детальних статистичних мікроданих щодо соціально-демографічних характеристик домогосподарств та їх членів, доходів та споживання, відпрацьованого та вільного часу працездатних членів домогосподарств тощо [6]. Тому одним з основних питань застосування колективного підходу до моделювання поведінки домогосподарств є наявність якісного інформаційного забезпечення. Державні вибіркові обстеження домогосподарств в Україні можуть забезпечити такі статистичні дані, але агресія РФ проти України призвела до того, що проведення обстежень припинено, а впровадження нових обстежень, зокрема *TUS* та *EU-SILC*, відкладено на невизначений час [6].

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Mattila-Wiro, P. (1999). Economics Theories of the Household: A Critical Review. *WIDER Working Paper Series*, WP-1999-159. World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER). <https://doi.org/10.22004/ag.econ.295484>
2. Chiappori, P.-A. (1988). Rational Household Labor Supply. *Econometrica*, 56 (1), 63—90. <https://doi.org/10.2307/1911842>
3. Browning, M., Bourguignon, F., Chiappori, P.-A., & Lechene, V. (1994). Income and Outcomes: A Structural Model of Intrahousehold Allocation. *The Journal of Political Economy*, 102 (6), 1067—1096. <https://doi.org/10.1086/261964>
4. Kooreman, P., & Wunderink, S. (1997). *The Economics of Household Behavior*. Macmillan Press LTD, London.
5. Donni, O., & Chiappori, P. A. (2011). Nonunitary Models of Household Behavior: A Survey of the Literature. In: Molina, J. (eds). *Household Economic Behaviors. International Series on Consumer Science*, 1—40. Springer. New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-9431-8_1
6. Sarioglo, V., & Korotkova, D. (2023). Models of Household Consumer Behavior: Evolution from Unitary to Collective. *Demography and Social Economy*, 3 (53), 79—96. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.079>
[Саріогло, В., & Короткова, Д. (2023). Моделі споживчої поведінки домогосподарств: еволюція від унітарних до колективних. *Демографія та соціальна економіка*, 3 (53), 79—96].
7. Chiuri, M. C. (2000). Individual decisions and household demand for consumption and leisure. *Research in Economics*, 54 (3), 277—324. <https://doi.org/10.1006/reec.2000.0230>
8. Boone, J., der Wiel, K.v., & Soest, A.v. et al. (2014). Kinky choices, dictators and split might: a non-cooperative model for household consumption and labor supply. *IZA J Labor Econ*, 3, 11. <https://doi.org/10.1186/2193-8997-3-11>
9. Phipps, S. A., & Burton, P. S. (1998). What's Mine is Yours? The Influence of Male and Female Incomes on Patterns of Household Expenditure. *Economica*, 65 (260), 599—613. <https://doi.org/10.1111/1468-0335.00148>
10. Lundberg, S. J., Pollak, R. A., & Wales, T. J. (1997). Do Husbands and Wives Pool Their Resources? Evidence from the United Kingdom Child Benefit. *The Journal of Human Resources*, 32 (3), 463—480. <https://doi.org/10.2307/146179>
11. Haddad, L., Hoddinott, J., & Alderman, H. (eds). (1997). *Intrahousehold Resource Allocation in Developing Countries*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press. <https://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/127320/filename/127531.pdf>
12. Kooreman, P., & Kapteyn, A. J. (1990). On the empirical implementation of some game theoretic models of household labor supply. *Journal of Human Resources*, 25 (4), 584—598. <https://doi.org/10.2307/145668>
13. Browning, M., Chiappori, P.-A. & Weiss, Y. (2014). *Economics of the Family*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139015882>
14. Chiappori, P.-A., Fortin, B., & Lacroix, G. (2002). Marriage Market, Divorce Legislation, and Household Labor Supply. *Journal of Political Economy*, 110 (1), 37—72. <https://doi.org/10.1086/324385>
15. Molina, J. A., Giménez-Nadal, J. I., & Velilla, J. (2018). Intra-household Wealth and Welfare Inequality in the US: Estimations from a Collective Model of Labor Supply. *IZA Discussion Papers*, 11707. Institute of Labor Economics. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3234230>
16. Bloemen, H. G. (2019). Collective Labor Supply, Taxes, and Intrahousehold Allocation: An Empirical Approach. *Journal of Business & Economic Statistics*, 37 (3), 471—483. <https://doi.org/10.1080/07350015.2017.1379407>

17. Apps, R., & Rees, R. (1996). Labour Supply, Household Production and Intra-family Welfare Distribution. *Journal of Public Economics*, 60, 199—219. [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(95\)01524-8](https://doi.org/10.1016/0047-2727(95)01524-8)
18. Apps, P., & Rees, R. (2002). Household Production, Full Consumption and Costs of Children. *Labour Economics*, 8 (6), 621—648. [https://doi.org/10.1016/S0927-5371\(01\)00047-1](https://doi.org/10.1016/S0927-5371(01)00047-1)
19. Bargain, O., Donni, O., & Gbakou, M. (2010). The Measurement of Child Costs: Evidence from Ireland. *IZA Discussion Papers*, 4672. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1530676>
20. Rapoport, B., Sofer, C., & Solaz, A. (2011). Household Production in a Collective Model: Some New Results. *Journal of Population Economics*, 24, 23—45. <https://doi.org/10.1007/s00148-010-0308-x>
21. Couprie, H., & Ferrant, G. (2015). Welfare Comparisons, Economies of Scale and Equivalence Scale in Time Use. *Annals of Economics and Statistics*, 117/118, 185—210. <https://doi.org/10.15609/annaeconstat2009.117-118.185>
22. Van Klaveren, C., & Ghysels, J. (2012). Collective Labor Supply and Child Care Expenditures: Theory and Application. *Journal of Labor Research*, 33, 196—224. <https://doi.org/10.1007/s12122-011-9127-4>
23. Browning, M., & Bonke, J. (2009). The Allocation of Expenditures within the Household: A New Survey. *Fiscal Studies*, 30, 461—481. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5890.2009.00104.x>
24. Browning, M., Chiappori, P.-A., & Lewbel, A. (2013). Estimating Consumption Economies of Scale, Adult Equivalence Scales, and Household Bargaining Power. *The Review of Economic Studies*, 80 (4), 1267—1303. <https://doi.org/10.1093/restud/rdt019>

Стаття надійшла до редакції 19.09.2024

Anna Hvelesiani, PhD in Economics, Leading Researcher
Institute for Demography and Life Quality Problems of NAS of Ukraine
Research Fellow of the Department of Statistics and Population Studies
of the University of the Western Cape, Republic of South Africa
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: gvelana@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6396-1288

Viktor Chernichenko, PhD in Economics, Leading Researcher, Academic Secretary
Institute for Demography and Life Quality Problems of NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: cheman@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5098-3680

COLLECTIVE MODELS OF HOUSEHOLD CONSUMPTION BEHAVIOR: MAIN APPROACHES TO FORMATION AND AREAS OF USE

The paper summarizes the international experience of modelling the decision-making process of households and the main areas of use of collective models of household consumption behavior. Unitary and non-unitary methodological approaches to the study of household consumption behavior are studied. According to the traditional, unitary, approach of micro-economic theory, households are considered as single decision-making units, as “consumers” in the usual sense, which are characterized by a single utility function that is maximized under certain budget constraints. This approach does not assume that household members can act and make decisions independently, in particular regarding the consumption of goods and services, or significantly influence such decisions of other household members; the peculiarities of the distribution of resources between household members are not taken into account.

Against the background of the discussion about the shortcomings of the unitary model, scientists have proposed a non-unitary approach, which takes into account that household members may have their own preferences that differ from each other, and that decision-making processes in households are complex phenomena that deserve special attention. In Ukraine, a non-unitary approach in modelling the socio-economic behavior of households has not become widely used, thus to assess the relevance and possibility of its application on Ukrainian data, it is relevant to study international theoretical and empirical researches into the economic behavior of households in consuming goods and services, producing and consuming their own products, forming savings, making investments, etc., based on a collective approach. The main purpose of the article is to study the international experience of developing and using collective models of household consumption behavior and to determine the most relevant areas of their application. The theoretical basis of the study is the general methods of scientific inquiry, such as systematization and theoretical generalization, scientific abstraction, comparison, argumentation, analysis and synthesis, etc. The most relevant areas of application of collective models of household consumption behavior are the study of such issues as labour supply, consumption and savings, household production and distribution of goods among its members, the level of poverty, etc.

Keywords: consumption, modelling, collective models of household, behavior, unitary models of household, behavior, household.

Cite: Holovko, Liliia, Khudynets, Vasyl, & Holovko, Tamila (2025). Proiektna diialnist u terytorialnykh hromadakh (na prykladi Kolochavskoi terytorialnoi hromady Zakarpatskoi oblasti) [Project Activity in Territorial Communities (on the Example of the Kolochava Territorial Community of the Zakarpattia Region)]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika* — *Demography and Social Economy*, 1 (59), 35—54. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.035>

<https://doi.org/10.15407/dse2025.01.035>

УДК 314/316.4:332.1

JEL Classification: O18, R22

ЛІЛІЯ ГОЛОВКО, канд. екон. наук, старш. наук. співроб., старш. наук. співроб.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: holovko_lilia@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3372-764X

ВАСИЛЬ ХУДИНЕЦЬ, голова Колочавської територіальної громади

Колочавська територіальна громада

90043, Україна, Закарпатська область, Хустський район, с. Колочава, вул. Шевченка, 78

E-mail: kolsr@ukr.net

ТАМІЛА ГОЛОВКО, магістр

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

02000, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9

E-mail: holovko_tamila@ukr.net

ORCID: 0009-0005-6802-779X

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ (на прикладі Колочавської територіальної громади Закарпатської області)

У статті визначені напрями проектної діяльності у контексті взаємодії прогресивних міжнародних структур, бізнесу, місцевих органів влади та однієї із громад Закарпатської області. Акцентована увага на розвитку ініціативності, самоорганізації населення на низовому рівні, посиленні престижності територіальних громад завдяки використанню дієвих соціальних інструментів. Метою статті є виявлення закономірностей та визначення пріоритетних напрямів розвитку на основі оцінки проектної діяльності в територіальній громаді у довоєнний і воєнний періоди. Новизною є узагаль-

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

нення трансформаційних зрушень у територіальній громаді шляхом здійснення проєктної діяльності. У статті використано загальнонаукові методи дослідження: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення.

Обґрунтована значущість проєктної діяльності прикордонних регіонів передовсім у контексті розвитку транскордонного співробітництва, міжмуніципального партнерства з метою покращення якості життя та спільних умов проживання населення, збереження демографічного та природно-ресурсного потенціалу природоохоронних територій, зокрема Колочавської територіальної громади. З'ясовано, що значущим стає розвиток проєктної діяльності в громаді з можливістю створення нових робочих місць, із залученням ветеранів війни, ФОП, ВПО, молоді. Згуртованість населення у процесі реалізації соціальних проєктів сприяє зростанню довіри до місцевих органів влади, зміцненню соціальної інтеграції та стресостійкості в умовах війни. З врахуванням трансформаційних змін розвитку громади розроблено анкетне опитування та здійснено оцінку проєктної діяльності з погляду можливостей пріоритетних напрямів розвитку територіальної спільноти. Опитування проводилось у кінці липня — на початку серпня 2024 р., у ньому взяв участь 51 респондент. У ході опитування визначено проблеми, на які варто спрямовувати проєктну діяльність, першочерговими з них є: модернізація загальноосвітніх навчальних закладів, очищення водойм, розвиток альтернативних джерел енергії. Розглянуто роль міжнародної співпраці у реалізації масштабніших проєктів, зокрема проєкту «Світ Карпатських розет — заходи із збереження унікальної культури Карпат». Акцентована увага на значній ролі у реалізації проєктів, особливо в умовах воєнного часу, багаторічної співпраці громади з чеською благодійною організацією «PresHranice z.s.».

Ключові слова: територіальна громада, міжмуніципальне партнерство, транскордонне співробітництво, проєктна діяльність, згуртованість, довіра, населення.

Постановка проблеми і актуальність дослідження. В умовах війни одним із пріоритетів соціального розвитку громад України є співпраця органів місцевого самоврядування з місцевою владою, бізнесом, міжнародними партнерами. Ефективне формування горизонтальних та вертикальних зв'язків з використанням людиноцентричного та компетентнісного підходів створює передумови до розробки і впровадження інноваційних механізмів.

У напрямку розвитку міжрегіонального та транскордонного співробітництва значущим є впровадження європейських стандартів на регіональному та місцевому рівнях завдяки дієвості механізму проєктної діяльності. Під час воєнного стану актуальним є нарощування соціального капіталу територіальних громад, створення умов для відновлення сталого розвитку, підвищення безпеки та рівня конкурентоспроможності прикордонних територій шляхом покращення якості життя населення, забезпечення доступності соціальних послуг, зокрема у населених пунктах природоохоронних територій.

Нині домінуючими факторами впливу на розвиток територіальних громад є безпека, відновлення територій, збереження людського капіталу, соціальна інтеграція ВПО, ветеранів війни, створення нових робочих місць через розвиток малого бізнесу, самоорганізація населення, зміцнення партнерських відносин місцевого та міжнародного рівня. Врахування тенденцій

трансформаційних суспільних змін сприяє визначенню та розробці стратегічних напрямів розвитку територіальних громад.

Упродовж 2022—2023 рр., за оцінками Міжнародної організації з міграції, основні потоки ВПО спрямовувались у громади: Харківської — 467,1 тис. осіб, Дніпропетровської — 372,2 тис. осіб, Київської — 334,0 тис. осіб — областей. А також у Львівську — понад 243,8 тис. осіб, Закарпатську — понад 145,8 тис. осіб та Івано-Франківську область — 134,4 тис. осіб. Станом на вересень 2023 р. понад 3,6 млн осіб мали статус ВПО, понад 6,3 млн осіб виїхало за кордон, з них майже 300 тис. осіб (22 %) повернулися з-за кордону і розселилися по всій країні у статусі ВПО. Станом на березень 2024 р. майже половина ВПО (49 %) — це особи у віці старше 60 років. Вони є однією із найбільш вразливих категорій, що потребують особливої підтримки під час переміщення. Формування потоків ВПО стало для окремих громад викликом щодо вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням основних життєво необхідних послуг, створенням умов для соціальної інтеграції ВПО, можливістю збільшення людського потенціалу малозаселених поселень громади, відновленням їх благоустрою.

В умовах війни проектна діяльність у територіальних громадах є вагомим інструментом їх ефективного розвитку, зміцнення партнерських відносин у контексті міжнародного співробітництва. Створення сприятливих умов для реалізації соціальних проєктів з можливістю надання нових робочих місць, залучення ветеранів війни, ВПО, місцевих ФОП є ключовим підґрунтям для зростання престижності територіальних громад, нарощування потенціалу їх відновлення.

Нинішня ситуація в країні потребує пошуку та реалізації інноваційних підходів та методів у вирішенні соціальних проблем територіальних громад, фінансової підтримки їх соціально-економічного розвитку. Вагому роль у реалізації проєктної діяльності в територіальних громадах відіграє підтримка Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Від 2023 р. Агентство надає допомогу громадам декількох регіонів, зокрема Закарпатської області, у реалізації проєкту «Говерла».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За сучасної ситуації воєнного періоду потребує нових наукових досліджень багатоаспектність питань розвитку територіальних громад. Посилилась увага до потреб удосконалення стратегічних напрямів розвитку громад, визначення факторів впливу на формування соціального капіталу, згуртованості населення, особливостей взаємодії органів місцевого самоврядування, бізнесу, громади. У дослідженнях науковців Інституту демографії та проблем якості життя НАН України актуальності набирають питання трансформаційних змін міжсекторальної співпраці та стимулюючих механізмів соціального розвитку територіальних громад [1]. Встановлення умов накопичення соціального капіталу для визначення потреб в інституціоналізації його розвитку

розглядала Г. Краєвська (H. Kraievskaya) [2]. Принципи розвитку соціального капіталу в контексті процесів соціалізації економіки досліджував В. Звонар (V. Zvonar) [3]. Визначенням важливості вертикального соціального капіталу у розвитку територіальних спільнот займалась Л. Головка (L. Holovko) [4].

В. Гацко (V. Hatsko), М. Савісько (M. Savisko) та Х. Петринка (Kh. Petrynka) визначили структуру несприятливих чинників щодо використання даних у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування, зокрема слабку міжрівневу взаємодію, обмежену спроможність малих громад в отриманні та управлінні даними, неузгодженість їх з потребами громади, нескоординованість діяльності керівних структур на різних рівнях [5]. В. Проскура (V. Proskura), О. Зарічна (O. Zarichna) та А. Кашин (A. Kashyn) досліджували значимість використання проектно-програмного підходу та механізму його впровадження в управлінні територіальними громадами з врахуванням ряду принципів, пріоритетів розвитку в умовах посилення ризиків воєнного часу [6]. Дослідження щодо удосконалення механізму узгодженості між приватними та суспільними інтересами у процесі проектно-ї діяльності у новостворених громадах, визначення важливості розвитку проектного менеджменту в громадах здійснювали А. Полянська (A. Polyanskaya) та І. Запукхляк (I. Zapukhlyak) [7].

Моделі оцінки зрілості організаційних проектів у міжнародній практиці, розроблені упродовж 2002—2009 рр., зокрема *PRINCE2*, *Scrum*, *Agile* та *MSP*, що включають принципи наукової організації праці, проектного менеджменту, особливості реалізації проектів; аналіз рівнів зрілості органів місцевого самоврядування досліджували З. Бурік (Z. Buryk) та О. Попроцький (O. Poprotsky) [8]. У наукових розвідках проблеми стратегічного планування територіальних громад із врахуванням теоретичних аспектів ставали актуальними на початку процесу децентралізації і залишаються значущими у наш час [9]. З появою нових викликів потребує дослідження прогресивних практик міжмуніципального співробітництва, системної діяльності місцевого керівництва в організації ефективності проектно-ї роботи за участі громадських організацій та визначення можливостей для відновлення самодостатності територіальних громад. Обмін досвідом сприятиме зміцненню співпраці між територіальними громадами, зростанню їх стресостійкості і нарощуванню соціального капіталу для пришвидшення повоєнного відновлення територій та їх соціально-економічного розвитку.

Методи дослідження. У статті використані загальнонаукові методи дослідження: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення для виявлення залежності розвитку проектно-ї діяльності від можливостей геополітичного положення та спроможностей територіальної громади. Методи економіко-статистичного аналізу застосовано для визначення тенденцій розвитку досліджуваної Коломацької територіальної громади. Методологія дослідження включала певну поетапність: на першому етапі розроблено інструментарій опитування з

врахуванням результатів проектної діяльності в Колочавській територіальній громаді, на другому — здійснено опитування мешканців громади, на третьому — узагальнення та аналіз отриманих результатів.

Метою статті є виявлення закономірностей та визначення пріоритетних напрямів розвитку на основі оцінки проектної діяльності в територіальній громаді у довоєнний і воєнний періоди.

Новизною є узагальнення трансформаційних зрушень у територіальній громаді завдяки здійсненню проектної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження і отриманих результатів. Зміна концептуальних підходів в управлінні й розвитку територіальних громад пов'язана із впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Домінуючим є дія територіального чинника, рівень соціально-економічного розвитку, адаптаційний механізм та здатність відновлювати внутрішні ресурси. В умовах війни вагому роль у розвитку громади відіграє формування та дієвість мережі ЦНАП із створенням та наданням адміністративних послуг, рівень тривожності областей, віддаленість від зони активних бойових дій, масштабність нанесених збитків, кількість міжнародних партнерів, міжмуніципальних партнерств. Упродовж 2023—2024 рр. серед регіонів України найбільш розвинутим є міжнародне партнерство у територіальних громадах Закарпатської та Львівської областей, де у 2023 р. укладено 257 та 226 договорів, у 2024 р. — 263 та 239 міжнародних договорів відповідно (рис. 1).

Ініціативні громади розвивають ефективні методи управління й реагування на глобалізаційні процеси. Підґрунтям до зростання іміджу територіальних громад є трансформаційні зміни щодо управління і прогресивного планування соціально-економічного розвитку. Моніторинг місцевого потенціалу, оцінка ресурсів і можливостей для його наповнення є ключовим у підсиленні престижності територіальних громад. Зміцнення горизонтальних зв'язків у громаді передовсім впливає на зростання довіри та згуртованості населення, формування тенденцій до зростання проектного співробітництва (рис. 2).

Сучасним інструментом залучення населення до прийняття рішень на локальному рівні є потужний інструмент самоорганізації — розробка та участь у реалізації проектів, особливо в межах міжнародної співпраці. Одним із таких є проект USAID «Говерла», географія якого включає 100 громад з 11 областей України. Бюджет проекту становить 74 млн дол. США із запланованим періодом реалізації компанією DAI з березня 2021 р. по березень 2026 р. Основний акцент включає зміни на локальному рівні з метою підсилення спроможності органів самоорганізації населення (ОСН) та зростання рівня відповідальності керівних осіб, збалансованість розподілу повноважень між ОСН, місцевою та центральною владою. Однією із цілей проекту є створення механізмів щодо зростання ролі громадян у місцевому самоврядуванні [11].

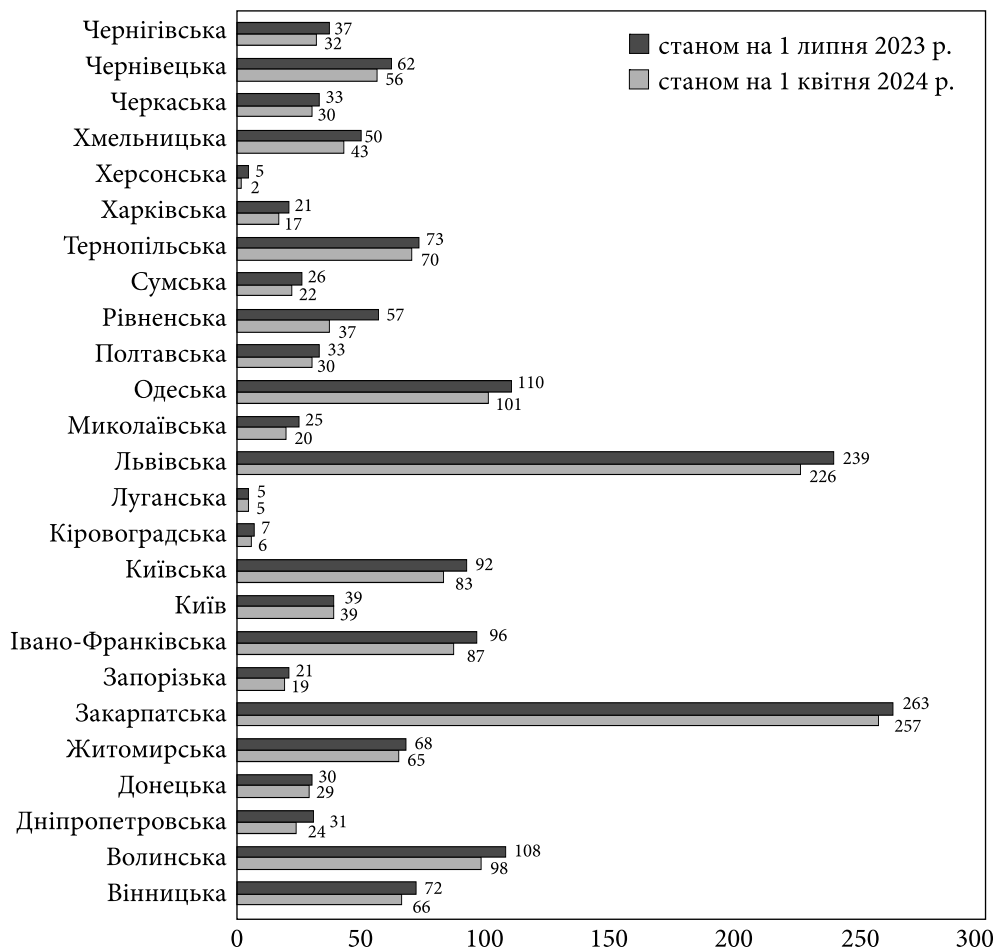

Рис. 1. Розвиток міжнародного партнерства у територіальних громадах, 2023—2024 рр., одиниць

Джерело: складено за [10].

У рамках проекту «Говерла» акцентовано на впровадженні програми стажування молоді в органах місцевого самоврядування 19 громад-партнерок у таких областях: Волинська, Житомирська, Львівська, Одеська, Закарпатська, Полтавська та Рівненська. Застосування нових інструментів молодіжної політики забезпечує інклюзивний розвиток муніципалітету, зростання довіри, прозорості та взаєморозуміння в громаді, створює нові можливості для просвітницької ініціативи, реалізації інноваційних ідей, мотивації до зростання рівня самоорганізації та покращення розвитку місцевого самоврядування.

Значущої ролі у реалізації проекту з метою покращення соціально-економічного розвитку територіальних громад набуває системність управління.

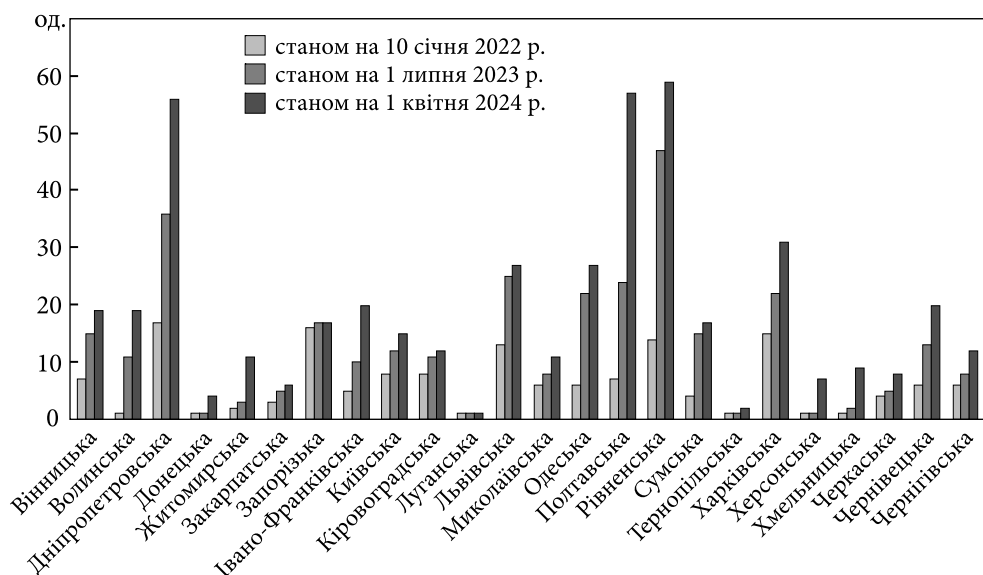

Рис. 2. Проектна діяльність у територіальних громадах, 2022—2024 рр., одиниць
Джерело: складено за [10].

Чітко визначені управлінські принципи і їх дотримання сприяє формуванню стійкості та згуртованості громади у кризових умовах. На думку В. Ф. Проскури, О. В. Зарічної та А. М. Кашин, громади, в яких управлінський ресурс мав вирішальне значення, мали високі довоєнні показники соціально-економічного розвитку та якості життя мешканців громади. Саме тому створення умов для реалізації проектної діяльності, розуміння її стратегічної значимості у публічному управлінні у наш час є надзвичайно важливим [6]. Проектна діяльність у громаді — одна із форм роботи органів управління з підвищення соціально-економічного розвитку громади, зокрема покращення спільних умов проживання, забезпечення ефективного розподілу місцевих ресурсів, підвищення якості життя населення, підтримка національної резильєнтності та сталості розвитку.

Позитивним досвідом для інших громад в ухваленні ініціативних управлінських рішень щодо реалізації проектів, ефективного використання місцевих ресурсів, формування адаптаційного потенціалу, налагоджених механізмів реалізації проектної діяльності (рис. 3), є одна із громад Закарпатської області — Колочавська територіальна громада. Факторами, що позитивно впливають на результати діяльності громади, є вигідне геополітичне та географічне розташування, що сприяє розвитку транскордонного співробітництва, міжнародної співпраці з Польщею та Чеською Республікою.

За фінансової підтримки ЄС (у рамках Програми транскордонного співробітництва) упродовж 2018—2021 рр. на території Закарпатської об-

Рис. 3. Механізми реалізації проєктної діяльності Колочавської громади
Джерело: складено авторами.

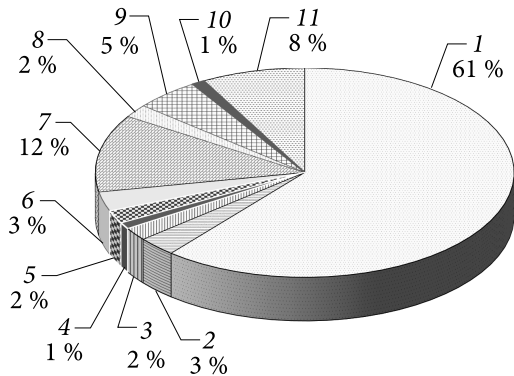
ласті реалізувався проєкт «Світ Карпатських розет — заходи із збереження унікальної культури Карпат». До числа партнерів входили 11 установ, головним партнером була Асоціація промоції і розвитку Підкарпаття «Pro Carpathia». Бюджет проєкту становив понад 1 млн євро, зокрема грант ЄС для України понад 843,1 млн євро сприяв створенню чотирьох центрів культурної спадщини: у м. Косово, м. Урич, с. Колочава (побудований амфітеатр) та м. Бистрий; проведенню 23 культурних заходів, 14 тренінгів для учасників проєкту, виданню 8 публікацій (з них 5 випусків журналу Карпатський соціально-культурний огляд «Przegląd») [12].

Збереження українських традицій, самобутніх місцевих звичаїв, ремесел, культурної спадщини, популяризація і розвиток сфери туризму, насамперед міжнародного, екологічного, сільського зеленого, є перспективним напрямом розвитку Колочавської територіальної громади, яка була створена 12 червня 2020 р. у Міжгірському (нині Хустському) районі Закарпатської області. Площа громади становить 161,5 км². Упродовж 2017—2021 рр. зберігався динамічний розподіл населення з переважною більшістю у центрі громади (табл. 1). Основною причиною збереження демографічного потенціалу був механічний приріст населення. Найбільше позитивне сальдо міграції 128—134 осіб зареєстроване упродовж 2017—2018 рр.

Загальна кількість населення в громаді станом на 1 січня 2024 р. становила 9 220 осіб, що на 205 осіб більше ніж у 2023 р. Упродовж трьох останніх років позитивним є зростання кількості населення за рахунок природного приросту. До територіальної громади входять 5 сіл: Колочава, Горб, Мерешор, Негровець та Косів Верх. Провідною сферою діяльності населення громади є роздрібна торгівля продуктами харчування, що становить 61 %, надання послуг з перевезення — 12 %, тимчасове розміщення й організація харчування — 8 % (рис. 4) [13].

Бюджет громади є дотаційним, надходження по бюджету низькі, основна допомога державна. Тому транскордонна співпраця у реалізації інфраструктурних та культурних проєктів є значущою. Активна проєктна діяльність у с. Колочава здійснювалась як до процесу децентралізації, так і

Рис. 4. Розподіл суб'єктів ЄРДПУ за видами діяльності, 1 січня 2024 р., %: 1 — роздрібна торгівля продуктами харчування; 2 — сільське господарство та переробна промисловість; 3 — оптова торгівля деревиною та автозапчастинами; 4 — роздрібна торгівля фармацевтичними товарами; 5 — технічне обслуговування та ремонт транспортних засобів; 6 — вантажний та автомобільний транспорт; 7 — надання послуг з перевезення; 8 — надання стоматологічних послуг; 9 — комп'ютерне програмування та консультування; 10 — мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; 11 — тимчасове розміщення й організація харчування

Таблиця 1. Динаміка загальної кількості населення у селах Колочавської територіальної громади, 2017—2021 рр., осіб

№ п/п	Назва населеного пункту	2017	2018	2019	2020	2021 (на початок року)
1.	с. Колочава	5009	4988	5009	5021	5044
2.	с. Горб	1322	1313	1312	1324	1330
3.	с. Мерешор	554	548	553	557	561
4.	с. Негровець	2245	2243	2231	2226	2233
5.	с. Косів Верх	5	5	5	5	5
	Разом:	9135	9097	9110	9133	9173

Джерело: складено за даними Колочавської територіальної громади.

після створення Колочавської територіальної громади. Висока громадська ініціативність, престижність громади, потужний соціальний капітал через сформовані логістичні зв'язки, налагоджене транскордонне співробітництво, міжнародну співпрацю, чітко визначені пріоритетні напрями розвитку, відрегульований механізм взаємодії державних структур, місцевої влади, бізнесу є вагомим підґрунтям для удосконалення та впровадження проектної діяльності в громаді.

Джерелами реалізації проектів є фінансування з місцевого бюджету, за рахунок державних субвенцій, коштів Європейського Союзу (в рамках реалізації програм транскордонного співробітництва), підтримки Асоціації органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати-Україна», Агенції регіонального розвитку Закарпатської області, благодійної організації «Благодійний фонд розвитку гірських територій», постійної підтримки чеської громадської організації «Člověk v tísni» та БО «PresHranice z.s.».

Упродовж 2020—2024 рр. у Колочавській територіальній громаді у співпраці місцевої влади з міжнародними і вітчизняними партнерами реалізовано понад 10 проектів різносторонньої спрямованості (табл. 2). З 2020 р. основною метою проектів є покращення інфраструктури, передовсім ремонт окремих ділянок доріг загального та місцевого значення; із впровадженням політики роздільного збору сміття в територіальній спільноті придбано сміттевоз. З метою збереження культурної спадщини громади проведено першочергові протиаварійні роботи пам'ятки архітектури XVII століття (охоронний № 216) — дерев'яної церкви в с. Колочава.

Проект «Карпатська бджола — спільні заходи для збереження унікальної природної спадщини в українсько-польському прикордонні», реалізовувався за рахунок коштів Європейського Союзу у рамках Програми транскордонного співробітництва Польща — Білорусь — Україна 2014—2020.

Таблиця 2. Активізація проектної діяльності в Колочавській територіальній громаді у довоєнний та воєнний період, 2014—2024 рр.

№ п/п	Назва проекту	Термін виконання, роки	Партнери та джерела фінансування
1.	«Світ Карпатських розет — заходи зі збереження унікальності культури Карпат»	2014—2020	ЄС у рамках Програми транскордонного співробітництва
2.	«Карпатська бджола — спільні заходи із збереження унікальної природної спадщини в українсько-польському прикордонні»	2014—2020	ЄС у рамках Програми транскордонного співробітництва

Продовження таблиці 2

№ п/п	Назва проекту	Термін виконання, роки	Партнери та джерела фінансування
3.	«Облаштування території Колочавського родовища мінеральних вод»	2019	Місцева влада у співпраці з Асоціацією органів місцевого самоврядування «Євро-регіон Карпати — Україна»
4.	«Колочава туристична»	2019	Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати — Україна»
5.	Проект по створенню бізнес-хабу	2021	«Агенція регіонального розвитку Закарпатської області» за підтримки Міністерства розвитку громад та територій України в рамках бюджетної секторальної підтримки ЄС
6.	«Здорова молодь — успішна громада»	2021	Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати — Україна» в рамках Програми підтримки ініціатив місцевих карпатських громад у партнерстві з Міністерством розвитку громад та територій України
7.	«Заходи з запровадження сортування та утилізації сміття в природно-заповідних зонах Карпат»	2021	Колочавська сільська рада
8.	«Людина в біді»	2022	Колочавська сільська рада, громадська організація «Člověk v tísni» та БО «PresHranice z.s.»
9.	«Людський вимір: ефективне управління за допомогою даних та залучення громад»	2023	МОМ у партнерстві з «Західноукраїнським ресурсним центром»; проєкт фінансувався Посольством Канади.
10.	Програма «Створення молодіжних рад в територіальних громадах»	2023	ULEAD with Europe
11.	Проект «Театральна гра з колесом»	2023—2024	БО «PresHranice z.s.»
12.	«Разом за безпеку на транскордонній території» в рамках програми «Польща — Україна»	друге півріччя 2024	Колочавська сільська рада

Джерело: складено за даними Колочавської територіальної громади.

Результатом проекту стало будівництво атракційної пасіки «Від дуплянки до “розумного” вулика» у с. Колочава, розроблено туристичний маршрут «Колочавські медові стежки» та проведено Карпатський фестиваль меду [14].

З розвитком партнерських відносин, у співпраці з неформальним сектором, зокрема з Благодійною організацією «Благодійний фонд розвитку гірських територій» реалізовано проекти: «Збереження унікальної культурної спадщини села Колочава» та «Вівчарство — давнє карпатське ремесло» (2020 р.).

Екологічна спрямованість окремих проектів пов'язана з територіальним чинником, зокрема місцезнаходженням Колочавської територіальної громади на території Національного природного парку «Синевир». Покращення спільних умов проживання, передусім інфраструктури, здійснюється завдяки реалізації проектів Державного фонду регіонального розвитку.

У 2021 р. реалізовано проект регіонального розвитку «Заходи з запровадження сортування та утилізації сміття в природно-заповідних зонах Карпат», ініціатором та реалізатором якого є Колочавська сільська рада. У співпраці з громадською організацією «Chusto.de» організовуються екологічні заходи, екопікніки і прибирання території Закарпатського моря. Систематично навесні і в кінці літа ГО «Chusto.de» мобілізує населення гірських громад Терелянської долини для реалізації природоохоронних заходів, зокрема по збору сміття вздовж р. Тереля.

З метою залучення більшої кількості населення до проблем екології у серпні 2024 р. у с. Колочава проведено перший в Україні фестиваль екологічного кіно імені Романа Жука. Інноваційний освітньо-екологічний захід відбувся у партнерстві ГО «Chusto.de» з Закарпатською обласною державною адміністрацією та Колочавською територіальною громадою.

Значущим інструментом підсилення проектної діяльності є покращення міжмуніципального співробітництва усієї Колочавської громади, базою для якого є вагомий досвід Колочавської сільської ради. Ще до процесу децентралізації на міжнародному рівні укладені договори з містами Чеської Республіки: Договір про співробітництво та партнерство з м. Семілі; Договір міжнародного муніципального співробітництва з м. Рожмітал під Тржемшіном.

Взаємовигідною є багаторічна міжнародна співпраця з благодійною організацією Чеської Республіки «PresHranice z.s.». У 2022 р. для потреб населення громади та ВПО, які переїхали до поселень громади, організація надала гуманітарну допомогу, забезпечили амбулаторію загальної практики сімейної медицини у с. Колочава необхідними медикаментами та стаціонарним дефібрилятором. У рамках проекту «Людина в біді» було реставровано і зроблено капітальний ремонт чотирьох приміщень у Колочавській, Синевирській та Дубівській громадах. Кожна сім'я переселенців отримала окрему кімнату з санвузлом та спільною кухнею.

Упродовж 2023—2024 рр. БО «*PresHranice z.s.*» у партнерстві з *Divadlo Polárka*, *Moravské divadlo Olomouc* *Městská divadla pražská* та *Divadlo Drak a Mezinárodní institut figurálního divadla* у партнерстві з Колочавською територіальною громадою реалізують інноваційний інтеграційний проєкт «*Teatr z Kolouchavou*». Основною метою є соціальна інтеграція внутрішньо переміщених дітей серед дітей західного регіону. Упродовж двох тижнів, у кінці липня — на початку серпня, діти займаються у літньому театральному таборі в с. Колочава.

З метою надання можливостей для самовираження та самореалізації молоді у березні 2024 р. створено Молодіжний хаб Колочавської територіальної громади. Активному залученню молоді до розвитку громади сприяє також участь у проєкті зі створення молодіжної ради, що стало можливим завдяки реалізації програми «*Створення молодіжних рад в територіальних громадах*» за підтримки ULEAD з Європою.

Із залученням малого бізнесу до проєктної діяльності з вересня 2021 р. реалізовано проєкт зі створення бізнес-хабу для посилення розвитку локального бізнесу, з можливістю більшого залучення активного населення (підприємців, самозайнятих) до створення інноваційних авторських проєктів, покращення компетентностей щодо їх розробки та реалізації в громаді. Громадський простір створено завдяки співпраці місцевої влади з Установою «*Агенція регіонального розвитку Закарпатської області*» за підтримки Міністерства розвитку громад та територій України в рамках бюджетної секторальної підтримки Європейського Союзу. Діяльність бізнес-хабу полягає у безкоштовному наданні консультацій бізнесу та новоствореним підприємцям, коворкінг для стартапів (забезпечення безкоштовним робочим місцем з комунікаціями новостворених підприємців), налаштування діалогу між бізнесом та владою.

Допомога особам, які перебувають у складних життєвих обставинах — один із основних напрямів державної політики у сфері соціального захисту населення. У 2021 р. за участі БО «*Благодійний фонд розвитку гірських територій*» розроблено та реалізовано проєкт «*Здорова молодь — успішна громада*», за підтримки Асоціації органів місцевого самоврядування «*Євро-регіон Карпати — Україна*» в рамках Програми підтримки ініціатив місцевих карпатських громад у партнерстві з Міністерством розвитку громад та територій України, Львівською, Закарпатською, Івано-Франківською, Чернівецькою обласними державними адміністраціями і обласними радами.

Для підвищення рівня безпеки у громаді від 2024 р. реалізується проєкт «*Центр будівництва безпеки Карпат*», у рамках якого у співпраці Колочавської територіальної громади і чеського краю Височина планується створити у с. Колочава Центр безпеки громадян, де буде розміщуватись рятувальна та пожежна служби. Бюджет становить майже 24 млн грн. На тлі суб'єктивних та об'єктивних ризиків питання безпеки в умовах воєн-

Рис. 5. «Вкажіть причини отримання грантів»

Джерело: дані опитування.

ного часу є надзвичайно актуальними, пріоритетними і стратегічно необхідними.

Реалізація проєктної діяльності дає змогу підвищувати престижність територіальної громади, покращувати спільні умови проживання населення, зберігати природно-ресурсний потенціал шляхом промоції традицій та звичаїв, розвитку екотуризму й збереження об'єктів культурної спадщини. Важливим чинником для покращення якості життя населення є системна звітність управління громади, що уможливорює оцінювання проблеми та її вплив на ресурси й соціально-економічний розвиток територіальної громади.

Доступ населення до якісних даних може суттєво допомогти громадам в управлінні своїми територіями, забезпеченні ефективного розподілу місцевих ресурсів. У розробці стратегії розвитку територіальної громади важливим є удосконалення управління даними [16]. Інструментом отримання певних даних є, зокрема, онлайн-опитування.

З метою визначення пріоритетних напрямів розвитку громади у кінці липня — на початку серпня 2024 р. розроблено та проведено опитування населення щодо оцінки проєктної діяльності в Колочавській територіальній громаді. Результати опитування використані для аналізу проєктної діяльності в громаді з метою залучення до вирішення нагальних проблем більшої кількості верств населення та покращення спільних умов проживання.

В опитуванні взяв участь 51 респондент, переважно жінки. Обізнаність населення в результативності реалізованих проєктів (66,7 % респондентів) указує на зацікавленість розвитком проєктної діяльності в громаді. Більш активними є респонденти у віці 35—45 років, які працюють у сфері освіти. Натомість спостерігалась низька активність осіб у віці 18—25 років (2,0 %), ймовірно через зовнішню трудову міграцію, недостатню зацікавленість, незначний відсоток залучення респондентів даної вікової категорії населення.

Перевагою використання проєктної діяльності у соціально-економічному розвитку територіальної громади є інноваційність, що призвело до

Рис. 6. «Вкажіть напрями, на реалізацію яких спрямовані проекти»
Джерело: дані опитування.

значних позитивних змін упродовж незначного періоду. Покращення спільних умов проживання у довоєнний час завдяки результативному впровадженню проектної діяльності сформувало високий імідж громади в регіоні, що, на думку респондентів, є вагомою причиною отримання грантів (рис. 5).

Попри умови воєнного часу, перспективність розвитку громади визначається напрямами реалізації проектної діяльності. Майже всі респонденти (90,2 %) зазначили, що основними напрямами реалізації проектів є залучення молоді до розвитку громади; 80,4 вважають, що проекти реалізуються з метою збереження туристичних об'єктів; 68,6 вказали на покращення матеріально-технічної бази і майже стільки ж (66,7 %) вважають, що реалізація проектів забезпечує зміцнення громадської безпеки (рис. 6).

Серед проблем, на які варто спрямовувати проектну діяльність, на перше місце респонденти поставили модернізацію загальноосвітніх навчальних закладів (72,5 %). На думку 43,1 % респондентів, значущими також є реалізація проектів для очищення водойм, 39,2 % мешканців громади вважають доречним забезпечити роздільний вивіз сміття, а 37,3 % опитаних віддають перевагу розвитку альтернативних джерел енергії (рис. 7).

З моменту реалізації першого проекту «Світ Карпатських розет — заходи зі збереження унікальності культури Карпат» по сьогодні респонденти вказали на позитивний вплив розвитку проектної діяльності в громаді. Зокрема, 80,4 % зазначили, що результатом одного із масштабних проектів для розвитку дозвілля громади стало створення громадського простору (амфітеатру); 62,7 % вважають, що завдяки розширенню можливостей участі громади в міжнародних проектах та успішної реалізації локальних проектів і ефективності управління проектною діяльністю зростає активність населення; 43,1 % повідомили про покращення благоустрою поселень у громаді (рис. 8). Загалом проектну діяльність у громаді 74,5 %

Рис. 7. «На які проблеми варто спрямовувати проєктну діяльність в громаді?»
Джерело: дані опитування.

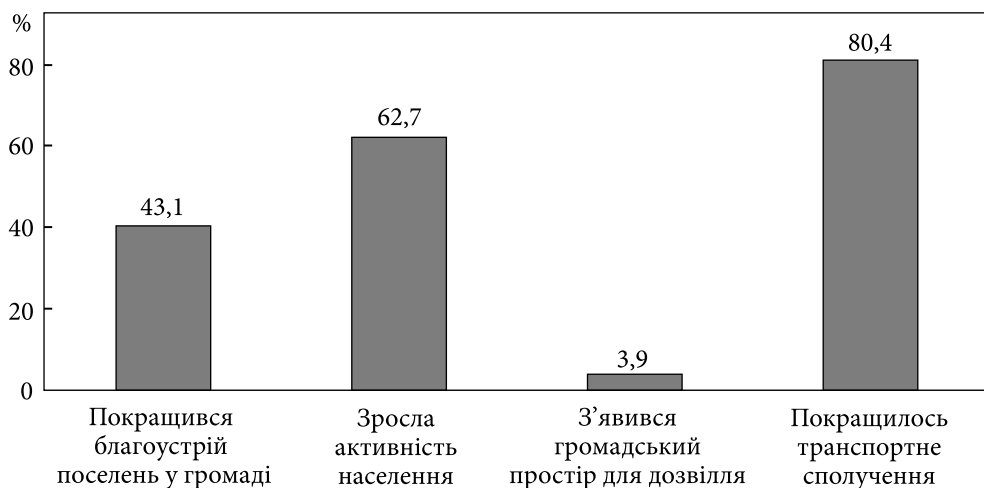

Рис. 8. «Як змінились спільні умови проживання в громаді після реалізації проєктів?»
Джерело: дані опитування.

респондентів оцінили високо (з максимальних 5 балів); 13,7 % — вказали на достатній рівень (4 бали); 5,9 % — середній рівень (3 бали).

На найближчу перспективу доречним є відкриття ще однієї аптеки у с. Колочава і збільшення тривалості робочого дня наявних аптек, особливо в активні туристичні сезони. Значущими залишаються питання реалізації проєкту щодо створення Центру безпеки громадян, питання безпеки пішохідного руху, особливо в центрі с. Колочава. Потребує модернізації

дорожня інфраструктура, зокрема створення наземних пішохідних переходів, будівництво тротуарів. Налагодження рейсового автобусного сполучення із залізничною станцією Воловець сприятиме зростанню туристичних потоків. З боку держави вагомим є збільшення фінансування на відновлення автомобільної дороги загального користування місцевого значення у напрямку до районного центру м. Хуст.

Висновки. В умовах війни потужною є підтримка країн ЄС, зокрема у реалізації соціальних проєктів, спрямованих на покращення умов безпеки, інфраструктури, забезпечення ефективної діяльності соціальних структур для надання життєво необхідних послуг.

У громадах, де консолідація зусиль влади щодо комунікації з мешканцями налагоджена на високому рівні, створюються умови для місцевих ініціатив, формування муніципального партнерства, розробляються та реалізуються проєкти з громадами та містами-побратимами за кордоном. Проєктна діяльність у громадах прикордонних територій є надзвичайно важливою у контексті розвитку інтеграційних процесів: соціальної інтеграції ВПО в громаді, підвищення спроможності територіальних громад передовсім фінансової, шляхом залучення позабюджетних коштів до громади; інфраструктурної — із покращенням спільних умов проживання; громадської ініціативності, зростання активності органів самоорганізації населення, посилення міжнародної підтримки та транскордонного співробітництва. Аналіз викликів місцевого рівня сприяє кращому розумінню проблем і можливостей ухвалення скоординованих рішень.

Позитивний досвід у здійсненні проєктної діяльності, отриманий завдяки скоординованості ефективного управлінського підходу, дозволив територіальній громаді формувати стійкість як до повномасштабного вторгнення, так і під час нього. Продуктивне використання місцевих ресурсів, зокрема туристичних, для зміцнення економічного потенціалу, використання принципів відповідальності, адаптивності, соціального партнерства, компетентності є одними з домінуючих у здійсненні проєктної діяльності у розвитку Колочавської територіальної громади, до якої входить 5 гірських сіл. Реалізація більш як 10 проєктів на території цих населених пунктів, дала можливість зміцнити соціальний капітал за рахунок міжнародних зв'язків та транскордонного співробітництва, обміну досвідом з територіальними громадами інших областей України.

Враховуючи специфіку гірської місцевості, вплив територіального чинника, актуальним залишається вирішення питань модернізації дорожнього покриття, особливо доріг місцевого значення, до районного центру м. Хуст та транспортного сполучення населених пунктів Колочавської громади із залізничною станцією Воловець, що сприятиме покращенню надання транспортних послуг населенню громади, доступності та підвищенню туристичної спроможності; пошук резервного потенціалу житлового фонду для

організації літніх шкіл щодо проведення тренінгів з проєктного менеджменту; розвиток дитячого туризму, зокрема надання послуг відпочинку для школярів з інших регіонів (літній табір); створення реабілітаційного центру для ветеранів війни та учасників бойових дій з можливістю використання різних видів анімалтерапії (апітуризм, каністерапія, іпотерапія та інші).

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Zaiats, T., & Kraievska, H. (2024). Intersectoral Cooperation in the Context of Social Development of Territorial Communities of Ukraine. *Demography and Social Economy*, 1 (55), 59—77. <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.059>
[Заяць Т. А., & Краєвська Г. О. (2024). Міжсекторальна співпраця в контексті соціального розвитку територіальних громад України. *Демографія та соціальна економіка*, 1 (55), 59—77].
2. Kraievska, H. (2023). Institutional aspects of the development of social capital of territorial communities in Ukraine. *Demography and Social Economy*, 4 (54), 21—37. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.021>
[Краєвська, Г. О. (2023). Інституційні аспекти розвитку соціального капіталу територіальних громад в Україні. *Демографія та соціальна економіка*, 4 (54), 21—37].
3. Zvonar, V. P. (2021). Sources and principles of social capital development. *Economy of Ukraine*, 1, 24—39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024>
[Звонар, В. П. (2021). Джерела та принципи розвитку соціального капіталу. *Економіка України*, 1, 24—39].
4. Holovko, L. V. (2022). The Role of Public Opinion in the Development Strategy of United Territorial Community. *Demography and Social Economy*, 2 (48), 95—107. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.095>
[Головко, Л. В. (2022). Роль громадської думки в контексті розвитку об'єднаної територіальної громади. *Демографія та соціальна економіка*, 2 (48), 95—107].
5. Hatsko, V., Savisko, M., & Petrynka, Kh. (2024). Data-based management in territorial communities: problems and solutions. Analytical note. <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/Zapiska.-Upravlinnya-na-osnovi-danih..pdf>
[Гацко, В., Савісько, М., & Петринка, Х. (2024). Управління на основі даних в територіальних громадах: проблеми та рішення: Аналітична записка].
6. Proskura, V., Zarichna, O., & Kashyn, A. (2024). A project approach to the management of territorial communities in the conditions of the war challenges. *Sustainable Development of Economy*, 2 (49), 23—30. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-4>
[Проскура, В., Зарічна, О., & Кашин, А. (2024). Проєктний підхід до управління територіальними громадами в умовах викликів війни. *Сталий розвиток економіки*, 2 (49), 23—30].
7. Polyanska, A., & Zapukhlyak, I. (2021). Project activity as a tool for the development of territorial communities. *University scientific notes*, 1 (79), 160—170.
[Полянська, А., & Запукхляк, І. (2021). Проєктна діяльність як інструмент розвитку територіальних громад. *Університетські наукові записки*, 1 (79), 160—170].
8. Buryk, Z., & Poprotsky, O. (2022). Project management in local self-government. *Economics and Region*, 4 (87), 247—256.
[Бурик, З., & Попроцький, О. (2022). Управління проєктами у місцевому самоврядуванні. *Економіка і регіон*, 4 (87), 247—256].
9. Borodina, O. A. (2016). Theoretical Aspects of Strategic Planning in Decentralization. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property: Collection of Scientific Papers*, 14, 104—111.

- [Бородіна, О. А. (2016). Теоретичні аспекти стратегічного планування в умовах децентралізації. *Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць*, 14, 104—111].
10. Monitoring of the process of power decentralisation and local governance reform (2024). Portal «Decentralization». <https://decentralization.ua/mainmonitoring> [Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування (2024). Портал «Децентралізація»].
 11. USAID Governance and Local Accountability (HOVERLA) Activity (2021). Portal «Decentralization». <https://decentralization.ua/donors/hoverla> [Проект USAID «Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування» («Говерла») (2021). Портал «Децентралізація»].
 12. Project «World of Carpathian Rosettes — Measures to Preserve the Uniqueness of Carpathian Culture» (2021). Association of Local Governments «Euroregion Carpathians — Ukraine». <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/rosettes/> [Проект «Світ Карпатських розет — заходи зі збереження унікальності культури Карпат» (2021). Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати — Україна»].
 13. Passport of Kolochava Village Council, Khust District, Zakarpattia Oblast, as of January 1, 2024 (2024). Kolochava community — 2020—2025. <https://kolochavska-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-10-51-55-08-10-2021/> [Паспорт Колочавської сільської ради Хустського району Закарпатської області станом на 01.01.2024 року (2024). Колочавська громада — 2020—2025].
 14. “Kolochava Honey Trails” — a new hiking route (2021). Kolochava community — 2020—2025. <https://kolochavska-gromada.gov.ua/news/1621595476/> [«Колочавські медові стежки» — новий пішохідний маршрут (2021). Колочавська громада — 2020—2025].
 15. The territory of the Kolochava general practice and family medicine dispensary was equipped with grant funds (2020). Kolochava community — 2020—2025. <https://kolochavska-gromada.gov.ua/news/1614067416/> [Територію Колочавської амбулаторії ЗПІСМ облаштовано за грантові кошти (2020). Колочавська громада — 2020—2025].
 16. Canada. 2023—2026 Data Strategy for the Federal Public Service (2024). The official website of the Government of Canada. <https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/corporate/reports/2023-2026-data-strategy.html>

Стаття надійшла до редакції 28.08.2024

Liliia Holovko, PhD (Economics), Senior Researcher
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd. Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: holovko_lilia@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3372-764X

Vasyl Khudynets, Head of the Kolochava Territorial Community
Kolochava territorial community
90043, Ukraine, Zakarpattia region, Khust district, village Kolochava,
Str. Shevchenka, 78
E-mail: kolsr@ukr.net

Tamila Holovko, Master,
Dragomanov Ukrainian State University
02000, Ukraine, Kyiv, Str. Pyrohova, 9
E-mail: holovko_tamila@ukr.net
ORCID: 0009-0005-6802-779X

PROJECT ACTIVITY IN TERRITORIAL COMMUNITIES

(on the example of the Kolochava territorial community of the Zakarpattia region)

The article defines the directions of project activity in the context of the interaction of progressive international entities, business, local authorities and one of the communities of the Zakarpattia region. Attention is focused on the development of initiative, self-organization of the population at the grassroots level, enhancing the prestige of territorial communities through the use of effective social tools. The purpose of the article is to identify regularities and determine the priority directions of development based on the assessment of project activities in the territorial community in the pre-war and war periods. The novelty is the generalization of transformational shifts in the territorial community thanks to the implementation of project activities. The article uses general scientific research methods: analysis, synthesis, comparison, generalization.

The significance of the project activity in the border regions is substantiated primarily in the context of the development of cross-border cooperation, inter-municipal partnership, with the aim of improving the quality of life and common living conditions of the population, preserving the demographic and natural resource potential of nature conservation areas, in particular within the Kolochava territorial community. It was found that the development of project activities in the community with the possibility of creating new jobs, with the involvement of war veterans, individual entrepreneurs, IDPs, and youth becomes significant. The cohesion of the population through the implementation of social projects contributes to the growth of trust in local authorities, the strengthening of social integration and stress resistance in war conditions. Taking into account the transformational changes in the development of the community, a questionnaire was designed and an assessment of the project activity was carried out in terms of the possibilities of the priority areas of the territorial community's development. The survey was conducted in late July — early August 2024, with 51 respondents having taken part in it. In the course of the survey, the problems toward which the project activities should be directed were identified, the foremost among them are: modernization of general education institutions, cleaning of water bodies, development of alternative energy sources. The role of international cooperation in the implementation of larger projects is considered. In particular, during the implementation of the project *“World of Carpathian rosettes — measures to preserve the unique culture of the Carpathians”*. Attention is focused on the significant role in the implementation of projects, especially in wartime conditions, of the community's long-term cooperation with the Czech charity organization *“PresHranice z.s.”*.

Keywords: territorial community, inter-municipal partnership, cross-border cooperation, project activity, cohesion, trust, population.

Cite: Sidenko, Svitlana (2025). Rozvytok liudskoho kapitalu v umovakh hlobalnoi nestabilnosti [Human Capital Development Under Global Instability]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 1 (59), 55—72. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.055>

<https://doi.org/10.15407/dse2025.01.055>

УДК 339.9 + 37.06

JEL Classification: F60, F63, O15

СВИТЛАНА СІДЕНКО, д-р екон. наук, проф., гол. наук. співроб.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: sv_sidenko@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1405-4937

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

В умовах глобалізації внаслідок посилення взаємодії і взаємозалежності країн зростає і їх взаємна вразливість, загострюються старі проблеми та виникають нові загрози, ризики, протиріччя і кризи, породжені цим процесом, що веде до глобальної нестабільності. Ці процеси мають вплив на світову економіку, міжнародні відносини та людський розвиток. Тому актуальним є дослідження впливу змін на людський розвиток в умовах глобальної нестабільності. Метою даної статті є аналіз впливу глобальних процесів, загроз і ризиків на розвиток людського капіталу. Новизною статті є встановлення впливу глобальних загроз і ризиків (екологічні проблеми, пандемія Covid-19, економічні кризи, посилення нерівномірності соціально-економічного розвитку країн і регіонів світу) на розвиток людського капіталу. Для дослідження застосовані методи системного аналізу, наукових узагальнень і порівнянь, економіко-статистичного аналізу. Встановлено, що на розвиток людського суспільства впливає глобальна екологічна проблема, пов'язана зі зміною природного середовища в результаті економічної діяльності людей, що веде до порушення структури і функціонування природних систем, виснаження ресурсів, забруднення територій, що негативно впливає на людський розвиток. Випробовуванням для суспільства стала пандемія Covid-19, яка мала значний вплив на економічний і соціальний розвиток, спричинила скорочення виробництва і зайнятості, падіння доходів, позначилася на стані здоров'я людей, що призвело до падіння глобального Індексу людського розвитку (ІЛР) уперше за 30 років спостереження.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

На людський розвиток чинять вплив й економічні кризи, супроводжувані економічним спадом, ростом безробіття і цін, падінням доходів і добробуту, що позначається на падінні ІЛР в більшості країн світу. Негативний вплив на людський розвиток має нерівномірність соціально-економічного розвитку країн і регіонів світу, що виявляється в нерівномірному розподілі ресурсів, багатства, доступі до освіти, професії: є значний розрив у таких важливих базових правах та можливостях як право на життя, свобода вибору, працевлаштування та ін. Глобальні проблеми, забезпечення стабільності та розвитку на міжнародному рівні повинні вирішуватися в рамках глобальної системи управління, ядром якої є ООН та її інституції. Це зумовлює необхідність розвитку і реформування глобальних інституцій для регулювання міжнародних політичних, економічних і соціальних відносин відповідно до нових умов розвитку людського суспільства. Дослідження цих проблем необхідне для виявлення нових світових тенденцій задля вироблення дієвої політики розвитку на національному і глобальному рівні.

Ключові слова: людський розвиток, Індекс людського розвитку, екологічні проблеми, пандемія, економічні кризи, посилення нерівномірності соціально-економічного розвитку країн і регіонів світу, глобальне управління.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Актуальність дослідження полягає в аналізі загроз і ризиків, що поширюються в умовах глобалізації та впливають на людський розвиток, зокрема, загострення екологічних проблем, загрози пандемій і криз в економіці, забезпечення продовольчої безпеки, проблеми нерівномірності соціально-економічного розвитку країн і регіонів світу.

Метою статті є аналіз впливу невизначеності і проблем глобальних процесів на людський розвиток, що віддзеркалює глобальний ІЛР з метою поглиблення дослідження людського капіталу в умовах глобальних науково-технологічних, економічних і соціальних трансформацій. Ці проблеми потребують вивчення для обґрунтування основних напрямів розвитку людського капіталу в умовах глобальної невизначеності та вироблення дієвої соціальної політики на національному і міжнародному рівні.

Новизною статті є те, що в ній вперше встановлені загрози і ризики людському розвитку в умовах глобальної нестабільності під впливом загострення екологічних проблем, поширення пандемії Covid-19, кризових явищ у світовій економіці, посилення нерівномірності соціально-економічного розвитку країн і регіонів світу внаслідок нерівномірного доступу до ресурсів, різного економічного і науково-технічного потенціалу, доступу до задоволення базових потреб людей та ін. Ці процеси віддзеркалюють тенденції глобального ІЛР у світі та в окремих країнах. Це зумовлює необхідність розвитку і вдосконалення глобальних інституцій для регулювання міжнародних політичних, економічних і соціальних відносин відповідно до нових умов розвитку людського суспільства та вироблення дієвої політики розвитку людського капіталу на національному і глобальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми людського розвитку в глобальному середовищі перебувають у центрі уваги багатьох дослідників. Так, проблеми сталого розвитку та екологічної безпеки розкриті

в монографії «Економіка природокористування: вектори розвитку», підготовлений колективом авторів Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України під керівництвом д.е.н. М. Хвесика (М. Khvesyk), де досліджені проблеми економіки природокористування та наукового супроводу цієї сфери спрямовані на забезпечення економічного піднесення України. У монографії сформульовано базові імперативи та стратегічні напрями раціоналізації всіх сфер ресурсокористування на основі інноваційно-інвестиційної моделі, розкрито засади капіталізації природно-ресурсної складової соціально-економічного потенціалу сталого розвитку, природно-техногенної та екологічної безпеки, поводження з відходами та вторинного ресурсокористування в умовах посилення євроінтеграційного вектора розвитку України [1].

Багато праць українських і зарубіжних учених присвячено проблемам впливу пандемії *Covid-19* на економічний розвиток, людський капітал, добробут, як-от стаття С. Шумської (S. Shumska) з ДУ «Інститут економіки та прогнозування» Національної академії наук України «Людський капітал у глобальному світі та в Україні: довгострокові тренди та вплив COVID-19». В ній на основі аналізу оцінок сукупного багатства глобального світу на довгостроковому проміжку 1995—2018 рр. виокремлено важливі тренди зростання його рівня, а також окремих складових та багатства на душу населення. Підкреслено важливість збільшення у структурі багатства частки людського капіталу як ключової детермінанти економічного розвитку. Автором також наведено негативні ефекти впливу *Covid-19* на зменшення людського капіталу в глобальному світі та погіршення добробуту населення України [2]. Іншою помітною публікацією є стаття Д. В. Долбневої (D. Dolbneva) з Львівського національного університету імені Івана Франка «Вплив COVID-19 на економіку країн світу», в якій досліджено стан і тенденції впливу пандемії на економічну ситуацію у світі та визначені соціально-економічні втрати, яких зазнала Україна від пандемії. Автор відмічає, що основними наслідками *Covid-19* для світової економіки є: падіння індексів бірж, суттєве зниження цін на нафту та уповільнення розвитку ринку металів, скорочення виробництва, суттєве зниження доходів авіакомпаній та морського транспорту, туристичної індустрії, зменшення доходів населення та ін. Також оцінені збитки від пандемії для економіки України [3].

Глобальні проблеми, що впливають на людський розвиток, широко досліджуються в працях зарубіжних учених. Важливий внесок у розвиток наукового обґрунтування ролі політичних і економічних інститутів держав в економічному розвитку і добробуті країн зробили американські вчені Д. Аджемоглу (D. Acemoglu), С. Джонсон (S. Dzhonson) з Массачусетського технологічного інституту і Д. Робінсон (James A. Robinson) з Чиказького університету, які стали лауреатами Нобелівської премії з економіки 2024 р. Вони довели важливість суспільних інститутів для досягнення мети —

зменшення величезної різниці в доходах між країнами, що є одним з найбільших викликів сучасності. Результати багаторічного дослідження історії розвитку країн по всьому світу стали основою книги Д. Робінсон (James A. Robinson) і Д. Аджемоглу (D. Acemoglu) «Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty» (2012 р.), центральною ідеєю якої, як і багатьох інших робіт авторів, є визначальна роль інститутів у досягненні країнами високого рівня добробуту [4]. Вони зробили вичерпні висновки, що інституції є ключовими рушіями економічного зростання, коли розрізняються два типи інституцій — інклюзивні та екстрактивні. Саме інклюзивні інституції створюють умови, за яких усі верстви населення можуть брати участь у політичному та економічному житті, сприяючи інноваціям, інвестиціям і загальному добробуту суспільства, дають змогу людям реалізовувати свої здібності, забезпечують рівний доступ до ресурсів і захищають права на власність, що стимулює зростання.

Важливий доробок у дослідження проблем людського розвитку в сучасних умовах зробила Саскія Сассен (Saskia Sassen) — американський соціолог і економіст, професор соціології Чиказького університету та професор Лондонської школи економіки і політичних наук, яка є автором поняття «глобальне місто». У своїх роботах вона опрацьовує проблеми глобалізації, транснаціоналізації світової економіки, урбанізацію, міжнародні міграційні процеси. Зокрема, в роботах «The Global City» та «Cities: Capital for the New Megalopolis» досліджені економічні, соціальні, екологічні, культурні проблеми зростання і розвитку глобальних міст [5].

Ці публікації є важливими для аналізу основних тенденцій розвитку людського капіталу в умовах негативних чинників і загроз у глобальному світі, що необхідно для вироблення стратегії вирішення проблем на національному рівні та взаємодії і співробітництва на рівні країн.

Методи дослідження: застосовані методи системного аналізу, наукових узагальнень і порівнянь, економіко-статистичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світовий розвиток характеризується зростанням взаємозв'язків, взаємодії і взаємозалежності країн і регіонів світу, що загалом має позитивне значення для розвитку країн, світової економіки, людського розвитку. Водночас в умовах глобалізації внаслідок посилення взаємодії і зростання взаємозалежності країн зростає і їх взаємна вразливість, загострюються старі проблеми та виникають нові загрози, ризики, протиріччя і кризи, породжені цим процесом, що веде до глобальної нестабільності. Це загострює проблеми національної економічної, соціальної та воєнної безпеки й потребує дослідження нових світових тенденцій для вироблення дієвої політики розвитку на національному і глобальному рівні.

Фахівці ООН зазначають, що особливо загострилися всі глобальні проблеми в останні роки — рекордні температури повітря, пожежі та шторми,

що є тривожним попередженням для стабільного існування планетарних систем, усе більше і більше «виходять з ладу»; пандемія Covid-19; війна в Україні та військові дії в інших гарячих точках планети на тлі мінливого геополітичного порядку та напруженої багатосторонньої системи міжнародних відносин; гострі і хронічні кризи; світова продовольча криза, що спричинена пандемією та загострюється внаслідок війни в Україні — усе це породжує нестабільність і невизначеність світоустрою. Кожен з чинників призвів до збоїв у глобальних ланцюжках поставок, що мало наслідком нестійку динаміку цін на енергоносії, продукти харчування, добрива, сировину та інші товари [6].

Тому проблеми розвитку глобального світу перебувають у центрі уваги урядів країн, учених, політиків, міжнародних інституцій і неурядових організацій, форумів, де обговорюють та ухвалюють рішення щодо подальшого розвитку світоустрою. Так, експерти Глобального економічного Форуму (*World Economic Forum Global Risks Perception Survey 2023—2024*) дослідили і виявили 10 найбільших глобальних ризиків за їх імовірним впливом та встановили їх ранжування на десятирічний період [7]:

- екстремальні погодні явища;
- критичні зміни в екосистемі Землі;
- втрата біорозмаїття та колапс екосистем;
- дефіцит природних ресурсів;
- викривлена інформація та дезінформація;
- негативні результати впровадження штучного інтелекту;
- вимушена міграція;
- кібербезпека;
- соціальна поляризація;
- забруднення навколишнього середовища.

Серед комплексу всіх глобальних загроз для світу експерти найбільше акцентують увагу на екологічній проблемі, яка є глобальною та впливає на існування цивілізації і всього живого на Землі. Ця проблема існує давно і пов'язана із суперечливістю взаємодії суспільства і природи. Людство протягом всієї своєї історії розвивалось «ушир», освоюючи нові території, землі, природні ресурси, зростало населення країн. Концепція розвитку базувалася на можливості безперервної експансії, однак уже наприкінці минулого століття виявилось, що запаси основних природних ресурсів починають наближатися до критичної межі, подолання якої може стати катастрофічним для світової цивілізації.

Основні причини загострення глобальної екологічної проблеми, на думку багатьох учених, пов'язані з економічним ростом і нарощуванням промислового потенціалу шляхом поширення на регіони світу соціально-економічної моделі, в центрі якої знаходиться культ споживання. З одного боку, це призводить до того, що людство переходить грань відновлюваності

ресурсів — спостерігається скорочення площі лісів, виснаження природних ресурсів, деградація земель, у багатьох регіонах фіксують дефіцит прісної води. З іншого — зростають обсяги відходів і шкідливих речовин унаслідок господарської діяльності, відбувається значне забруднення атмосферного повітря. Фахівці застерігають, що утримуючі тепло гази, викинуті в атмосферу в 2008 р., залишаться там до 2108 р. Загальновідомим є і підвищення середньосвітової температури на планеті — з початку промислової епохи на 0,7 °С, що також негативно впливає на довкілля.

Крім того, в останні роки по всьому світу зафіксовані рекордні температури повітря, велика кількість пожеж і штормів, що свідчить про кліматичну кризу. Із-за цього в багатьох регіонах спостерігається колапс екосистем, різке зниження біорізноманіття, зокрема, понад 1 млн видів рослин і тварин знаходяться на межі зникнення. Але головне, що щорічно від кліматичних катастроф страждає приблизно 260 млн осіб у світі, понад 98 % проживає в країнах, що розвиваються. Ці зміни мають негативні наслідки для глобальної економіки та людського розвитку.

Екологічна проблема є глобальною для всіх країн, а тому потребує невідкладних дій на національних рівнях та скоординованих зусиль світової спільноти на міжнародному рівні, що зафіксовано в Цілях Сталого розвитку ООН на 2016—2030 рр. [8]. На міжнародному рівні важливе значення має прийняття Паризької угоди (*L'accord de Paris*) у межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (*UNFCCC*) щодо регулювання заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю з 2020 р. Саме цей договір замінив після 2020 р. Кіотський протокол — донедавна єдину міжнародну угоду, що зобов'язувала розвинені держави світу скорочувати викиди парникових газів. На відміну від Кіотського протоколу, Паризька кліматична угода передбачає, що зобов'язання зі скорочення шкідливих викидів в атмосферу беруть на себе всі держави, незалежно від ступеня їхнього економічного розвитку.

На кліматичному саміті ООН COP-28 (2023 р.) йшлося про те, що у світі спостерігається рекордна спека, смертоносні повені, потужні лісові пожежі, а тому необхідно запобігти кліматичній катастрофі. Це може призвести, за оцінками, до 2030 р. до збитків лише вразливих країн від 290 млрд до 580 млрд дол [9]. Тому на 28-й Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміни клімату започаткований новий фонд для компенсації збитків, призначений для надання допомоги більш як трьом мільярдам осіб, загальна сума зобов'язань якого становить понад 600 млн дол США [9].

Перспективним напрямом вирішення екологічної проблеми є розробка і впровадження нових технологій, спрямованих на зменшення споживання ресурсів і збереження довкілля. Важливе значення мають глобальні інвестиції в чисту енергетику, а також робочі місця і можливості, які вони відкривають. У 2023 р. інвестиції досягли рекордного рівня в 1,8 трлн дол США,

що еквівалентно розміру економіки Республіки Корея та майже вдвічі перевищує аналогічний показник за 2020 р. Зокрема, значні перспективи має «зелена економіка», де до 2030 р. планується створити понад 24 млн робочих місць по всьому світу [10].

Вирішення глобальної екологічної проблеми потребує подальших цілеспрямованих дій на національному рівні та скоординованих зусиль світової спільноти задля збереження довкілля і сприятливих умов для людського розвитку.

Не менш гострою і загрозливою для світу серед усіх глобальних проблем стало розповсюдження небезпечних хвороб, зокрема пандемії *Covid-19*. Такі пандемії трапляються раз на сторіччя, і в сучасних умовах вона була спричинена розвитком комунікацій та взаємопов'язаністю країн світу, що сприяє швидкому поширенню небезпечних епідемій. Вона почалася несподівано та дуже швидко поширилася на усі регіони світу. Лише завдяки скоординованим діям учених у галузі біології та медицини за відносно короткий час вдалося розробити вакцини та зупинити пандемію, але вона мала негативні наслідки для економіки країн, світової економіки та людського розвитку.

Пандемія *Covid-19* призвела до значних економічних втрат — закриття підприємств у країнах світу, а особливо у країнах з високим показником захворюваності. Це позначилося на роботі підприємств і галузей, передусім транспортної, авіаційної та автомобільної, фондових ринків, міжнародній торгівлі, розвитку міжнародного туризму, скороченні ділової активності та ін. Рецесія у зв'язку з *Covid-19*, яка відбувалась у світовій економіці у 2020 р., призвела до економічного спаду лише за перші три місяці року в економіці країн G20 на 3,4 % у порівнянні з аналогічним періодом минулого року [6]. За оцінками МВФ, сукупні втрати світового ВВП за 2020—2021 рр. від спричиненої пандемією кризи оцінювались приблизно у 9 трлн дол США, тобто більше ніж розмір економіки Японії та Німеччини разом узятих [11]. Фахівці оцінили, що економічний спад унаслідок *Covid-19* став найсильнішим з часів Великої депресії і набагато більш серйозним, ніж світова фінансова криза 2008—2009 рр., адже вперше з часів Великої депресії він спостерігався як в країнах з розвинутою економікою, так і в країнах з ринками, що формуються, та в країнах, що розвиваються.

Та найбільших збитків від *Covid-19* зазнав людський капітал. Міжнародна організація праці підрахувала, що лише в період з квітня по червень 2020 р. в усьому світі було втрачено еквівалент 400 мільйонів робочих місць на повний робочий день, а дохід, отриманий працівниками в усьому світі, знизився на 10 % за перші 9 місяців 2020 р., що еквівалентно збитку понад 3,5 трлн дол США [12].

Ці процеси призвели до спаду в людському розвитку майже в усіх країнах. Уперше за період дослідження з 1990 р. глобальне значення ІЛР знизився

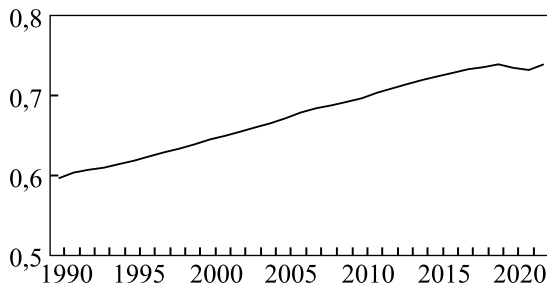

Рис. 1. Глобальний індекс людського розвитку, 1990—2022 рр.

Джерело: Human Development Reports Data Center. Human Development Index. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>

лося, повернувши світ у період часу відразу після прийняття Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 р. та Паризької угоди. Майже у всіх країнах у перший рік пандемії *Covid-19* спостерігалось зниження людського розвитку, що позначилося на його Індексі, та подальше його зниження й у наступний рік, зводячи нанівець досягнення попередніх років зростання. 90 % країн зіткнулися з падінням значення ІЛР у 2020 р. або в 2021 р., що набагато перевищує кількість країн, де було зареєстровано зниження ІЛР після світової фінансової кризи 2008 р. (рис. 1) [6].

Після зниження, пов'язаного з пандемією, глобальний ІЛР з 2022 р. почав зростати та перевищив докризовий рівень. Але на відміну від докризової епохи, коли розвинені країни та країни, що розвиваються, зростали однаковими темпами, сьогодні світ переживає відновлення за принципом «багаті та бідні».

За чотири роки після послаблення пандемії кожна багата країна, зокрема всі країни — члени ОЕСР відновили свій рейтинг за Індексом людського розвитку, водночас приблизно половині найменш розвинених країн важко відновити рівень загального добробуту, що існував до пандемії коронавірусу, оскільки їм складніше подолати соціально-економічні наслідки пандемії, ніж заможним країнам. Фахівці зазначають, що після 20 років стабільного росту нерівність між країнами з найвищим і найнижчим ІЛР почала зростати з 2020 р. і все збільшується.

Але і для багатих, і для бідних країн деякі втрати є не виправними, адже пандемія *Covid-19* забрала близько 15 млн життів [10]. Ці збитки і загалом невизначеність і вразливість будуть мати тривалий вплив на людський розвиток. Пандемія *Covid-19* завдала потрійного удару по людському розвитку — по здоров'ю, освіті та доходам та є ознаки того, що пандемія, можливо, назавжди сповільнила траєкторію світового розвитку [6].

Пандемія — глобальна проблема, тому для її вирішення потрібне співробітництво на глобальному рівні за участі всіх країн. Насамперед мова йде про співробітництво у галузі розробки ліків: за даними ВООЗ, вакцини проти *Covid-19* знизили смертність щонайменше на 57 %, а це понад 1,4 млн урятованих життів лише на європейському континенті [13].

На глобальному рівні у відповідь на кризу *Covid-19* для подолання наслідків і забезпечення рівності ООН запровадила Рамкову програму, що містить негайні соціально-економічні заходи. Вона визначає базові принципи, які стосуються екологічної безпеки, гендерної рівності та ефективного врядування, на основі яких можна буде створити «нові норми». Програма пропонує п'ять пріоритетних напрямів діяльності для подолання кризи: захист сфери охорони здоров'я; підвищення рівня соціального захисту населення; збереження робочих місць та допомога малому і середньому бізнесу, а також працівникам неформального сектору економіки; забезпечення дієвої макроекономічної політики задля блага усіх; сприяння миру, доброму врядуванню й довірі задля зміцнення соціальної згуртованості. ПРООН також закликає міжнародну спільноту виділяти кошти для оперативної допомоги країнам, що розвиваються, аби вони мали змогу здійснити рекомендовані кроки для подолання кризи. Так, МВФ активно надає кредитування в обсязі 1 трлн дол США для підтримки вразливим країнам [11].

Враховуючи колосальні втрати людського капіталу, вкрай необхідні інвестиції в глобальну систему попередження пандемії. За оцінками фахівців, додаткові інвестиції для запобігання майбутнім пандеміям оцінюються в 15 млрд дол на рік. Це зовсім мало порівняно з прямими затратами і економічними втратами в результаті пандемії *Covid-19*, які перевищують 7 трлн дол США з точки зору втрачених можливостей в промисловості і 16,9 трлн дол з точки зору відповідних фіскальних заходів [6]. Слід мати на увазі, що ця пандемія є лише ланкою в ланцюгу можливих пандемій і різних захворювань, з якими людству доведеться боротися в майбутньому. Це потребує від світового співтовариства спільних і скоординованих зусиль у галузі медицини та біології для боротьби з цими загрозами.

В умовах глобалізації характерною є загроза швидкого і масштабного поширення кризових явищ у світовій економіці, що виразно продемонстрували світова фінансова криза в 1997—1999 рр., а також глобальний економічний спад 2001—2002 рр. та світова фінансово-економічна криза 2008—2009 рр. Економічні кризи існували давно і пов'язані із загальною циклічністю економічного розвитку, дисбалансами в міжнародній торгівлі і русі капіталів, перегрівом кредитного ринку, ризиковими рішеннями в банківській сфері і фінансових інститутах, перенасиченням товарних ринків, конкуренцією, а також стихійними лихами, війнами, катастрофами, епідеміями та ін.

Але в умовах глобалізації кризи набувають нових рис — вони стають глобальними, тобто охоплюють значні регіони світу, багато галузей і виробництв, швидко поширюються. В сучасних умовах додаються нові чинники турбуленцій, що впливають на економічний розвиток: технологічні нововведення, отримання доступу до нових джерел сировини, коливання світових цін на основні види природних ресурсів, інвестиційні зміни, коли-

вання споживчого попиту, інфляційні очікування, а також політичні чинники, пов'язані з діями урядів, з розробкою і реалізацією макроекономічної політики, що впливає переважно на попит шляхом регулювання грошової маси, обмінного курсу, фіскальної політики.

Саме ці причини призвели до світової фінансової кризи у 2008—2009 рр. У результаті цієї кризи (Великої рецесії, *Great Recession*) відбулося реальне падіння загальносвітових економічних показників: скорочення обсягу світового ВВП і обсягу світової торгівлі (більш як на 10 %), зниження обсягів виробництва, рецесії в багатьох країнах світу, скорочення економічної активності та ін. За масштабами і наслідками ця криза співставна лише з Великою депресією 1930-х рр. У 2009 р. світовий ВВП уперше з часів Другої світової війни показав від'ємну динаміку. Крім значного економічного спаду, вона мала негативний вплив на соціальний розвиток: спостерігався безпрецедентний ріст безробіття, який досяг рекордного показника за всю історію спостережень за ринком праці — 200 млн осіб у 2009 р. Це призвело до послаблення середнього класу в світі (до кризи його частка в загальному обсязі світового багатства залишалася тривалий час стабільною), а частка 1 % найбагатших людей у світовому обсязі багатств перевищила 50 % і продовжує зростати.

У багатьох країнах економічна криза позначилася на розвитку людського капіталу, призвела до його втрат унаслідок падіння доходів, зниження добробуту, скорочення соціальних програм та ін. Зміни в ІЛР добре видно на прикладі найбільш розвинених країн (рис. 2). Загалом глобальні кризи більше позначаються на економіках країн, які більше включені в глобальні процеси, глобальні ринки капіталів, товарів і послуг. Саме найрозвиненіші країни є локомотивами економічної глобалізації, тому вони найбільше відчули кризу. На рисунку видно значне падіння ІЛР в країнах ОЕСР у 2000 та 2009 рр. Однак економічна стійкість, ресурси та виважена економічна політика дала змогу цим країнам швидко відновитися. Водночас для багатьох країн світу потрібно було більше ресурсів і часу для економічного відновлення.

Масштаби і глибина світової фінансово-економічної кризи 2008—2009 рр. показали, що вона означала не тільки кризу в сфері фінансів, виробництва і управління, але й кризу системи цінностей сучасних суспільств. Її наслідки мають спонукати світове співтовариство переглянути економічні пріоритети і цінності, мотиви людської діяльності, споживчі стандарти для свого поступального розвитку.

Однією з глобальних проблем є посилення нерівномірності соціально-економічного розвитку країн і регіонів світу. Глобальна економіка характеризується фундаментальною асиметрією у розвитку країн, регіонів світу і народів, що зумовлено суттєвою різницею в потенціалі учасників і нерівністю стартових можливостей в глобальному світі. Це протиріччя

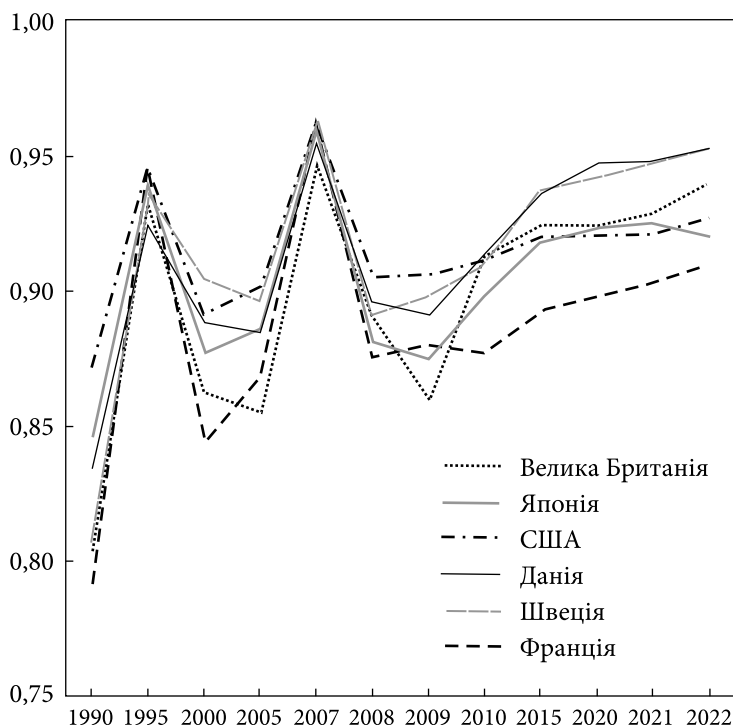

Рис. 2. Динаміка Індексу людського розвитку ПРООН у деяких країнах ОЕСР у 1990—2022 рр.

Джерело: UNDP. Human Development Report 2021—22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. New York, 2022. Р. 277—280 (Table 2 “Human Development Trends, 1990—2022”).

мало місце і раніше, але глобалізація значно прискорює і загострює цей процес. Зараз спостерігається нерівномірність країн за рівнем їх економічного розвитку, інтеграції у світове господарство, конкурентному потенціалі та частці вигоди від економічного зростання. З одного боку, виділяється невелика група країн з високим і середнім рівнем цивілізаційного розвитку — країни ОЕСР, а з іншого — велика кількість країн, що розвиваються, які знаходяться на початкових стадіях індустріальної і науково-технічної цивілізації.

Слід зауважити, що процес глобалізації сприяв соціально-економічному розвитку в багатьох країнах світу внаслідок поширення процесів транснаціоналізації завдяки потокам капіталу, інвестицій, технологій, необхідних для розвитку, впровадження менеджменту, включення в міжнародні ринки товарів і послуг, підвищення рівня освіти, добробуту, розвитку охорони здоров'я, що позначилося на показниках ІЛР. Тому перші два десятиліття ХХІ століття були позначені помітним прогресом у галузі скорочення крайньої бідності в багатьох країнах, але, як і раніше, є значний розрив у

таких важливих базових правах та можливостях як право на життя та їжу, свобода вибору, можливість відвідувати школу або влаштуватися на роботу.

Важливо те, що в умовах сучасної науково-технічної революції переваги мають країни з науковими, технологічними та інноваційними здобутками. Натомість розвинені країни світу зосередили значний промисловий, науковий і гуманітарний потенціал, стали лідерами світового розвитку, зуміли виробити технологічно унікальний продукт на базі інформаційних, наукових і заснованих на знаннях інноваціях. Оскільки економічний прогрес визначається інноваціями, примножують багатство розвинені країни. Особливість сучасного розвитку полягає в тому, що технологічні новації, що становлять основу національного багатства і економічного розвитку постіндустріальних держав, не можуть бути ефективно ні вироблені, ні скопійовані, а в деяких випадках навіть використані в рамках індустріальних чи аграрних суспільств. Водночас лише на основі таких новацій можливий поступальний розвиток.

Технологічний розрив між країнами можна простежити на прикладі поширення мережі Інтернет, що має значний вплив на всі сектори економіки і суспільство: у рості продуктивності, підвищенні ефективності управління і конкурентоспроможності, можливості доступу на міжнародні ринки товарів, фінансів і послуг. Інтернет сприяє розвитку бізнесу, зайнятості, підвищенню ефективності роботи, відкриває доступ до масиву інформації і обміну нею. Тому поширення мережі є важливим для всіх країн, однак у різних країнах доступ до неї дуже відрізняється. Так, за даними Світового банку, значного поширення Інтернет, що охоплює понад 95 % населення, має низка країн: Гонконг, Велика Британія, Нова Зеландія, Ірландія, Сінгапур, Швеція, Швейцарія, Республіка Корея, Оман, США, Данія, Малайзія. Є країни, які мають ще вищий показник — Монако і Бруней 98 % охоплення, Кувейт і Ісландія — 99,8, та Катар і Саудівська Аравія — 100 % [14].

Натомість існують країни, в яких доступ до Інтернету обмежений. Так, у Бурунді доступ до мережі має всього 11 % населення, Чаді — 12, Ефіопії — 19, Мозамбіку — 21 % та ін. Якщо проаналізувати показник за групами країн, то країни ОЕСР мають охоплення населення мережею 89,8 %, найбільш розвинені країни з середнім рівнем доходу — 67,2, найменш розвинені країни — 30,7 % за середньосвітового показника 64,4 % [14]. Це значний розрив, якщо врахувати, що зараз відбувається перехід до нового технологічного укладу і країни мають нерівні технологічні можливості для розвитку на новій технологічній основі.

Упровадження підходів, орієнтованих на забезпечення рівності, є цілком реалістичним завданням. Так, за попередніми підрахунками, на забезпечення всіх людей у країнах з низьким і середнім рівнем доходу доступним Інтернетом, достатньо витратити лише 1 % коштів, які світова спільнота планує виділити на подолання наслідків *Covid-19* [15].

У сучасному світі також дуже нерівномірно розподілене багатство — майже 600 млн осіб у країнах світу живуть менш ніж на 1,90 дол США за паритетом купівельної спроможності в день. За даними ПРООН, що базуються на показниках ВВП на душу населення, у 2022 р. середній світовий ВВП на душу населення склав 17,2 тис. дол США. Цей показник для найбагатшої країни світу — Ліхтенштейну становить 146,6 тис. дол США. Високі показники мають також Катар — 95,9, Сінгапур — 88,7, Ірландія — 87,4, Люксембург — 78,5 тис. дол США. Але є найбідніші країни — Південний Судан та Бурунді, де цей показник становить близько 700 дол [10].

Крім нерівномірності розвитку країн і регіонів світу спостерігається соціальна нерівність усередині країн, як тих, що розвиваються, так і розвинених, що виявляється у різниці в очікуваній тривалості життя, розподілі населення за доходами, нерівності внаслідок поширення нових технологій, ключових елементах людського розвитку, як-от здоров'я, освіта, збереження власної гідності та повага до прав людини. Технологічний прогрес, структурні зрушення, конкуренція на ринку праці загострюють проблему безробіття і заробітної плати, що характерно не лише для країн, що розвиваються, а й для розвинених країн світу.

Отже, глобалізація відкриває нерівні перспективи розвитку для країн і регіонів світу — для країн Заходу, що володіють могутнім науковим і інтелектуальним капіталом, вона відкриває унікальні можливості динамічного розвитку, а для багатьох країн, що розвиваються, — потенційну загрозу занепаду і деградацію, небезпеку посилення залежності від розвинених країн у результаті поглиблення залежності на базі новітніх технологій. В цьому криється найважливіша з причин розширення розриву між розвиненими країнами Заходу і рештою держав світу.

Нерівність наносить збитки людському розвитку, економіці, заважаючи людям цілком реалізувати їх потенціал у роботі і в житті, завдає збитків суспільству, послаблюючи соціальну згуртованість і довіру людей до урядів, установ та один до одного. Із-за цього можливості прискороного росту і підвищення рівня життя, закладені в глобалізації, можуть залишитися нереалізованими. Водночас у кожній країні проблеми соціальних стандартів, межі застосування соціальних програм, ставлення до бідності і нерівності зумовлені системою цінностей, суспільних пріоритетів, рівнем економічного розвитку та ін.

Нові прояви нерівності як між країнами, так і всередині них спричиняють колосальні наслідки, тому необхідно розглядати питання про чинники, які визначатимуть нерівність у майбутньому. Наукова спільнота вважає, що два глобальні зрушення визначатимуть контури розвитку у ХХІ столітті — зміна клімату та технологічні перетворення. Кліматична криза вже зараз найсильніше торкається найбідніших верств населення, натомість технологічні досягнення, як-то машинне навчання та штучний інтелект,

можуть залишити позаду групи людей і навіть країни, створюючи загрозу невизначеного майбутнього в результаті подібних зрушень. Саме ці прояви нерівності, ймовірно, будуть визначати здатність людей використовувати можливості ХХІ ст., діяти в умовах заснованої на знаннях економіки та впоратися зі зміною клімату.

Науковий прогрес та технологічні інновації сприяли підвищенню рівня життя протягом усієї історії людства і технологічні зміни, ймовірно, як і раніше, будуть основною рушійною силою процвітання, стимулюючи зростання продуктивності і сприяючи переходу до більш стійких моделей виробництва та споживання. Водночас завершення п'ятого технологічного укладу і початок переходу до шостого для окремих країн спричинить зміни у суспільстві, галузевій структурі виробництва, на ринку праці, доходах, що дає шанс, пов'язаний із переходом на шлях випереджувального інноваційного розвитку. Це особливо важливо з огляду на нові потреби ХХІ ст.: доступ до Інтернету, який допомагає скористатися перевагами онлайн-освіти, онлайн-медицини та можливості дистанційної роботи з дому.

Фахівці ООН фіксують збільшення розриву між найбагатшими і найбіднішими в нашому світі, і є ризик зазнати незворотних втрат у людському розвитку, якщо не змінити курс [6]. Генеральний секретар ООН А. Гутерріш зазначав, що із поєднанням таких процесів як затяжна продовольча криза через війни, пандемії та глобальне потепління, мільярди людей стикаються з найбільшою кризою в історії нашого покоління, пов'язаною із загальним подорожчанням вартості життя, та мільярдам людей уже доводиться боротися з відсутністю продовольчої безпеки, в основному внаслідок нерівності у добробуті та владі, що й визначає таке базове право як право на їжу. Глобальна продовольча криза вдарить по таким людям найсильніше [6].

Отже, стоїть проблема зробити більш ефективним управління глобалізацією, яка допомогла близько півтора мільярдам людей вибратися зі злиднів у країнах, що розвиваються. Зокрема, необхідна фінансова підтримка «глобальних суспільних благ» — розробки вакцин і зусилля з пом'якшення наслідків зміни клімату, що стримує поляризацію, яка крім соціальних наслідків перешкоджає міжнародному співробітництву.

На міжнародному рівні для вирішення глобальних проблем світова спільнота вживає скоординованих заходів щодо вирішення окремих соціальних проблем. Так, з метою допомоги бідним країнам Комісія Пірсона ще у 1969 р., а у 1970 р. — Організація Об'єднаних Націй ухвалила резолюцію, згідно з якою держави-члени Комітету сприяння розвитку (DAC) ОЕСР повинні прагнути виділяти 0,7 % свого ВВП (нині це валовий національний дохід (ВНД)), на фінансову, гуманітарну та технологічну підтримку країн з економікою, що розвивається. Це цільове співвідношення мало бути досягнуто та підтримуватися на цьому рівні не пізніше 1980 р. Проте

25 із 30 членів DAC в ОЕСР усе ще не досягли цієї мети. Згідно з даними ОЕСР, у 2023 р. лише деякі країни досягли цільового співвідношення ООН, зокрема, Норвегія — 1,0 9%, Люксембург — 0,99 %, Швеція — 0,91, Німеччина — 0,79, Данія — 0,74, Ірландія — 0,67, Нідерланди — 0,66, Швейцарія — 0,60 % [16].

Отже, глобалізація торкається всіх сфер суспільного життя, включаючи економіку, політику, міжнародні відносини, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку та вносить значні корективи в подальші перспективи розвитку усього світового співтовариства. Водночас глобальні проблеми відображають суттєві негаразди, що охоплюють економічну, енергетичну, демографічну, соціальну, екологічну та інші сфери людського існування. Вони зачіпають людське життя не лише в певних регіонах світу, а мають планетарний характер.

Крім проаналізованих проблем і загроз на глобальному рівні можна зазначити також факти зростання загроз міжнародного тероризму, появу все більш витончених комп'ютерних вірусів, які загрожують збоями в роботі глобальних комп'ютерних систем, впровадження штучного інтелекту та ін. Різниця в релігійній і культурній ідентифікації є джерелом напруженості між країнами і народами, а суперництво націоналістичних устремлінь створює загрозу колективній безпеці.

У нових умовах розвитку виникає необхідність враховувати соціальні аспекти процесу глобалізації, особливо у процесі розробки міжнародних правил, норм і політики управління світовою економікою. У цьому зв'язку А. Гутерріш неодноразово попереджав про затяжну продовольчу кризу через поєднання таких факторів як війни, пандемії та глобальне потепління. Ці чинники є руйнівними проявами сьогодишнього комплексу невизначеності і кожен з них виявляє обмеження та прогалини у нинішній системі глобального управління [6].

У сучасних умовах значно загострюються глибинні протиріччя між групами країн за панування над ресурсами, територіями, глобальними ринками, за глобальне лідерство, за політичний вплив на країни, що показала війна, розв'язана РФ проти України та інші військові конфлікти, які значно впливають майже на всі країни і регіони світу, міжнародні економічні, політичні і соціальні відносини. В таких умовах з'являються ознаки фрагментації процесу глобалізації, що позначається на зміні глобальних ринків, порушенні міжнародних економічних і політичних зв'язків між країнами, зміні конфігурації економічних угруповань та ін.

Загалом глобальні кризи і загрози показують, що норми та інститути, на які покладалися задачі забезпечення стабільності та розвитку на міжнародному рівні, не відповідають завданням, що стоять перед світовою спільнотою щодо вирішення на глобальному рівні комплексу невизначеності. Глобальна система управління, ядром якої є ООН та її інституції, не зазнала

реформ і розвитку відповідно до нових умов процесу глобалізації, який швидко поширювався, та виявилася нездатною вирішувати актуальні проблеми світового розвитку, передусім у забезпеченні миру і безпеки у світі. Це зумовлює необхідність розвитку і реформування глобальних інституцій для регулювання міжнародних політичних і економічних відносин відповідно до нових умов розвитку людського суспільства.

Отже, тільки керований і регульований процес глобалізації може сприяти росту добробуту і рівності для більшості народів світу. Тільки установа світового порядку, заснованого на праві, на діалозі культур, утвердженні миру і толерантності, може сприяти безпеці і зближенню цивілізацій.

Висновки. В умовах глобалізації внаслідок зростання взаємодії і взаємозалежності країн зростає і їх взаємна вразливість, що загострює проблеми національної економічної, соціальної і воєнної безпеки. Загострюються старі проблеми та виникають нові загрози і ризики, що ставить перед світовою спільнотою завдання вирішення глобальних проблем спільними зусиллями. Серед найбільших загроз людському розвитку — криза довкілля, поширення небезпечних хвороб і пандемій, економічні кризи, продовольча криза, війни і військові дії в гарячих точках планети на тлі мінливого геополітичного порядку та напруженої багатосторонньої системи міжнародних відносин. Ці проблеми загострюють необхідність вирішувати глобальні проблеми на глобальному рівні в рамках ООН та міжнародних організацій. Водночас актуальною є проблема реформування глобальної архітектури управління відповідно до нових умов і викликів сучасного світового порядку.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Khvesyk, M. A. (2019). *Environmental Economics: Development Vectors*. Kyiv: Institute of Environmental Economics and Sustainable Development, NAS of Ukraine [Хвесик, М. А. (2019). *Економіка природокористування: вектори розвитку*. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України].
2. Shumska, S. (2022). Human Capital in the Global World and in Ukraine: Long-Term Trends and the Impact of Covid-19. *Economy and Society*, 44. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-80> [Шумська, С. (2022). Людський капітал у глобальному світі та в Україні: довгострокові тренди та вплив COVID-19. *Економіка та суспільство*, 44].
3. Dolbneva, D. V. (2020). The Impact of COVID-19 on the World's Economies. *The Problems of Economy*, 1 (43), 20—26. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-20-2> [Долбнева, Д. В. (2020). Вплив COVID-19 на економіку країн світу. *Проблеми економіки*, 1 (43), 20—26].
4. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Business.
5. Sassen, S. (1966). Cities: Capital for the New Megalopolis. *Time magazine*. November 4. <https://time.com/archive/6889626/cities-capital-for-the-new-megalopolis/>
6. Human Development Report 2021–22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. (2022). UNDP. New York. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22>

7. The Global Risks Report 2024. (2024). World Economic Forum. Geneva, January. <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>
8. Seventieth Session. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. (2015). UN General Assembly, 18 September. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
9. Christofaro, B., & Saakov, V. (2023, December 01). What is being discussed at the COP-28 Climate Summit in Dubai. *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/uk/so-obgovoruut-na-cogoricnomu-klimaticnomu-samiti-cop28-u-dubai/a-67597870>
[Крістофаро, Б., & Сааков. В. (2023, Грудень 01). Що обговорюють на кліматичному саміті COP-28 у Дубаї. *Deutsche Welle*].
10. Human Development Report 2023/2024: Breaking the gridlock. Reimagining cooperation in a polarized world. (2024). UNDP. New York. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24>
11. Gopinath, G. (2020). The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression. IMFBlog. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/04/14/blog-weo-the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression>
12. McKeever, V. (2020, June 30.). The coronavirus is expected to have cost 400 million jobs in the second quarter, UN labor agency estimates. *CNBC*. <https://www.cnn.com/2020/06/30/coronavirus-expected-to-cost-400-million-jobs-in-the-second-quarter.html>
13. Davygora, O. (2024, March 13). The coronavirus pandemic has left most of the world on a downward trajectory, — WP. *UNIAN*. <https://www.unian.ua/world/pandemiya-koronavirusu-zalishila-bilshu-chastinu-svitu-na-nizhchii-traektoriji-rozvitku-wp-12572520.html>
[Давигора, О. (2024, Березень 13). Пандемія коронавірусу залишила більшу частину світу на нижчій траєкторії розвитку, — WP. *УНІАН*].
14. World Development Indicators. (2024). The World Bank databank. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>
15. COVID-19: Human development on course to decline this year for the first time since 1990. (2020, May 22). UNDP Ukraine. <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/vplyv-covid-19-indeks-lyudskoho-rozvytku-znyzhuyetsya-vpershe-z-1990-roku>
[Україна. Вплив COVID-19: Індекс людського розвитку знижується вперше з 1990 року (2020, Травень 22). UNDP].
16. Zandt, F. (2024, April 12). Which Countries Are Hitting the United Nations Development Aid Target? Statista. https://www.statista.com/chart/8958/oecd-countries-oda-to-gni/?utm_source=Statista+Newsletters&utm_campaign=c9f456cf43-All_InfographTicke

Стаття надійшла до редакції журналу 22.08.2024

Svitlana Sidenko, Dr. Sc. (Economics), Professor, Chief Researcher
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: sv_sidenko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1405-4937

HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT UNDER GLOBAL INSTABILITY

In the conditions of globalization, increasing interaction and interdependence of countries lead to their mutual vulnerability, aggravate old problems and give rise to new threats, risks, contradictions and crises, thus generating global instability. These processes exert impact on the world economy, international relations and human development. Therefore, it is relevant to study the impact of these changes on human development under global instability. The research objective of this article is to analyse the influence of global processes, threats and risks on the development of human capital. The novelty of the research results consists in

disclosing the influence of global threats and risks on human capital development, with focus on environmental problems, pandemics, economic crises, increasing unevenness of socio-economic development of countries and regions of the world. The research relies on the methods of system analysis, scientific generalizations, cross-country comparisons, and economic and statistical analysis. The article reveals that the development of human society is affected by the global environmental problem associated with the change of the natural environment produced by human economic activity, which leads to the disruption of the structure and functioning of natural systems, the depletion of resources, and pollution of territories, all of these negatively affecting human development. The Covid-19 pandemic was a significant challenge for human society worldwide, which had a notable impact on economic and social development, caused a reduction in production and employment, a drop in incomes, and affected the state of health, thus determining a decline of the global Human Development Index — for the first time in 30 years of its existence. Economic crises, which are accompanied by economic recession, rising unemployment and prices, falling incomes and well-being, have a significant impact on human development, which reveals itself in the negative HDI changes in most countries. The uneven socio-economic development of countries and regions of the world has a negative impact on human development. It is manifested in the uneven distribution of resources and wealth, unequal access to education and profession, as well as in significant gaps in such important basic rights and opportunities as the right to life, freedom of choice, employment, etc. The solution of existing global problems and ensuring stability and development at the international level are to be attained within the framework of the global governance system, the core of which represent the UN and its institutions. This makes vital the development and reformation of global institutions to regulate international political, economic and social relations in accordance with the new conditions of human society development. The study of these issues is necessary to identify new global trends in the development of an effective development policy at the national and global level.

Keywords: human development, Human Development Index, environmental problems, pandemic, economic crises, increasing unevenness of socio-economic development of countries and regions of the world, global governance.

Cite: Novak, Iryna (2025). Sotsialnyi dialoh u konteksti povoiennoi rozbudovy ta yevropeiskoi intehratsii Ukrainy [Social Dialogue in the Context of Post-War Development and European Integration of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 1 (59), 73—93. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.073>

<https://doi.org/10.15407/dse2025.01.073>

УДК 331.105.6

JEL Classification: J5

ІРИНА НОВАК, канд. екон. наук, пров. наук. співроб.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: novak20@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-4579-2470

Scopus ID: 57222406264

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню стану та проблем розвитку соціального діалогу в Україні в контексті пріоритетів повоєнної розбудови та перспектив європейської інтеграції. Узагальнені підходи до розуміння соціального діалогу в рамках інституціональної теорії як колективної дії, метою якої є контроль, вивільнення та розширення індивідуальної дії, встановлення і забезпечення дотримання правил, що визначають комплекс взаємних економічних відносин між державою, профспілками та організаціями роботодавців. Метою даної статті є дослідження сучасних тенденцій соціального діалогу в Україні та визначення основних пріоритетів його розвитку в контексті повоєнної розбудови і перспектив європейської інтеграції. Науковою новизною дослідження є обґрунтування методологічного підходу до дослідження соціального діалогу в рамках інституціональної теорії, визначенні ключових тенденцій його розвитку в процесі повоєнної розбудови України на основі сучасних міжнародних підходів і в контексті перспектив європейської інтеграції, що включає аналіз статистичних та емпіричних даних щодо рівня участі працівників у профспілках й охоплення їх колективними переговорами в Україні та країнах Європейського Союзу, кількості зареєстрованих в Україні колективних договорів, показників охоплення працівників колективними договорами тощо. Для досягнення визначеної мети застосовані такі методи дослідження:

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

порівняльного та статистичного аналізу даних, графічного методу подання результатів — для кількісного оцінювання та дослідження показників соціального діалогу; методів системного підходу, логічного аналізу, індукції та дедукції, узагальнення й аналогії — для обґрунтування й розробки методологічного підходу до дослідження соціального діалогу в Україні в контексті повоєнної розбудови і перспектив європейської інтеграції. На основі міжнародних і національних статистичних даних проаналізовані динаміка показників соціального діалогу в Україні та країнах Європейського Союзу. Визначені основні проблеми, що спричиняють недостатню результативність соціального діалогу, вирішення яких є необхідним для повоєнної розбудови та європейської інтеграції України. Основними з них є: зменшення рівня охоплення профспілками працівників і звуження сфери дії угод; концентрація більшої частини договірного регулювання колективних трудових відносин у публічному секторі, що має обмежені фінансові можливості підвищення рівня соціальних та економічних гарантій працівникам; недотримання урядовою стороною законодавчо визначених норм і правил ведення соціального діалогу, фактичне багаторічне блокування роботи Національної тристоронньої соціально-економічної ради; законодавчі зміни підходів до визначення сутності та структури мінімальної заробітної плати, включення до неї інших, окрім тарифної частини, складових заробітної плати; запровадження правового режиму воєнного стану з істотними обмеженнями прав працівників та діяльності інституцій соціального діалогу.

Ключові слова: соціальний діалог, профспілки, роботодавці, колективний договір, угода, мінімальна місячна тарифна ставка, мінімальна заробітна плата.

Постановка проблеми та актуальність. Війна спричиняє зменшення потенціалу ефективного функціонування соціальних інституцій через скасування їх автономності та обмеження прав і свобод, зокрема мають місце відмова від публічного обговорення сценаріїв і можливих дій, механізмів підготовки та прийняття рішень, розподілу ресурсів і пріоритетів, виключення критики й призупинення чи зменшення прозорості демократичних процедур тощо [1, с. 37—41]. За висновками Світового банку, руйнування інституцій, які є структурними елементами економіки і суспільства, має більш негативний вплив на економіку, ніж руйнування матеріальної інфраструктури. Так, за перші шість років конфлікту в Сирії сукупні втрати ВВП унаслідок дії цих чинників у 20 разів перевищили втрати від руйнування фізичного капіталу [2]. З огляду на це для досягнення довгострокової стійкості українського суспільства в умовах війни критично необхідними є збереження, відновлення і зміцнення соціального діалогу як однієї з важливих демократичних інституцій та інструменту взаємодії влади і суспільства для повоєнної розбудови країни.

Міжнародна організація праці (далі МОП) підкреслює, що під час кризи вкрай важливо підтримувати систему регулювання трудової сфери, а в період посткризового, постконфліктного станів — забезпечувати, щоб трудове законодавство надійно захищало права та інтереси працівників. Уряди країн мають впроваджувати стратегії відновлення, що надаватимуть пріоритет адекватним рівням захисту для всіх за такими напрямками: інклюзивне економічне відновлення й зростання та забезпечення зайнятості, захист

прав та інтересів усіх працівників, загальний соціальний захист і соціальний діалог [3, с. 5].

Соціальний діалог є фундаментальним елементом європейської соціальної моделі, орієнтованої на вдосконалення європейського врядування шляхом залучення соціальних партнерів до процесу прийняття та реалізації рішень, зокрема щодо формування європейських соціальних стандартів. Тристороння декларація про європейський соціальний діалог, що процвітає (*Tripartite Declaration for a Thriving European Social Dialogue*), підписана на початку 2024 р. на саміті соціальних партнерів, підкреслила, що ефективний соціальний діалог в Європейському Союзі є фундаментальним для європейської соціальної ринкової економіки, та ініціювала процес підготовки Пакту для європейського соціального діалогу (*Pact for European social dialogue*). У квітні 2024 р. лідери Європарламенту, Європейської Комісії (далі ЄК), європейських соціальних партнерів, громадських організацій ЄС ухвалили Декларацію про майбутнє Європейської опори соціальних прав (*La Hulpe Declaration on the Future of the European Pillar of Social Rights*), що наголошує на необхідності розширення можливостей соціальних партнерів для ведення колективних переговорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади наукових досліджень соціального діалогу ґрунтовані на працях класиків інституціональної економіки. Автор теорії колективних дій і «розумної вартості» (*the theory of reasonable value*) Дж. Коммонс (J. Commons) [4] запропонував оригінальну систему, в основі якої знаходяться угоди як результат колективних дій колективних інституцій (виробничих корпорацій, асоціацій підприємців, профспілок, держави, сім'ї та ін.) (*institutions*), спрямованих на контроль, вивільнення та розширення індивідуальних дій, за допомогою юридичного регулювання яких можуть бути усунуті внутрішні протиріччя економічної системи та забезпечено досягнення соціальної згоди. Він зазначав, що держава, профспілка або асоціація роботодавців можуть встановлювати і забезпечувати дотримання правил, які визначають комплекс взаємних економічних відносин, і ці колективні дії економічних організацій часом є більш потужними, ніж колективні дії політичного підприємства, держави [5, с. 648—649].

Теорія колективних дій, розвинена М. Олсоном (M. Olson), досліджує «провали» ринку, за яких індивідуальна споживча раціональність і прагнення фірм до отримання прибутку не призводять до ефективного надання суспільних благ. Згідно з нею, забезпечення спільних інтересів груп осіб є основною функцією організації. Натомість у контексті колективних дій основна увага приділяється забезпеченню колективного блага. Казуальна теорія (*casual theory*) стверджує, що люди мають схильність створювати асоціації й така поведінка пояснюється інстинктом формувати групи, щоб стати сильніше за наявності загрози від інших груп. Фокус формального

варіанта теорії (*formal theory*) зосереджений на еволюції сучасних індустріальних суспільств, в процесі якої виникають вторинні групи, що поступово поглинають соціальні функції, надані одиницями родинного та сімейного типу. Прикладами цих груп є профспілки, компанії, держави та ін. [6, с. 17f, 17].

Термін «колективні переговори» (*collective bargaining*) був запроваджений Б. Вебб (B. Webb), а С. Вебб (S. Webb) визначив їх як економічну інституцію [7]. У сучасних наукових публікаціях інституції, політичне представництво і стратегії залучення працівників до профспілок досліджують Я. Чарзастий (J. Czarzasty) та ін. [8]. Роль партнерства з організаціями працівників і колективних договорів розглядають Дж. Файн (J. Fine) і Дж. Гордон (J. Gordon) [9]. Вплив колективних переговорів є предметом наукових розвідок А. Гарnero (A. Garnero) [10]. Ф. Демуген (P. Demougin) та ін. [11] розкривають специфіку трансформації організацій роботодавців. Соціальний діалог з позиції країн ЄС аналізує Н. Крещенко (N. Kreshchenko) [12]. Правові засади розвитку соціального діалогу в сфері праці розкриваються в роботах Г. Чанишевої (G. Chanysheva) [13], М. Іншина (M. Inshyna) та ін. [14]. Зв'язок між концепціями соціального діалогу та соціального партнерства в трудовому праві є предметом досліджень М. Коляди (M. Kolyada) [15]. Водночас залишаються недостатньо дослідженими теоретичні питання інституціонального виміру та основні завдання національної системи соціального діалогу в процесі повоєнної розбудови України.

З огляду на це **метою** даної статті є дослідження сучасних тенденцій в сфері соціального діалогу в Україні та визначення основних пріоритетів його розвитку в контексті повоєнної розбудови і перспектив європейської інтеграції.

Наукова новизна статті полягає в обґрунтуванні методологічного підходу до дослідження соціального діалогу в Україні в рамках інституціональної теорії, визначенні ключових тенденцій його розвитку та ролі в процесі повоєнної розбудови України на основі сучасних міжнародних підходів та в контексті перспектив європейської інтеграції.

Матеріали і методи. Методологічною базою дослідження є праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, аналітичні матеріали міжнародних організацій. Наукові результати отримані із застосуванням методів порівняльного та статистичного аналізу даних, графічного методу подання результатів — для кількісного оцінювання і визначення тенденцій розвитку соціального діалогу, а також методів системного підходу, логічного аналізу, індукції та дедукції, узагальнення й аналогії для обґрунтування й розробки методологічного підходу до дослідження соціального діалогу в контексті повоєнної розбудови України. Результати дослідження ґрунтовані на статистичних даних МОП і даних державних статистичних спостережень підприємств з питань статистики праці, що проводиться Державною службою статистики України.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. МОП визначає соціальний діалог як усі види переговорів, консультацій або обміну інформацією між представниками урядів, роботодавців і працівників з питань, що становлять взаємний інтерес і стосуються економічної та соціальної політики. Згідно з рекомендацією Ради ЄС C/2023/1389 про зміцнення соціального діалогу в ЄС (від 13.06.2023), визначення соціального діалогу сформульовано такими ж словами. Він існує у формі двосторонніх відносин між працівниками та роботодавцями, включно з колективними переговорами, або як тристоронній процес, де державні органи є офіційною стороною діалогу.

Договір про функціонування Європейського Союзу (*the Treaty on the Functioning of the European Union, TFEU*) визнає сприяння діалогу між керівництвом і працівниками спільною метою ЄС і держав-членів (ст. 151), визнає та підтримує роль соціальних партнерів, сприяє діалогу з повагою до їх незалежності (ст. 152), визначає завдання ЄК щодо сприяння консультаціям між роботодавцями і працівниками та вживання заходів для полегшення соціального діалогу, зобов'язує ЄК проводити двоетапні консультації з соціальними партнерами з усіх пропозицій у сфері соціальної політики (ст. 154), передбачає можливість укладення угод між соціальними партнерами та дозволяє їм вимагати законодавчого оформлення таких угод через рішення Ради ЄС (ст. 155). Норми і принципи соціального діалогу містяться у Хартії фундаментальних прав ЄС, Європейському стовпі соціальних прав, Європейській соціальній хартії, європейському трудовому законодавстві (через правозастосовну практику Європейського суду), конвенціях МОП, ратифікованих країнами-членами ЄС. Ключовими умовами ефективного соціального діалогу визначені: існування сильних, незалежних профспілок та організацій роботодавців з належним технічним потенціалом; доступ до актуальної інформації, необхідної для участі в соціальному діалозі; зобов'язання всіх сторін брати участь у соціальному діалозі; повага до фундаментальних прав на свободу асоціації та ведення колективних переговорів; наявність належної інституційної підтримки та повага до автономії соціальних партнерів.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» (від 23.12.2010 №2862-VI)¹, соціальний діалог — це процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей і прийняття узгоджених рішень сторонами, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування з питань формування та реалізації державної соціальної й економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин. Соціальний

¹ Закон України «Про соціальний діалог в Україні» (від 23.12.2010 №2862-VI). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text> (дата звернення: 27.10.2024).

діалог як інструмент розв'язання соціальних та економічних проблем і підвищення якості життя, має важливе значення для підготовки України до вступу в ЄС. Перелік правових актів ЄС у сфері соціальної політики та зайнятості, що сприяють соціальному діалогу, у відповідність до яких Україна має привести своє законодавство, вміщений у Додатку XL до Глави 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Законом України «Про соціальний діалог в Україні» визначені сторони соціального діалогу та їх суб'єкти, рівні здійснення, форми й органи соціального діалогу, їх завдання, функції і права, порядок утворення. Правові засади розробки, укладення та виконання колективних договорів і угод також унормовані ухваленим у 2023 р. Законом України «Про колективні угоди та договори» (від 23.02.2023 № 2937-IX)², більшість положень якого набудуть чинності через 6 місяців після припинення чи скасування воєнного стану. Для ведення соціального діалогу в Україні створена Національна тристороння соціально-економічна рада (далі НТСЕР) і територіальні тристоронні соціально-економічні ради (далі ТТСЕР), основними завданнями яких є сприяння узгодженню позицій сторін соціального діалогу щодо шляхів дальшого розвитку соціально-економічних і трудових відносин, укладанню угод з питань регулювання таких відносин, розроблення та внесення Президенту України пропозицій з питань формування і реалізації державної соціально-економічної політики. Діяльність НТСЕР координує Голова, який призначається Президентом України із числа членів НТСЕР за поданням її президії терміном на один рік. Черговість головування в НТСЕР встановлена її Регламентом: «сторона роботодавців — профспілкова сторона — сторона органів виконавчої влади».

Ключовим показником переговорної сили та впливу профспілок є рівень участі в профспілках (*trade union density rate*). За оцінками МОП [16], у 2019 р. профспілки в світі представляли інтереси 251 млн працівників у приватному та державному секторах (77,7 % найманих працівників, 6,4 % самозайнятих працівників і 15,9 % пенсіонерів і безробітних). У 2008—2019 рр. чисельність членів профспілок збільшилась на 8,7 млн осіб (3,6 %). Рівень участі в профспілках у 2019 р. у світі становив 11,2%. Загалом у світі в останні два десятиліття спостерігається зменшення участі працівників у профспілках, зокрема в більшості промислово розвинених країн Організації економічного співробітництва та розвитку (*Organization for Economic Co-operation and Development, OECD*) [17]. Це є наслідком структурних зрушень у зайнятості, що відповідають світовим тенденціям переходу до

² Закон України «Про колективні угоди та договори» (від 23.02.2023 № 2937-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text> (дата звернення: 27.10.2024).

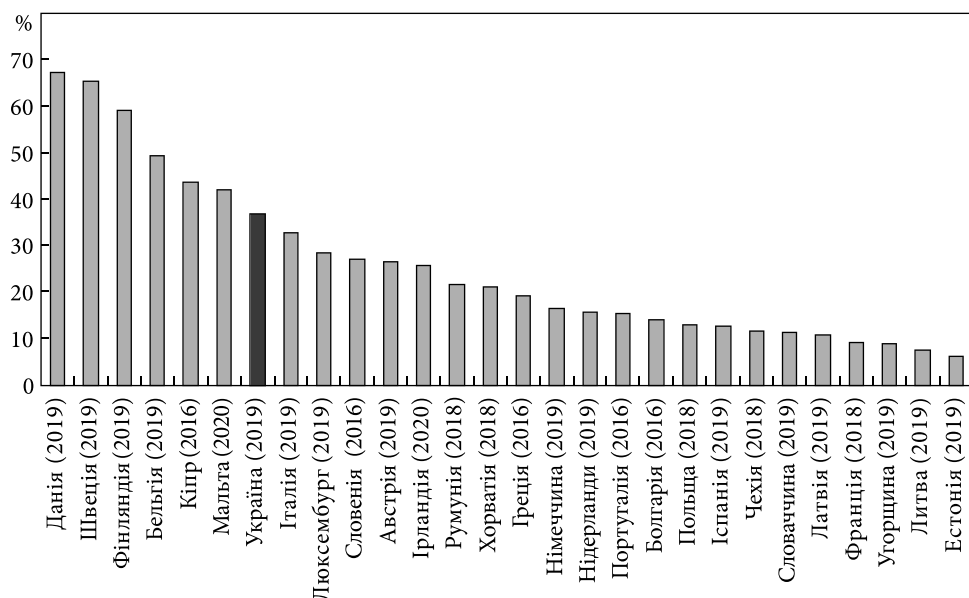

Рис. 1. Рівень охоплення працівників профспілками (юніонізації), країни ЄС та Україна, 2016—2020 рр., %

Джерело: складено автором за [19].

постіндустріальної моделі розвитку суспільства — збільшення зайнятості у сфері послуг (де охоплення профспілками традиційно є невисоким) і на малих підприємствах (де бажання та можливості організовуватися в профспілки є меншими ніж на великих і середніх підприємствах), зростання у структурі зайнятих частки неформально зайнятих, молоді, жінок, осіб, зайнятих неповний робочий час, мотивація яких щодо членства в профспілках є низькою [18, с. 54—55].

У 2016—2020 рр. серед країн-членів ЄС найбільш високий рівень участі в профспілках мали Данія (67,0 %) і Швеція (65,2 %). За цим показником Україну в 2019 р. (36,6 %) випереджали лише шість країн-членів ЄС [19] (рис. 1).

Показники участі в профспілках зазвичай є вищими в країнах із сильним захистом працівників і традиціями профспілок. Завдяки довгій історії робітничих рухів і політики, що підтримують колективні переговори та права працівників, Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія та Швеція демонструють високий рівень участі й значний вплив профспілок на трудову політику та умови праці. Однак в останні десятиліття в більшості скандинавських країн має місце тенденція до зниження цього показника. Зокрема, у 2000 р. у Данії рівень участі в профспілках склав 74 %, у Швеції — 80 % [17].

Іншим важливим показником сили та впливу профспілок є рівень охоплення колективними переговорами (*collective bargaining coverage rate*).

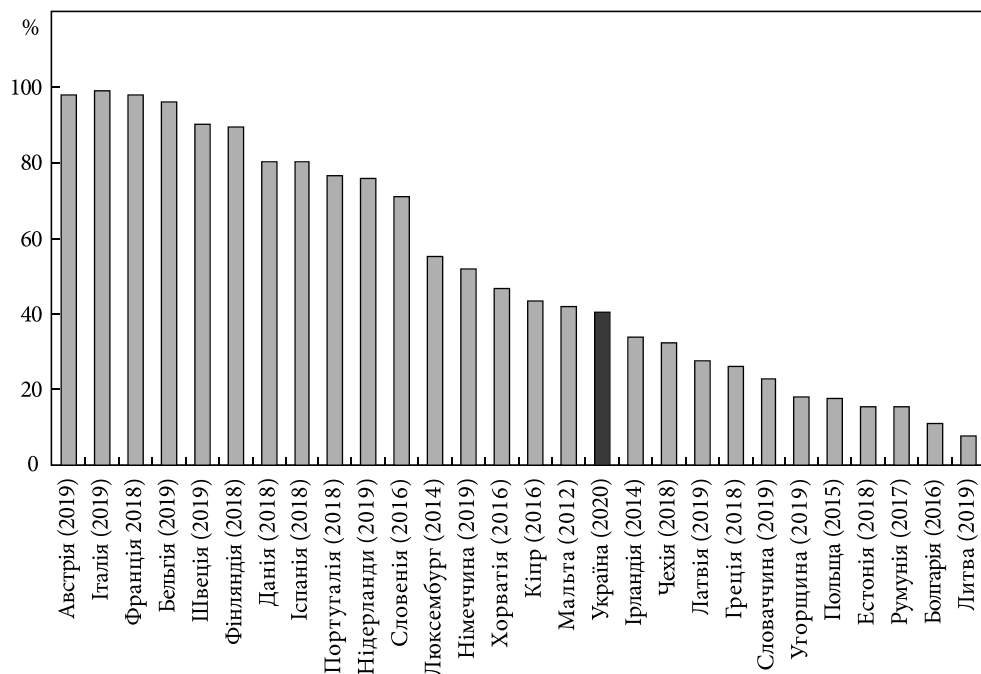

Рис. 2. Рівень охоплення працівників колективними переговорами, країни ЄС та Україна, 2012—2020 рр., %

Джерело: складено автором за [19].

За оцінками МОП, близько половини країн мають рівень охоплення колективними переговорами нижче 25 %, тоді як більшість європейських країн — вище 75 %, а середній зважений за чисельністю працівників рівень охоплення колективними переговорами для 98 країн становить близько 35 % [17].

Директива ЄС щодо адекватної мінімальної заробітної плати (далі МЗП) в ЄС 2022/2041 (2022 р.) визначила завдання для країн-членів щодо досягнення охоплення працівників колективними переговорами на рівні 80 %. За даними МОП (*ILOSTAT*) у 2012—2020 рр. лише 8 із 27 країн ЄС (Італія, Австрія, Франція, Бельгія, Фінляндія, Швеція, Данія та Іспанія) виконували цей критерій (рис. 2). Рівень охоплення колективними переговорами в Україні складає 40,2 % і вона поступається 16 країнам-членам ЄС. Водночас цей показник є вищим ніж у 9 з 13 країн, які вступили до ЄС після 1 травня 2004 р., зокрема у Польщі (17,2 %), Словаччині (22,4), Чехії (32,1), Угорщині (17,8), Румунії (15,0) та країн Балтії (від 7,4 у Литві до 27,3 % — у Латвії) [19].

Стан соціального діалогу в Україні відображають кількість зареєстрованих колективних договорів і частка працівників, охоплених колективними договорами (*employees covered by agreements*). В останні роки ці показники мали сталу тенденцію до зменшення (рис. 3): кількість зареєстрова-

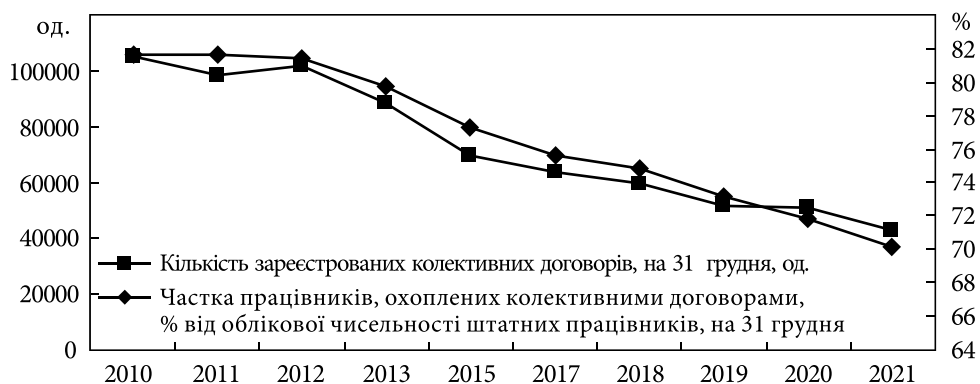

Рис. 3. Кількість зареєстрованих колективних договорів і частка працівників, охоплених колективними договорами, Україна, 2010—2021 рр.

Джерело: побудовано автором за [20, с. 26; 21, с. 33].

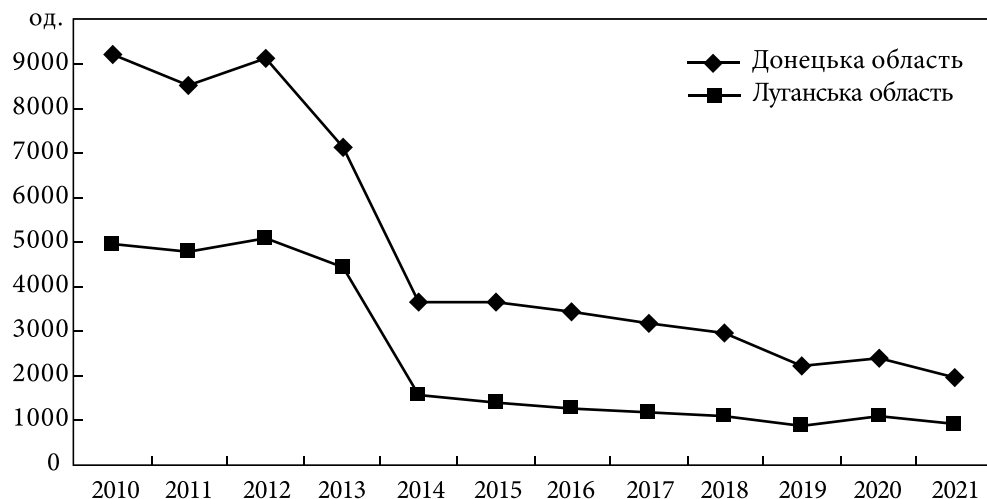

Рис. 4. Кількість зареєстрованих колективних договорів у Донецькій та Луганській областях, Україна, 2010—2021 рр., од.

Джерело: побудовано автором за [20, с. 242; 21, с. 176, 22, с. 276; 23, с. 238; 24, с. 194].

них в Україні колективних договорів на кінець 2021 р. як порівняти з 2010 р. зменшилась у 2,4 рази, а частка працівників, охоплених колективними договорами — на 11,4 в.п. (до 70,2 %) [20, с. 180].

На негативну динаміку показників соціального діалогу помітно вплинула анексія в 2014 р. АР Крим і тимчасова окупація окремих районів Донецької та Луганської областей (рис. 4—5).

Понад половини усіх колективних договорів в Україні зареєстровані в публічному секторі (*public sector*) — освіті, державному управлінні й обороні;

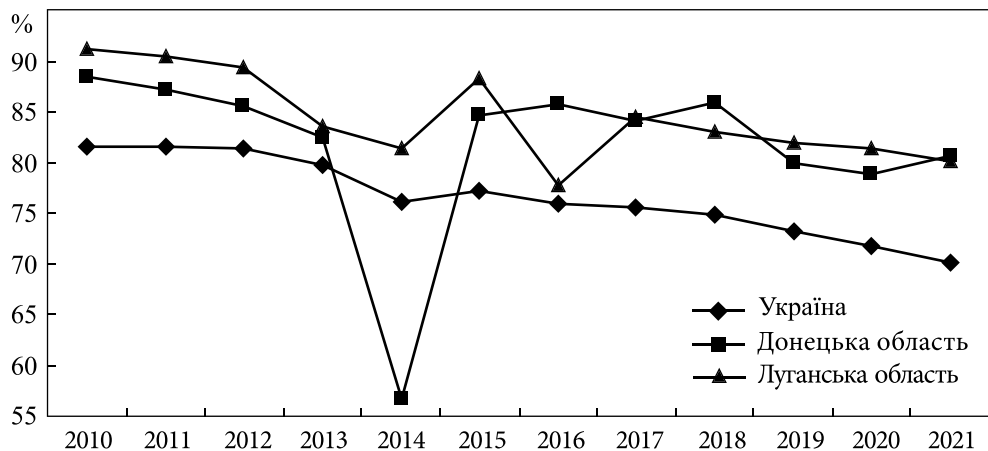

Рис. 5. Частка працівників, охоплених колективними договорами в Україні, Донецькій і Луганській областях, 2010—2021 рр., % від облікової чисельності штатних працівників на 31 грудня

Джерело: побудовано автором за [20, с. 28, 245; 21, с. 37, 179; 22, с. 279; 23, с. 241; 24, с. 197].

Таблиця 1. Структура зареєстрованих колективних договорів, за видами економічної діяльності, Україна, 2013—2021 рр., %

Види економічної діяльності	2013	2015	2021
Сільське, лісове та рибне господарство	7,4	7,2	7,3
Промисловість	10,6	9,6	11,6
Будівництво	3,3	2,1	1,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	5,4	4,1	3,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3,6	3,1	3,3
Тимчасове розміщення й організація харчування	1,2	0,7	0,5
Інформація та телекомунікації	1,3	1,1	1,2
Фінансова та страхова діяльність	0,8	0,5	0,5
Операції з нерухомим майном	2,1	1,6	1,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	3,6	3,3	3,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2,4	1,8	2,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	15,9	16,5	9,2
Освіта	31,6	36,2	40,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6,3	6,8	8,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	4,5	5,3	4,4
Разом	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [21, с. 174, 25, с. 289]; * дані по юридичних особах та відокремлених підрозділах юридичних осіб із кількістю працівників 10 і більше.

обов'язковому соціальному страхуванні, охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (табл. 1). У 2021 р. їх частка становила 58,2 % і збільшилась на 4,4 в.п. порівняно з 2013 р. Сумарна частка промисловості та публічного сектора в 2021 р. сягала 69,8 % і збільшилась на 5,4 в.п., при цьому 40,3 % припадало на освіту. Частка інших видів економічної діяльності в 2013—2021 рр. зменшувалась.

У 2013—2021 рр. частка працівників, охоплених колективними договорами, зменшилась на 9,6 в.п. і мала негативну динаміку за всіма видами економічної діяльності та була найбільшою в тимчасовому розміщенні й організації харчування, будівництві та операціях з нерухомим майном (табл. 2). У результаті в 2021 р. у тимчасовому розміщенні й організації харчування колективними договорами були охоплені менше чверті штатних працівників, а в торгівлі, будівництві та операціях з нерухомим майном — менше 40 % працівників. Найбільш високі рівні охоплення працівників колективними договорами у 2021 р. мали освіта (89,5 %) й охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (88,9 %).

Частка працівників, зайнятих на підприємствах, де мінімальна місячна тарифна ставка (оклад) встановлена колективним договором та колективним договором і галузевою угодою у 2013—2021 рр. в Україні зменшувалась.

Таблиця 2. Частка працівників, охоплених колективними договорами, за видами економічної діяльності, Україна, 2013—2021 рр., % від облікової чисельності штатних працівників на 31 грудня

Види економічної діяльності	2013	2021
Сільське, лісове та рибне господарство	80,6	63,2
Промисловість	87,8	76,4
Будівництво	59,7	37,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	39,9	35,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	85,5	77,3
Тимчасове розміщення й організація харчування	45,2	24,6
Інформація та телекомунікації	61,9	47,1
Фінансова та страхова діяльність	64,7	49,9
Операції з нерухомим майном	59,1	39,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	73,0	60,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	60,9	48,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	80,1	76,3
Освіта	92,4	89,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	93,6	88,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	75,9	74,1
Разом	79,8	70,2

Джерело: розраховано автором за даними [21, с. 37, 178; 25, с. 289].

Рис. 6. Частка працівників, зайнятих на підприємствах, де мінімальна місячна тарифна ставка (оклад) встановлена колективним договором та колективним договором і галузевою угодою, Україна, 2013—2021 рр., % до облікової чисельності штатних працівників на 31 грудня

Джерело: складено автором за [20, с. 247, 250; 21, с. 180, 183; 25, с. 291, 294; 26, с. 275, 278; 27, с. 213, 216; 28, с. 235, 238; 29, с. 201, 204].

лась (рис. 6). Водночас збільшувався розрив між часткою працівників, у яких мінімальна місячна тарифна ставка (оклад) встановлена лише колективним договором і часткою працівників, у яких мінімальна місячна тарифна ставка (оклад) встановлена як колективним договором, так і галузевою угодою — в 2013 р. він складав 5,4 в.п., а в 2021 р. — 11,4 в.п. Це свідчить про зменшення охоплення працівників договірним регулюванням, а відтак і соціальним діалогом, на рівні видів економічної діяльності або сфери дії галузевих угод.

В Україні реалізується модель соціального діалогу, за якої держава регулює лише мінімальні соціальні стандарти і визначає рамкові зобов'язання. Кількісні розміри цих зобов'язань визначаються під час укладення колективних договорів та угод різних рівнів. Система договірної регулювання побудована таким чином, що зобов'язання і гарантії кожного рівня є обов'язковими для суб'єктів, які перебувають у сфері дії угоди (колективного договору), а гарантії нижчого рівня не можуть бути меншими за встановлені на більш високому рівні. Така «піраміда» формування гарантій працівникам — від державних мінімальних рівнів через генеральну угоду та угоди усіх рівнів (галузеві, міжгалузеві, територіальні) й колективні договори — дає можливість їх послідовного збільшення на кожному з рівнів.

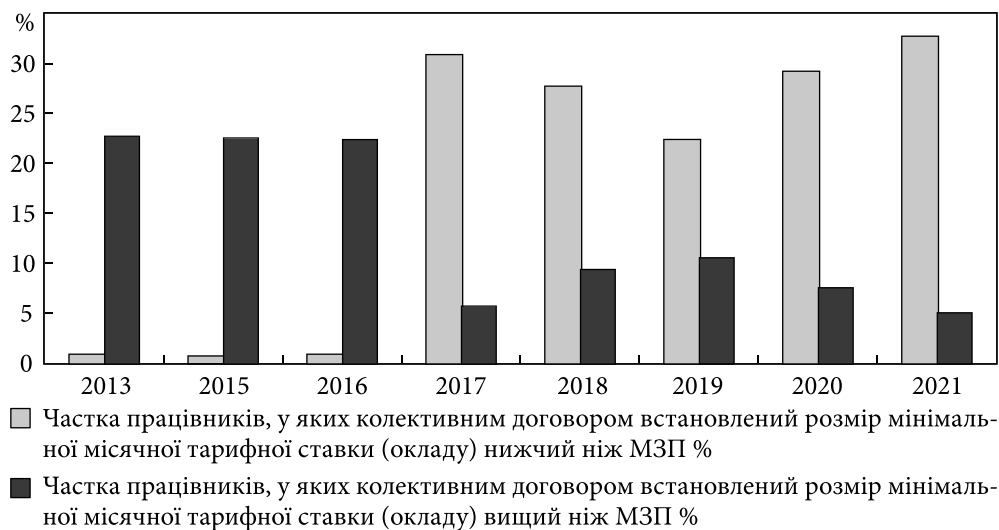

Рис. 7. Частка працівників, у яких колективним договором встановлений розмір мінімальної місячної тарифної ставки (окладу) є нижчим і вищим від МЗП, Україна, 2013—2021 рр., % до облікової чисельності штатних працівників на 31 грудня
Джерело: складено автором за [20, с. 247; 21, с. 180; 25, с. 291; 26, с. 275; 27, с. 213; 28, с. 235; 29, с. 201].

Кількісними характеристиками результативності соціального діалогу є статистичні дані щодо:

- частки працівників, зайнятих на підприємствах, для яких встановлений колективним договором розмір мінімальної місячної тарифної ставки (окладу) є вищим від законодавчо встановленого розміру МЗП;
- частки працівників, зайнятих на підприємствах, для яких встановлений колективним договором і галузевою угодою розмір мінімальної місячної тарифної ставки (окладу) є вищим від встановленого галузевою угодою.

У 2017 р. відбулося різке збільшення (до 30,8 %) частки працівників, у яких встановлений розмір мінімальної тарифної ставки (окладу) нижчий від законодавчо визначеної МЗП, тоді як у 2013—2016 рр. цей показник для країни загалом не перевищував 1 % (рис. 7). Варто зазначити, що до 2017 р. у таких видах економічної діяльності як фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування, освіта, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, взагалі не було працівників, у яких встановлений колективним договором розмір мінімальної місячної тарифної ставки (окладу) був нижчим від законодавчо встановленої МЗП (табл. 3).

До 2017 р. в Україні МЗП визначалась як законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, без урахування

Таблиця 3. Частка працівників, зайнятих на підприємствах, де встановлений колективним договором розмір мінімальної місячної тарифної ставки (окладу) є нижчим від законодавчо встановленої МЗП, за видами економічної діяльності, Україна, 2015—2021 рр., % до облікової чисельності штатних працівників на 31 грудня

Види економічної діяльності	2016	2017	2021
Разом	0,9	30,8	32,6
Сільське, лісове та рибне господарство	0,0	5,7	9,3
Промисловість	2,6	31,3	32,0
Будівництво	10,2	20,8	32,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,1	2,5	24,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,4	42,7	55,0
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,3	14,1	8,9
Інформація та телекомунікації	0,3	9,6	16,2
Фінансова та страхова діяльність	—	2,2	3,7
Операції з нерухомим майном	—	5,9	10,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,1	16,4	27,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	—	14,1	23,8
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	—	26,3	36,6
Освіта	—	36,2	34,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0	43,2	34,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	—	32,1	30,8

Примітки. Тире (—) — явищ не було. Нуль (0; 0,0) — явище мало місце, але у вимірах, менших за ті, що можуть бути виражені використаними у таблиці розрядами.

Джерело: складено автором за: [20, с. 247; 21, с. 180; 24, с. 199].

доплат, надбавок, заохочувальних та компенсаційних виплат, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт). Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (№ 1774-VIII від 06.12.2016)³, до МЗП, окрім тарифної частини, були включені інші складові заробітної плати (за винятком доплат за роботу в несприятливих умовах праці та підвищеного ризику для здоров'я, за роботу у нічний та надурочний час, роз'їзний характер робіт, премій до святкових та ювілейних дат). Також зі

³ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (№ 1774-VIII від 06.12.2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19#Text> (дата звернення: 27.10.2024).

Таблиця 4. Частка працівників, зайнятих на підприємствах, де встановлений колективним договором і галузевою угодою розмір мінімальної місячної тарифної ставки (окладу) є вищим від встановленого галузевою угодою, за видами економічної діяльності, Україна, 2013—2021 рр., % до облікової чисельності штатних працівників на 31 грудня

Види економічної діяльності	2015	2021
Разом	9,6	9,8
Сільське, лісове та рибне господарство	5,2	5,4
Промисловість	24,0	24,1
Будівництво	8,7	1,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	24,2	0,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	13,3	7,5
Тимчасове розміщення й організація харчування	13,1	1,3
Інформація та телекомунікації	8,1	1,3
Фінансова та страхова діяльність	1,0	0,6
Операції з нерухомим майном	7,9	2,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	11,9	10,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3,2	15,0
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,3	2,6
Освіта	0,0	3,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,7	3,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,1	5,0

Джерело: складено автором за [21, с. 183; 35, с. 278].

ст. 3 Закону України «Про оплату праці» (№ 108/95-ВР від 24.03.95)⁴ була вилучена норма, що МЗП — це розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю. Натомість Закон був доповнений ст. 3¹ «Гарантії забезпечення мінімальної заробітної плати», згідно з ч. 3 якої у разі, якщо нарахована заробітна плата працівника, який виконав місячну норму праці, є нижчою за законодавчо встановлений розмір МЗП, роботодавець проводить доплату до рівня МЗП, що виплачується щомісячно одночасно з виплатою заробітної плати. Стрімке збільшення частки колективних договорів, у яких встановлений розмір мінімальної тарифної ставки (окладу) є нижчим від законодавчо визначеного розміру МЗП, стало наслідком цих законодавчих змін.

Частка працівників, у яких встановлений колективним договором і галузевою угодою розмір мінімальної місячної тарифної ставки (окладу) пе-

⁴ Закон України «Про оплату праці» (№ 108/95-ВР від 24.03.95). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр#Text> (дата звернення: 27.10.2024).

ревищував встановлений галузевою угодою, в 2021 р. становила 9,8 % і в порівнянні з 2015 р. незначно збільшилась (на 0,2 в.п.) (табл. 4).

Подібна динаміка була в сільському, лісовому та рибному господарстві, а також у промисловості, яка традиційно є найбільшим осередком діяльності профспілок. У результаті в 2021 р. майже чверть працівників промисловості мали мінімальний рівень оплати праці у колективному договорі вищий від встановленого галузевою угодою, що було найбільш високим показником. У решті видів економічної діяльності цей показник помітно зменшився у сфері послуг та збільшився у публічному секторі.

Вразливість соціального діалогу збільшилась із запровадженням у 2022 р. правового режиму воєнного стану, за якого введені певні обмеження конституційних прав і свобод громадян. Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (від 15.03.2022 №2136-IX)⁵ обмежено права на працю, страйк, відпочинок, своєчасну виплату заробітної плати, спрощено регулювання трудових відносин у частині полегшення звільнення, зміни істотних умов праці, переведення працівника на іншу роботу та ін. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» (від 19.07.2022 №2434-IX)⁶ виводить з-під дії трудового права суб'єктів МСП з чисельністю працівників до 250 осіб. За даними Держстату України, у 2022 р. суб'єкти МСП становили 99,97 % від усіх підприємств та фізичних осіб-підприємців і на них були зайняті 81,7 % працівників [30, с. 13, 15, 17, 19].

Цивілізований соціальний діалог між соціальними партнерами в Україні має супроводжувати прийняття владою всіх рішень з економічних та соціальних питань. Однак влада часто приймає рішення без консультацій із соціальними партнерами (або вони проводяться формально), а державні чиновники лише доводять рішення сторонам соціального діалогу — роботодавцям і профспілкам [31, с. 2]. У Резолюції Європарламенту щодо виконання Угоди про асоціацію з Україною (2019/2202) зазначено, що попри зобов'язання та численні заклики профспілок до уряду вжити необхідних заходів для розвитку соціального діалогу, концепція тристороннього консультування загалом залишається нефункціональною, а НТСЕР є слабкою

⁵ Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (від 15.03.2022 №2136-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 29.10.2024).

⁶ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» (від 19.07.2022 №2434-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-20#Text> (дата звернення: 29.10.2024).

та неефективною, не впливає на соціальний діалог, постійно страждає від неукомплектованості і непослідовності в координації своєї діяльності. У Висновку Комісії Ради ЄС щодо заявки України на членство в ЄС (2023 р.) зазначено, що Україні необхідно зміцнити механізми проведення консультацій і спроможність соціальних партнерів для забезпечення ефективного соціального діалогу. Про рішуче заперечення проти використання українським урядом воєнного стану для реалізації політики, що підважує основні права працівників і профспілок та порушує процедури соціального діалогу, заявила делегація Міжнародної конфедерації профспілок (*International Trade Union Confederation*), за результатами візиту солідарності до України у травні 2024 р. [32].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз статистичних та емпіричних даних щодо розвитку соціального діалогу в Україні свідчить, що основними чинниками недостатньої його результативності сьогодні є:

- зменшення рівня охоплення профспілками працівників і звуження сфери дії угод;
- концентрація більшої частини договірного регулювання колективних трудових відносин у публічному секторі, що має обмежені фінансові можливості підвищення рівня соціальних та економічних гарантій працівникам;
- недотримання урядовою стороною законодавчо визначених норм і правил ведення соціального діалогу, фактичне багаторічне блокування роботи НТСЕР;
- законодавчі зміни підходів до визначення сутності та структури МЗП, включення до неї інших, окрім тарифної частини, складових заробітної плати;
- запровадження правового режиму воєнного стану з істотними обмеженнями прав працівників та діяльності інституцій соціального діалогу.

Для поліпшення ситуації в сфері соціального діалогу Україні важливо використовувати рекомендації міжнародних інституцій, зокрема прийняту МОП у 2017 р. рекомендацію № 205 про зайнятість і гідну працю в цілях забезпечення миру та потенціалу протидії для стратегічного реагування на соціально-економічні, гуманітарні, екологічні виклики і небезпеки. Цей документ визначає дії тристоронніх соціальних партнерів, необхідні для подолання наслідків воєнних конфліктів, та стратегічний підхід до реагування на кризи на основі соціального діалогу. У доповіді МОП «Світова зайнятість і соціальні перспективи. Тренди 2022» наголошується, що в країнах, які зазнали впливу конфліктів, у процесі повоєнної розбудови вкрай необхідними є спільні зусилля та реагування соціальних партнерів із реалізації термінових і довготривалих заходів для відновлення та зміцнення інституцій соціального діалогу і потенціалу соціальних партнерів як ключових елементів стабільного та демократичного суспільства.

У доповіді МОП «Зайнятість і гідна праця в цілях забезпечення миру та життєстійкості: Рекомендація 1944 р. про зайнятість в період переходу від

війни до миру» (2015 р.) підкреслено, що здійснювані на етапі відновлення конкретні заходи за цими напрямками мають стати предметом колективних переговорів в інтересах працівників і роботодавців. У довгостроковій перспективі вони повинні захистити наявні підприємства як формальної, так і неформальної економіки, забезпечити відновлення або продовження ними своєї діяльності. Робочі місця мають створюватися таким чином, щоб вони згодом сприяли переходу до формальної економіки. Запорукою стійкості до численних загроз також є широке охоплення системами охорони праці та соціального захисту, створення якісних робочих місць, дотримання основних прав у сфері праці.

Для України вкрай важливим є здійснення заходів щодо посилення інституційної спроможності сторін соціального діалогу. В ситуаціях, пов'язаних з реагуванням на кризи, необхідним є розвиток соціального діалогу за допомогою зміцнення взаємозв'язку організацій працівників і роботодавців з місцевою владою та локальними спільнотами, налагодження співпраці з іншими організаціями громадянського суспільства для забезпечення синергії спільних зусиль. Для профспілок важливим є посилення організаційної роботи та інформаційної політики із донесення до суспільства результатів власної діяльності щодо захисту соціальних, економічних і трудових прав працівників, тому необхідно більш активно використовувати сучасні цифрові можливості мережі Інтернет, соціальних мереж, мобільних додатків та електронних засобів масової інформації.

У контексті перспективи європейської інтеграції Україні слід вжити заходів щодо імплементації Директиви ЄС 2022/2041 про адекватну мінімальну заробітну плату в ЄС, згідно з п. 25 якої країни, з рівнем охоплення колективними переговорами нижче встановленого порогового значення (80 %), повинні вжити заходів щодо створення сприятливих умов для ведення колективних переговорів і розробити відповідний план дій для поступового збільшення рівня охоплення ними. Цей план має переглядатися на регулярній основі (принаймні кожні п'ять років) та, в разі необхідності, корегуватися задля ефективного сприяння колективним переговорам і виконання зобов'язань за Директивою. Кожна держава-член повинна розробити такий план дій після консультацій із соціальними партнерами або за згодою з ними, або за спільним запитом соціальних партнерів, як узгоджено між ними.

Скасування в 2017 р. законодавчого визначення МЗП як розміру оплати виключно за просту, некваліфіковану працю, та вимоги про необхідність встановлення тарифної ставки робітника першого розряду, що перевищує законодавчо визначений розмір МЗП, включення до МЗП інших (окрім тарифної частини) складових заробітної плати, негативно вплинуло на якість договірного регулювання колективних трудових відносин, що не сприяє наближенню України до стандартів ЄС. МОП наголошує, що тристоронні

партнери мають прагнути обмежити складові МЗП до тих, які видаються їм критично необхідними з огляду на ситуацію в країні. Наявність чутливих ризиків для повоєнної розбудови України, пов'язаних з бідністю та нерівністю в суспільстві, а також необхідність подолання негативних тенденцій у сфері соціального діалогу, потребує публічного і прозорого обговорення питання структури МЗП соціальними партнерами національного рівня.

Перспективи подальших досліджень передбачатимуть поглиблення наукового обґрунтування пріоритетних напрямків політики повоєнної розбудови України для підвищення результативності соціального діалогу.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Makeev, S. (2022). Institutional landscape of martial law. In: Ukrainian society in the conditions of war. Ed. E. Holovakha, S. Makeev. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine, 35—45. <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiyse.pdf> [Макеев, С. (2022). Інституційний ландшафт воєнного стану. У кн.: Українське суспільство в умовах війни. Ред. Є. Головаха, С. Макеев. Київ: Інститут соціології НАН України, 35—45].
2. The toll of war: the economic and social consequences of the conflict in Syria (2017). The World Bank Group. Washington, DC. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/27541>
3. World Employment and Social Outlook. Trends 2022 (2022). ILO Flagship Report. Executive Summary. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_834067.pdf
4. Commons, J. R. (1950). The Economics of Collective Action. Macmillan.
5. Commons, J. R. (1931). Institutional Economics. *American Economic Review*, 21, 648—657.
6. Olson, M. (1971). The logic of collective action. Public goods and the theory of groups. 2nd print. ed. Cambridge, Mass.
7. Webb, S., & Webb, B. (1896). The Method of Collective Bargaining. *The Economic Journal*, 6 (21), 1—29.
8. Czarzasty, J., Gajewska, K., & Mrozowicki, A. (2014). Institutions and Strategies: Trends and Obstacles to Recruiting Workers into Trade Unions in Poland. *British Journal of Industrial Relations*, 52 (1), 112—135. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8543.2012.00919.x>
9. Fine, J., & Gordon, J. (2010). Strengthening Labor Standards Enforcement through Partnerships with Workers' Organizations. *Politics & Society*, 38 (4), 552—585. https://ir.lawnet.fordham.edu/faculty_scholarship/1154
10. Garnero, A. (2020). The Impact of Collective Bargaining on Employment and Wage Inequality: Evidence from a New Taxonomy of Bargaining Systems. *European Journal of Industrial Relations*, 27 (2), 185—202. <https://doi.org/10.1177/0959680120920771>
11. Demougin, P., Gooberman, L., Hauptmeier, M., & Heery, E. (2019). Employer Organisations Transformed. *Human Resource Management Journal*, 29 (1), 1—16. <https://doi.org/10.1111/1748-8583.12222>
12. Kreshchenko, N. (2010). Social dialogue from the position of the EU countries. *Viche*, 18, 23—26. <https://veche.kiev.ua/journal/2197/> [Крещенко, Н. (2010). Соціальний діалог з позиції країн ЄС. *Віче*, 18, 23—26].
13. Chanysheva, H. I. (2012). Legal basis of social dialogue in the field of work. *Current Problems of State and Law*, 63, 323—328. <http://www.apdp.in.ua/v63/47.pdf> [Чанишева, Г. І. (2012). Правові основи соціального діалогу у сфері праці. *Актуальні проблеми держави і права*, 63, 323—328].

14. Inshyn, M., Kovalenko, R., Denysyuk, M., & Tseligka, E. (2020). Formation and establishment of the legal concepts of social dialogue and social partnership in the field of labor in Ukraine. *Cogent Arts & Humanities*, 7 (1). <https://doi.org/10.1080/23311983.2020.1846255>
15. Koliada, M. O. (2013). The correlation of concepts of “social partnership” and “social dialogue” in labor law: Theory and practice. *Public Law*, 4, 292. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2013_4_39
[Коляда, М. О. (2013). Співвідношення понять «соціальне партнерство» і «соціальний діалог» у трудовому праві: теорія та практика. *Публічне право*, 4, 292].
16. Social Dialogue Report 2022 (2022). Collective bargaining for an inclusive, sustainable and resilient recovery. ILO. <https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/social-dialogue-report-2022-collective-bargaining-inclusive-sustainable-and>
17. Trade Unions Worldwide (2023). QUERY. <https://query.no/trade-unions-worldwide/>
18. Kostriytsia, V. I., Burlai, T. V., & Blyznyiuk, V. V. (2024). Deformations of the institution of social dialogue in Ukraine as a factor of social desolidarization. *Economic theory*, 3, 24—53. <https://doi.org/10.15407/etet2024.03.024>
[Костриця, В. І., Бурлай, Т. В., & Близнюк, В. В. (2024). Деформації інституту соціального діалогу в Україні як чинник суспільної десолідаризації. *Економічна теорія*, 3, 24—53].
19. Statistics on social dialogue (2024). ILOSTAT. <https://ilostat.ilo.org/topics/industrial-relations/>
20. Labour of Ukraine 2017 (2018). Statistical databook. State Statistics Service of Ukraine [Праця України 2017 (2018). Стат. збірник. Держстат України].
21. Labour of Ukraine 2021 (2022). Statistical databook. State Statistics Service of Ukraine [Праця України 2021 (2022). Стат. збірник. Держстат України].
22. Labour of Ukraine 2012 (2013). Statistical databook. State Statistics Service of Ukraine [Праця України 2012 (2013). Стат. збірник. Держстат України].
23. Labour of Ukraine 2014 (2015). Statistical databook. State Statistics Service of Ukraine [Праця України 2014 (2015). Стат. збірник. Держстат України].
24. Labour of Ukraine 2016 (2017). Statistical databook. State Statistics Service of Ukraine [Праця України 2016 (2017). Стат. збірник. Держстат України].
25. Labour of Ukraine 2013 (2014). Statistical databook. State Statistics Service of Ukraine [Праця України 2013 (2014). Стат. збірник. Держстат України].
26. Labour of Ukraine 2015 (2016). Statistical databook. State Statistics Service of Ukraine [Праця України 2015 (2016). Стат. збірник. Держстат України].
27. Labour of Ukraine 2018 (2019). Statistical databook. State Statistics Service of Ukraine [Праця України 2018 (2019). Стат. збірник. Держстат України].
28. Labour of Ukraine 2019 (2020). Statistical databook. State Statistics Service of Ukraine [Праця України 2019 (2020). Стат. збірник. Держстат України].
29. Labour of Ukraine 2020 (2021). Statistical databook. State Statistics Service of Ukraine [Праця України 2020 (2021). Стат. збірник. Держстат України].
30. Activities of large, medium, small and micro enterprises. 2022 (2023). Statistical collection. State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/12/Dsvsмм_22.pdf
[Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2022. (2023). Статистичний збірник. Держстат України. Київ].
31. Social dialogue in Ukraine in the context of signing the Association Agreement: challenges and proposals (2014). Bureau of Social and Political Development. Kyiv. <https://bureau.in.ua/downloads/social-dialogue/Ukraine.pdf>
[Соціальний діалог в Україні в контексті підписання Угоди про Асоціацію: виклики і пропозиції (2014). Бюро соціальних і політичних розробок. Київ].

32. Ukraine: ITUC solidarity visit (2024). International Trade Union Confederation. <https://www.ituc-csi.org/ukraine-ituc-solidarity-visit?lang=en>

Стаття надійшла до редакції 28.08.2024

Iryna Novak, PhD (Econ.), Leading Researcher
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: novak20@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-4579-2470
Scopus ID: 57222406264

SOCIAL DIALOGUE IN THE CONTEXT OF POST-WAR DEVELOPMENT AND EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

The article is devoted to the study of the state and problems of the development of social dialogue in Ukraine in the context of the priorities of post-war development and the prospects of European integration. The study generalized approaches to understanding social dialogue within the framework of institutional theory as a collective action, the purpose of which is to control, release and expand individual action, establish and ensure compliance with the rules that determine the complex of mutual economic relations between the state, trade unions and employers' organizations. The purpose of this article is to study the current trends of social dialogue in Ukraine and determine the main priorities of its development in the context of post-war development and prospects for European integration. The scientific novelty of the study is the substantiation of the methodological approach to the study of social dialogue within the framework of institutional theory, the determination of key trends in its development in the process of post-war development of Ukraine based on modern international approaches and in the context of the prospects of European integration, which includes the analysis of statistical and empirical data on the level of employee participation in trade unions and their coverage by collective bargaining in Ukraine and European Union countries, the number of collective agreements registered in Ukraine, indicators of employee coverage by collective agreements, etc. To achieve the defined goal, the following research methods are applied: comparative and statistical analysis of data, graphical method of presenting results — for quantitative assessment and research on indicators of social dialogue; methods of the system approach, logical analysis, induction and deduction, generalization and analogy — in the justification and development of a methodological approach to the study of social dialogue in Ukraine in the context of post-war development and prospects for European integration. On the basis of international and national statistical data, the dynamics of indicators of social dialogue in Ukraine and European Union countries were analyzed. The main problems causing insufficient effectiveness of the social dialogue are identified, the solution of which is necessary for the post-war development and European integration of Ukraine. These are: reduction in the level of worker coverage by trade unions and the narrowing scope of agreements; the concentration of most of the contractual regulation of collective labor relations in the public sector, which has limited financial opportunities to increase the level of social and economic guarantees for employees; non-compliance by the government with the legally defined norms and rules of conducting social dialogue, the actual multi-year blocking of the work of the National tripartite socio-economic council; legislative changes to the approaches to determining the essence and structure of the minimum wage, including therein other components of wages, apart from the tariff part; the imposition of a legal regime of martial law with significant restrictions on the rights of workers and the activities of institutions of social dialogue.

Keywords: social dialogue, trade unions, employers, collective agreement, minimum monthly tariff rate, minimum wage.

Cite: Levanda, Olena, & Mahanova, Tamara (2025). Doslidzhennia naukovooho potentsialu Ukrainy: analitichnyi ohliad rezultativ konkursu «Molodyi vchenyi roku» [Study of the Scientific Potential of Ukraine: Analytical Review of the Results of the «Young Scientist of the Year» Competition]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 1 (59), 94—108. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.094>

<https://doi.org/10.15407/dse2025.01.094>

УДК 330.3

JEL Classification: O15

ОЛЕНА ЛЕВАНДА, канд. екон. наук, гол. спеціаліст відділу
грантового забезпечення у сфері технічних і природничих наук, математики
та ІТ Національного фонду досліджень України;
голова організаційного комітету конкурсу «Молодий вчений року» 2022/2023 рр.
Ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України
01001, Україна, м. Київ, вул. Бориса Грінченка, 1
E-mail: helenlevanda@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6945-8640

ТАМАРА МАГАНОВА, канд. фарм. наук, експерт відділу оцінки економічної
доцільності Департаменту оцінки медичних технологій Державного експертного
центру МОЗ України; член організаційного комітету конкурсу «Молодий вчений
року» 2022/2023 рр. Ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України;
асистент кафедри управління та економіки фармації
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет
69035, Україна, м. Запоріжжя, пр. Маяковського, 26
E-mail: bataneofarm@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7008-3102
Scopus ID: 57223092684

ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД РЕЗУЛЬТАТІВ КОНКУРСУ «МОЛОДИЙ ВЧЕНИЙ РОКУ»

У складних соціально-економічних умовах молоді наукові кадри є основним чинником збереження сьогодення рівня функціонування економіки країни та її подальшого інноваційного розвитку. Останні негативні тенденції еміграції продуктивних сил, об-

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

меження фінансування та наукової пасивності молоді свідчать про необхідність створення механізмів та інструментів збереження та примноження активів держави. Проте будь-яке управлінське рішення, зокрема пов'язане з формуванням політик стимулювання розвитку наукового потенціалу, неможливе без оцінки реального стану справ — аналізу кількісних та якісних характеристик наукових кадрів країни, оцінки її наукового потенціалу. Варіативність таких підходів значна, включаючи прямі способи оцінки (опитування), однак усі вони мають обмеження та особливості (як-от неповна, неточна, нерелевантна, узагальнююча інформація). Тому аналіз статистичних даних конкурсу «Молодий вчений року» за 2021—2024 рр. та прогнозування тенденцій розвитку наукових напрямків з подальшим доповненням інформаційного базису на основі якого розробляються політики укріплення наукового потенціалу України, і стало метою дослідження. Новизною роботи є окреслення перспектив використання статистичних результатів молодіжних конкурсів на кшталт «Молодий вчений року» у формуванні інформаційного базису для системної оцінки продуктивних наукових кадрів. Визначено, що ретроспективні дослідження статистичних даних молодіжних конкурсів серед науковців можуть вдало доповнити пул даних щодо наукового потенціалу України та зменшити ризики і невизначеності в ухваленні рішень стейкхолдерами. Оцінено активність молодих науковців за галузями наук: потужний науковий потенціал встановлено за гуманітарним напрямком («Економіка», «Педагогіка», «Екологія», «Охорона навколишнього середовища»). Спрогнозовано тенденції активності наукової молоді на наступні чотири роки: дані свідчать про відносну сталість процесу розвитку науки в Україні. Наголошено на необхідності стимулювання формування наукових кадрів закладів вищої освіти (ЗВО) та наукових установ, представлених докторами наук. Підтверджено важливість публікаційної діяльності вчених як одного з оцінних індикаторів наукового потенціалу. Встановлено, що такі наукові активності як стажування та грантова діяльність потребують суттєвої підтримки.

Ключові слова: науковий потенціал, лідерські змагання, молодий вчений, економічна безпека, грантова підтримка.

Постановка проблеми та актуальність. Одним із першочергових політичних завдань будь-якої держави є стаке економічне зростання та покращення рівня добробуту населення, що досягається шляхом підвищення чисельності людського капіталу, які зокрема формують резерв науково-педагогічних кадрів — освітньо-науковий потенціал¹. Проте воєнні обставини та незавершені реформи трансформації пострадянської планової економіки в ефективно функціонуючу ринкову економіку призвели до підвищення рівня міграції, зокрема наукової. Більшу частку серед мігрантів складають саме високоосвічені люди молодого та середнього віку (24—44 роки).

Значущості набувають політики стимулювання повернення українців серед країн-членів ЄС [1]. Для науковців українські урядові організації МОН, Рада Молодих Учених та Офіс підтримки вченого організовують проекти, направлені на забезпечення організаційної та соціальної підтримки інтересів учених, сприяння кооперації між науковими установами і/або закла-

¹ Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text> (дата звернення: 18.09.2024).

дами вищої освіти, міжнародними науковими та іноземними науковими інституціями та ін. [2, 3].

Проблема формування наукового потенціалу продовжує знаходитись у полі зору вітчизняних вчених і не перестає бути об'єктом досліджень. Зокрема, питання його формування на базі ЗВО досліджував Н. Бабовал [4]. У цьому контексті розглядаються також аспекти міжнародного руху науково-педагогічних кадрів (Ю. Гуменюк [5]) та євроінтеграційних процесів у сфері освіти і науки (І. Артёмов, М. Ляшко [6]). Окрему увагу приділено методам оцінки наукового потенціалу (Н. Кваша [7]) та іншим системним дослідженням, запропонованим, наприклад, у (О. Ярошенко [8]).

Однак успішне вирішення стратегічних завдань держави передусім потребує формування інформаційного базису щодо кількісного та якісного розподілу наукознавців у динаміці, що можливо розцінювати як міру зниження рівня невизначеності та ризиків у процесі ухвалення управлінських рішень, направлених на збільшення потенціалу вітчизняної науки.

Особливої уваги заслуговують саме молоді наукові кадри, якими згідно з Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 848-VIII від 26.11.2015 р., є молоді вчені віком до 35 років, які мають вищу освіту не нижче магістерського рівня, або вчені віком до 40 років, які мають науковий ступінь доктора наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри плюралізм поглядів дослідників на методи та засоби реалізації підходів до розкриття наукового потенціалу більшість учених орієнтується на рейтингову систему оцінки (О. Ярошенко [9], І. Станкевич [10]), експертні оцінки, коефіцієнтні аналізи та інші методи, охоплюючи усі суб'єкти науково-педагогічної діяльності (Н. Кваша [7]).

Частину цього інформаційного масиву даних щодо наукового потенціалу викладено в інформаційно-аналітичному матеріалі МОН «Щодо можливості залучення наукових кадрів із статусом ВПО та про стан умов та можливостей провадження професійної діяльності наукових та науково-педагогічних працівників в умовах воєнного стану, в тому числі наукової діяльності молодих вчених» [11]. Збір інформації здійснювався за допомогою *Google Forms* і охопив лише 102 ЗВО, що робить отримані дані неповними.

Іншим актуальним джерелом даних щодо ринку праці, кількості осіб, задіяних у науковій діяльності, залишається Державна служба статистики України. З огляду на визначені обмеження зібраної статистичної інформації (без урахування науково-педагогічних працівників, які не виконували наукові дослідження і розробки, без урахування тимчасово окупованих територій, використання фактично поданих звітів підприємств), дані не повною мірою відповідають критеріям точності, достовірності та релевантності. Окрім того, ці джерела містять загальну агреговану інформацію за всіма віковими групами, що не відображає реального становища молодих науковців України.

Новизна роботи. Визначено перспективи використання статистичних даних молодіжних конкурсів на кшталт «Молодий вчений року» для створення інформаційного базису, що сприятиме системній оцінці наукового потенціалу України.

Мета статті — ретроспективний аналіз статистичних даних конкурсу «Молодий вчений року» за 2021—2024 рр. та прогнозування тенденцій розвитку наукових напрямків з подальшим формуванням інформаційного базису для ухвалення управлінських рішень щодо розвитку та зміцнення наукового потенціалу України.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплексний підхід до аналізу, заснований на принципі єдності теорії і практики. Матеріалами стали публікації українських та іноземних учених, нормативно-правові акти та первинні дані, зібрані у ході проведення конкурсу. Використано методи логічного аналізу, синтезу, узагальнення, графічний та статистичні. Для розрахунку дослідницького екстраполятивного прогнозу взято «Пакет аналізу» *Microsoft Excel*. Як метод прогнозування — адаптивний метод версії AAA алгоритму експоненційного згладжування (*ETS*).

Сутність експоненційного згладжування полягає в тому, що кожен елемент (рівень) часового ряду згладжується за допомогою ваги, яка зменшується по мірі віддалення від кінця ряду за експонентою. Основна формула методу [12, с. 98]:

$$\widehat{y_{t+1}} = a \cdot y_t + (1 - a) \cdot \widehat{y_t},$$

де $\widehat{y_{t+1}}$ — нове згладжене значення, або прогнозна величина на наступний період; a — константа згладжування, значення якої знаходиться між 0 і 1 ($0 < a < 1$); y_t — реальна величина спостереження досліджуваного процесу у період t ; $\widehat{y_t}$ — старе згладжене значення прогнозу на період t .

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурс «Молодий вчений» є важливою ініціативою, спрямованою на визнання, відзначення та просування досягнень молодих учених у різних галузях. Він сприяє розвитку міждисциплінарних підходів та співпраці між галузями, а головною метою є підтримка молодих учених (URL: <https://leaderscientist.ysc.in.ua/> [13]).

Започаткований у 2021 р. конкурс привернув увагу багатьох молодих науковців України. Учасники мають можливість представити свої дослідження у таких галузях: природно-математичні науки, науково-технічна діяльність та інженерія, аграрна наука та продовольство, охорона здоров'я, військові науки та цивільна безпека, управління та адміністрування, сфера обслуговування та соціально-гуманітарні науки. За чотири роки існування конкурсу організаційний комітет отримав понад 3240 заявок від молодих учених, котрі прагнули отримати звання «Молодий вчений року» України [13].

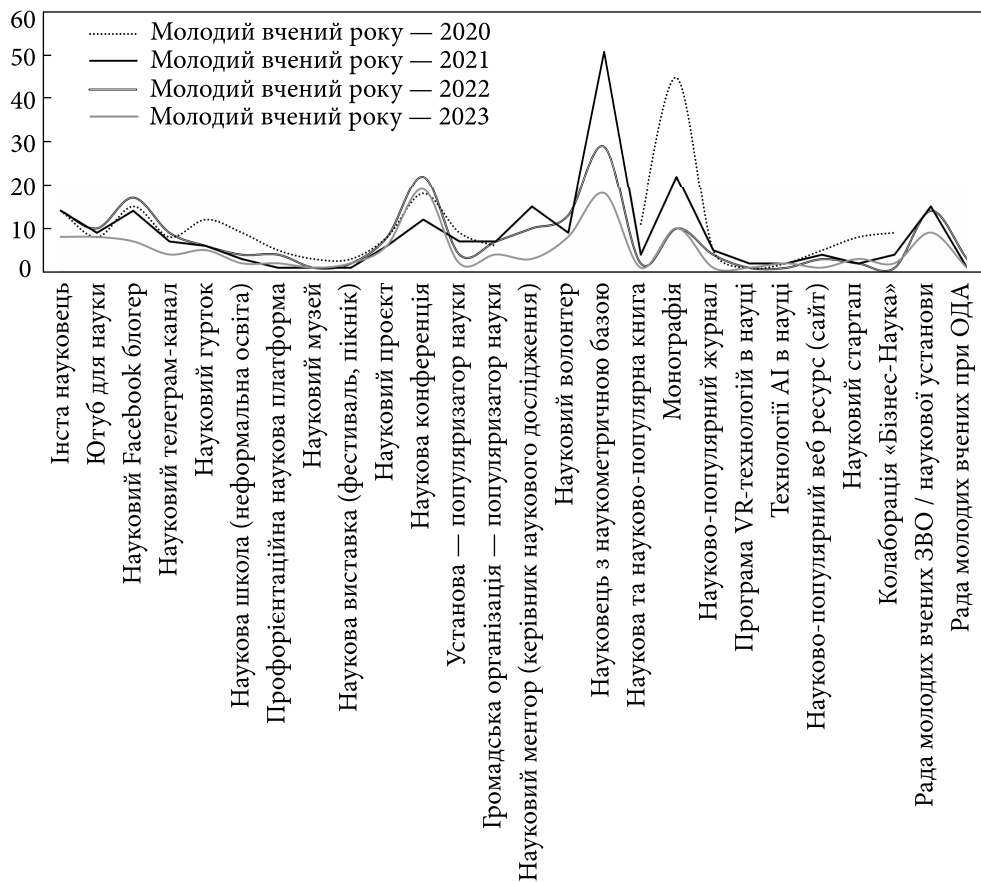

Рис. 1. Динаміка зміни активності вчених (за кількістю заявок) за номінаціями першого блоку

Джерело: побудовано авторами за даними сайту «Молодий вчений року» [13].

На першому етапі дослідження було проаналізовано динаміку активності молодих учених за блоками конкурсу та номінаціями. Так, у першому блоці лідерами серед номінацій за кількістю зібраних заявок сумарно за 4 роки стали «Інста Науковець» — 50 заявок, «Науковий Facebook блогер» — 53, «Монографія (від одного до трьох співавторів)» — 87, «Науковець з наукометричною базою» — 98 заявок. Складовою перемоги у першому блоці є відкрите прозоре голосування. Сумарно під час голосування за чотири роки конкурсу було зібрано більше 5000 голосів, що свідчить про високий інтерес до конкурсу з боку наукової спільноти.

Лідерами другого блоку стали: номінація «Економіка» — 107 заявок, «Педагогіка» — 105, «Екологія та охорона навколишнього середовища» — 104, «Право» — 83 заявки. Загалом другий блок як найбільший за кількістю номінацій за час існування конкурсу зібрав 1881 заявку від науковців.

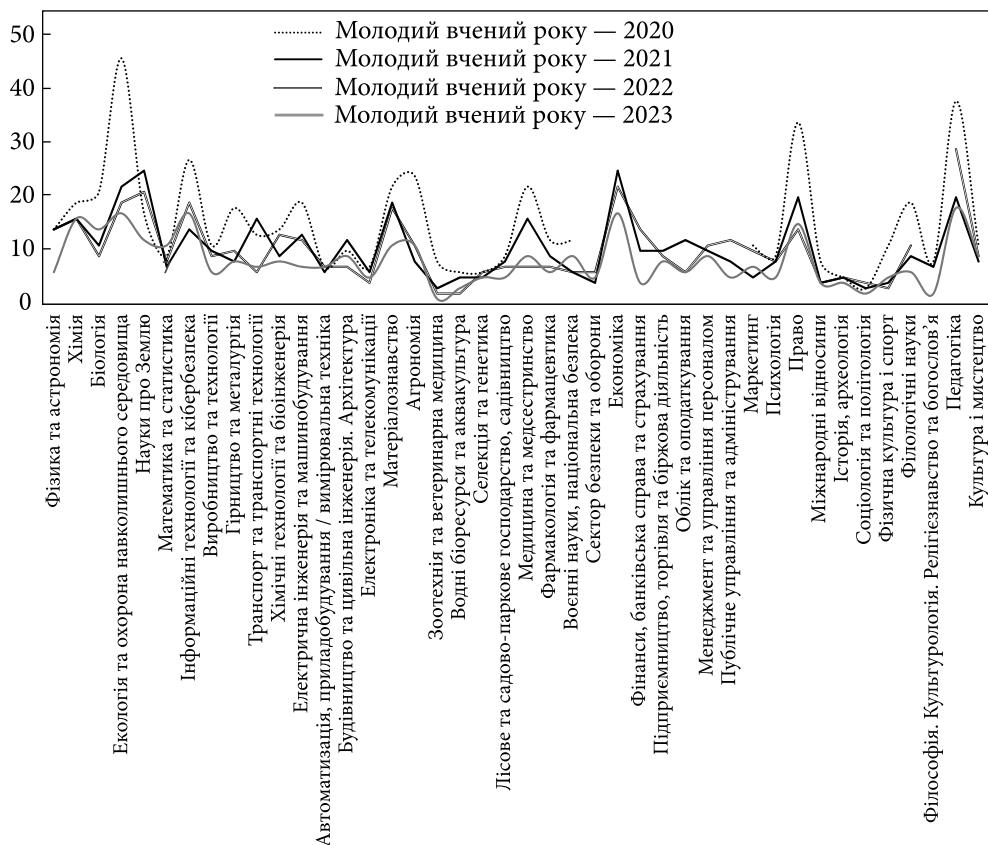

Рис. 2. Динаміка зміни активності вчених (за кількістю заявок) за номінаціями другого блоку
Джерело: побудовано авторами за даними сайту «Молодий вчений року» [13].

У третьому блоці за кількістю отриманих заявок передовими виявились номінації «Аспірант року за галузями наук» — 239 заявок та «Автор найкращої серії наукових робіт» — 184 зібрані заявки.

Четвертий блок — єдиний блок, який зазнав найбільших змін за час існування конкурсу. Так, основний акцент у цій секції конкурсу у перші роки був зроблений на педагогічні номінації (молодий методист року), щоб підтримати та стимулювати активну молодь, яка розробляє методи викладання, відповідає за їх якісну реалізацію в педагогічному колективі. На сьогодні цей блок складається з чотирьох номінацій для методистів за галузями наук та 10 номінацій, що відображають виклики сучасності для науковців-волонтерів та науковців, діяльність котрих пов'язана з війною (доброволець, новатор на передовій, воєнний конструктор року та ін.). Станом на 2024 р. за 10 номінаціям, що відображають виклики сучасності, взяли участь 14 молодих вчених, серед них ІТ-волонтер року і волонтер з інклюзивної роботи року були найпопулярнішими.

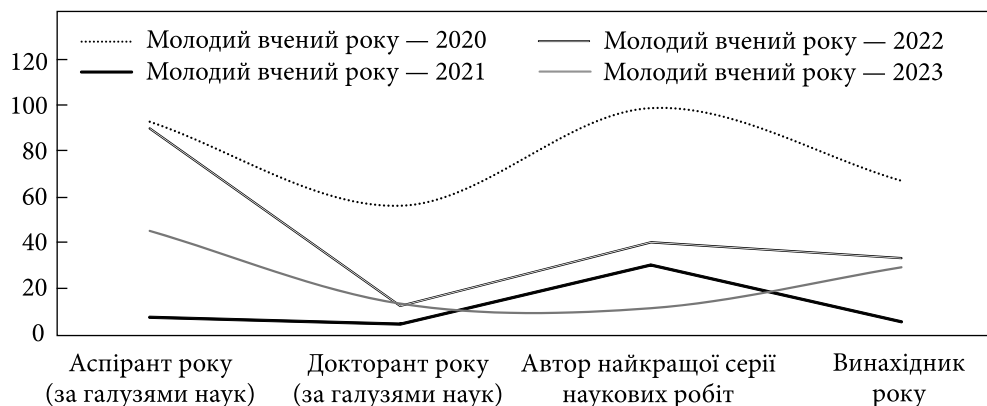

Рис. 3. Динаміка зміни активності вчених (за кількістю заявок) за номінаціями третього блоку

Джерело: побудовано авторами за даними сайту «Молодий вчений року» [13].

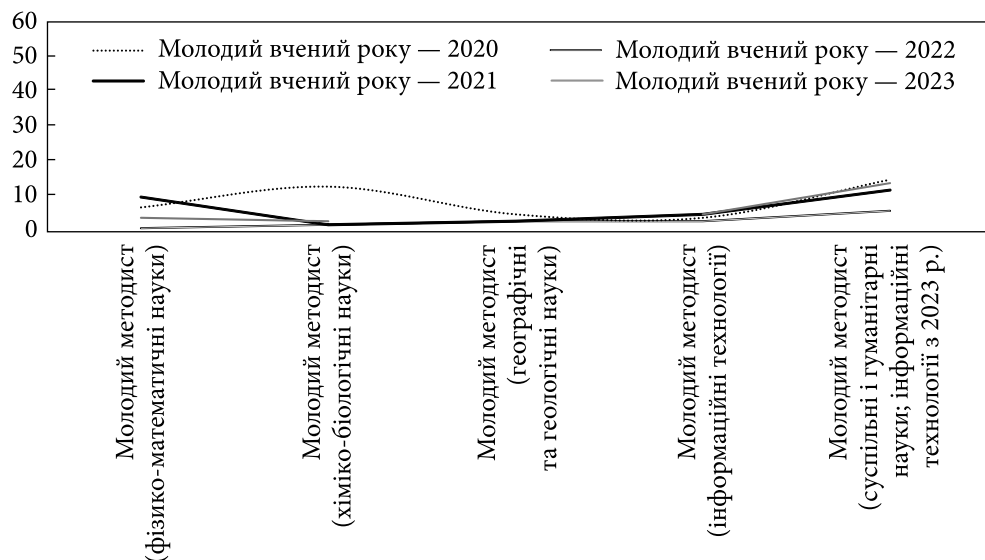

Рис. 4. Динаміка зміни активності вчених (за кількістю заявок) за номінаціями четвертого блоку

Джерело: побудовано авторами за даними сайту «Молодий вчений року» [13].

Зазначимо, що за роки існування конкурсу не всі номінації та напрямки мали популярність серед науковців. Так, найменше запитів на участь зібрано у номінаціях «Наукова асоціація-популяризатор науки» (Молодий вчений-2020), «Українська наукова газета» (Молодий вчений-2020), «Науковець / наукова спільнота в Clobhouse» (Молодий вчений-2020, Молодий вчений-2021), «Науково-популярна програма телебачення» (Молодий вчений-2020, Молодий вчений-2021), «Науковий подкаст» (Молодий вчений-2020),

«Кращий бізнес-кейс науковця» (Молодий вчений-2020), «Науково-технічні розробки для інклюзії» (Молодий вчений-2020, Молодий вчений-2021), «Металургія» (Молодий вчений-2020), «Архітектура» (Молодий вчений-2020), «Міжнародні економічні відносини» (Молодий вчений-2021), «Реабілітація» (Молодий вчений-2020, Молодий вчений-2021), «Історія, археологія» (Молодий вчений-2020), «Соціологія» (Молодий вчений-2020), «Колаборація Бізнес-Наука» (Молодий вчений-2023) та «Науковий стартап» (Молодий вчений-2023) [13].

Результати спостереження за аналізований період дають змогу зробити висновок, що така низька активність пов'язана не тільки зі зниженням загального інтересу суспільства до певних видів ЗМІ та соціальних медіа (газети, телебачення, подкасти, *Cloobhouse*) або до певних спеціальностей (металургія, історія, археологія), а й із загальною складністю організаційно-управлінських процесів роботи асоціацій бізнесу, які об'єднують підприємства та галузевих представників.

Окремо зазначимо, що вкрай низькі збори апікаційних форм спостерігались у мистецьких номінаціях (Молодий вчений-2020, Молодий вчений-2021): «Дизайн», «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво та реставрація», «Хореографія», «Музичне мистецтво», «Сценічне мистецтво», і номінаціях, розроблених для докторантів за напрямками (хімія, біологія та ін.), винахідників за напрямками (фізико-технічні науки, хімія та біологія та ін.), молодих методистів за напрямками (математика, хімія та ін.), а ще у ряді інших номінацій (Молодий вчений-2020, Молодий вчений-2021): «Культурологія», «Релігієзнавство та богослов'я», «Журналістика».

Беззаперечно, така проблема як зниження інтересу до певних наукових напрямків, має зв'язок зі змінами соціально-економічних обставин у країні внаслідок пандемії *Covid-19* та повномасштабної війни, коли наука опиняється поза колом інтересів суспільства.

Статистично цікаво, що у 2022—2023 рр. особливо популярними номінаціями серед учених були «Науковий WhatsApp-канал», «Науковий Тікток канал», «Наукова співпраця», «Грантова діяльність», «Воєнний вчений», «Географія», «Цифровізація», «Енергетична та екологічна безпека. Енергоменеджмент», «Автоматизація технологічних процесів, електротехніка, електромеханіка», «Готельно-ресторанна справа», «Туризм», «Еко-волонтер року», «ІТ-волонтер року», «Волонтер з інклюзивної роботи року», «Парамедик року на передовій», «Доброволець-Захисник року», «Воєнний конструктор року», «Дослідник військової справи». Зростання інтересу до цих номінацій відображає не лише сучасні виклики, як-от зміну клімату, глобальні епідемії та пандемії, геополітичні конфлікти, цифровізацію та технологічні зміни, економічні кризи, соціальну нерівність, енергетичну безпеку, екологічні проблеми та кризові ситуації в управлінні, але й адаптацію науки до змінних умов у суспільстві та економіці.

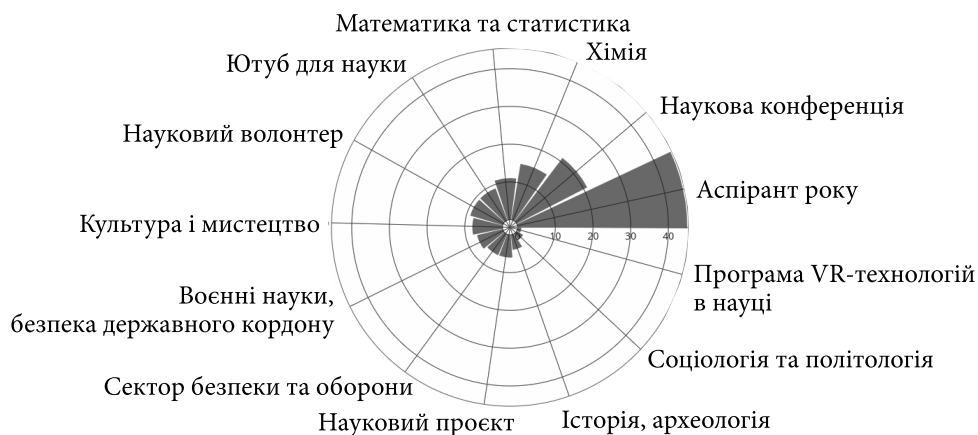

Рис. 5. Прогноз активності молодих науковців (найпопулярніші номінації та кількість заявок) за 2024 р.

Джерело: побудовано авторами за даними сайту «Молодий вчений року» [13].

На наступному етапі дослідження здійснено прогноз активності молодих учених за галузями науки на 2024—2027 рр., який показав, що позиції-лідери за кількістю номінантів стабільно займатимуть популярні «Аспірант року за галузями наук», «Наукова конференція», «Хімія», «Математика та статистика», «Ютуб для науки», «Науковий волонтер», «Культура та мистецтво», «Воєнні науки, безпека державного кордону» та ін. (див. рис. 5—8).

Результат прогнозу на 2024 р. визначає найпопулярніші номінації та кількість заявок: програма VR-технологій у науці, соціологія та політологія, історія та археологія. Це можна пов'язати з такими тенденціями: стрімкий розвиток і впровадження VR-технологій у наукові дослідження, зростання інтересу до суспільних наук та політичних процесів в умовах сучасних глобальних викликів, а також підвищена увага до вивчення історії та археології у контексті збереження культурної спадщини та дослідження минулого.

За результатами власних спостережень, у наступні роки (2025—2027) тенденції активності молодих науковців до зазначених номінацій зберігатимуться майже без змін. Це свідчить про стабільний інтерес до інноваційних підходів у науці, зокрема в застосуванні новітніх технологій, і готовності молодого покоління вчених брати активну участь у дослідженнях, що відповідають актуальним потребам суспільства.

З огляду на стійкість прогнозу в умовах невизначеності середовища, окремої уваги заслуговує номінація «Науковий проєкт». Попри комплексний науково-дослідний, проєктно-конструкторський, соціально-економічний, організаційно-господарський характер проєкту, пов'язаний зі значним вкладенням ресурсів, виконавцями та термінами, молоді науковці продовжують розвивати і удосконалювати даний вид наукової діяльності навіть під час війни.

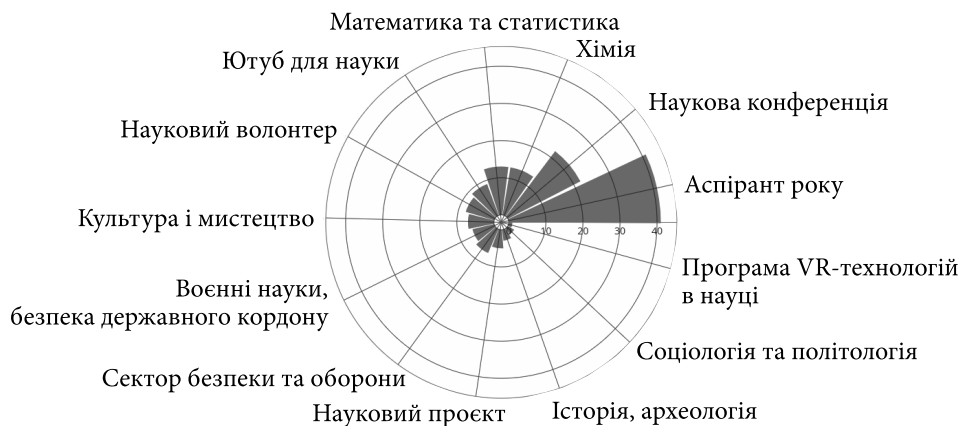

Рис. 6. Прогноз активності молодих науковців (найпопулярніші номінації та кількість заявок) за 2025 р.

Джерело: побудовано авторами за даними сайту «Молодий вчений року» [13].

Рис. 7. Прогноз активності молодих науковців (найпопулярніші номінації та кількість заявок) за 2026 р.

Джерело: побудовано авторами за даними сайту «Молодий вчений року» [13].

Інші стабільні результати за кількістю голосів прогнозовано отримає номінація «Наукова конференція». Як і в довоєнні часи, саме такий формат для спілкування та обміну знаннями й досвідом залишатиметься найпопулярнішим для молодих учених.

Як зазначено в листі № 21/08-7 від 04.01.2024 р. «Інституту модернізації змісту освіти») ², лише за 2024 рік, відповідно до пропозицій закладів вищої

² Лист ІМЗО від 04.01.2024 №21/08-7 «Про Перелік міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій здобувачів вищої освіти і молодих учених у 2024 році». URL: <https://drive.google.com/file/d/1mNclMWb2icLAYErzFKhdS6AUTXXl6CsA/view> (дата звернення 05.02.2025)

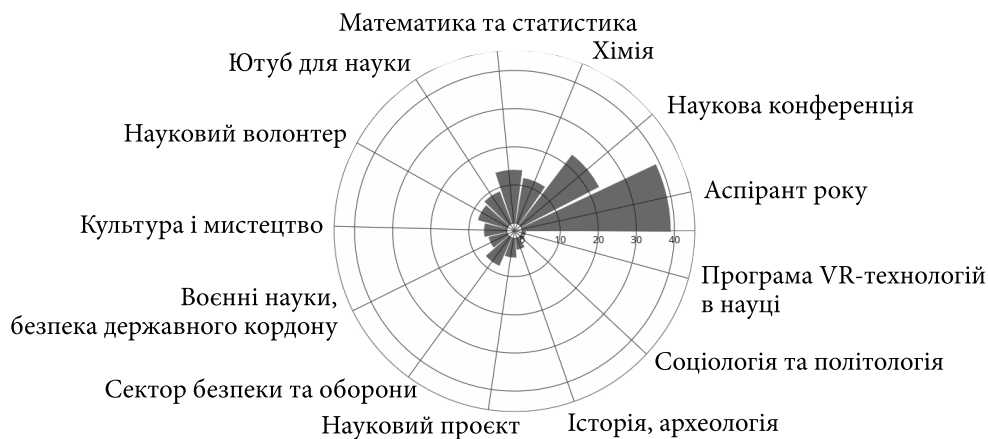

Рис. 8. Прогноз активності молодих науковців (найпопулярніші номінації та кількість заявок) за 2027 р.

Джерело: побудовано авторами за даними сайту «Молодий вчений року» [13].

освіти, в Україні відбудеться 356 міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій здобувачів вищої освіти і молодих учених в онлайн та змішаному форматі.

Варто зауважити, що спостережені тенденції нерівномірної активності молодих учених прослідковуються і у процесі пильного аналізу їхніх наукових здобутків, що також визначає рівень наукового потенціалу як задовільний.

Так, згідно з проведеною систематизацією масиву зібраних даних щодо видів активності лауреатів у 2020—2023 рр. встановлено, що найбільший за обсягом вид активності — публікаційна діяльність (певних видів наукових доробків) у вигляді тез всеукраїнських та міжнародних конференцій, статей у фахових виданнях України та міжнародних наукометричних базах WoS та Scopus. Найменш активно вітчизняні науковці проявили себе у таких видах діяльності як міжнародні стажування та грантова діяльність (рис. 9).

Ці розбіжності можна пов'язати з трудомісткістю публікації монографій та подачею заявок на гранти; відсутністю достатньої ресурсної підтримки молодих учених (оплата стажування, видання статей у журналах, індексованих у WoS та Scopus); а також приналежністю більшої частини наукової спільноти України до науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, які забезпечують освітній процес. Згідно з ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності (п. 36), науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники, які забезпечують освітній процес, повинні мати не менше чотирьох досягнень у професійній діяльності за останні п'ять років, з яких найменш трудомісткими та недовготривалими за часом процесами (до 1 року) є публікації тез доповідей, фахових статей та посібників (Постанова КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження

Рис. 9. Розподіл наукових здобутків лауреатів за видами діяльності у 2020—2023 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними сайту «Молодий вчений року» [13].

освітньої діяльності», від 30 грудня 2015 р. № 1187)³. Ще однією можливою причиною низької міжнародної активності молодих учених є незнання іноземних мов на достатньому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене ретроспективне дослідження конкурсної активності номінантів за галузями наук дає змогу зробити висновки, що статистичні дані, зібрані під час молодіжних конкурсів та визначені прогнозовані тенденції активності дослідників (кількість поданих заявок, популярні наукові напрями, неактуальні номінації, річні коливання в активності науковців), можуть доповнити інформаційний масив даних щодо реалій наукового потенціалу країни з позиції молодих учених та задати вектор подальших напрямків роботи управлінської ланки з популяризації та стимулювання науки в Україні. Також акцентуємо увагу на необхідності стимулювання формування наукових кадрів ЗВО та наукових установ, представлених докторами наук за галузями.

³ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-п#Text> (дата звернення: 05.02.2025).

Найпопулярнішими науковими видами активності розвитку сучасної наукової молоді є мережі Інстаграм, Фейсбук та наукові блоги. Високу активність молодих науковців можна спостерігати за галузями: «Економіка», «Педагогіка», «Екологія», «Охорона навколишнього середовища» та ін., що свідчить про потужний науковий потенціал гуманітарних наук та прогалини у розвитку та підтримці технічних наук, а також суттєвий відтік науковців технічних спеціальностей за кордон. У наступні роки (до 2027) тенденції з формування наукового кадрового потенціалу залишаться позитивно сталими (наприклад, «Аспірант року за галузями наук»), актуальними будуть й наукові напрямки воєнного спрямування («Воєнні науки, безпека державного кордону» та ін.).

Одним із найзатребуваніших видів наукової діяльності в Україні є публікаційна та міжнародна діяльність — оціночний індикатор наукового потенціалу, що також розглядається в рамках конкурсу: це публікація тез та статей у фахових виданнях України та міжнародних базах *WoS* та *Scopus*. Натомість міжнародні стажування і грантова діяльність потребують посиленої уваги та підтримки з боку урядових та неурядових організацій.

REFERENCES

1. Ukrainian refugees. Future abroad and plans for return. Analytical note (2024). Centre for economic strategy. Kyiv. <https://surl.li/bztxbc>
[Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. Аналітична записка (2024). Центр економічної стратегії. Київ. 104 с.].
2. How can we help you? (2024). Office of the Support of the Scientist. <https://sso.org.ua/pro-nas/>
[Як ми можемо вам допомогти? (2024). Офіс Підтримки Вченого].
3. Council of Young Scientists under the Ministry of Education and Science of Ukraine (2024). <https://ysc.in.ua/>
[Рада молодих учених при Міністерстві освіти і науки України (2024)].
4. Baboval, N. R. (2016). Formation of the scientific and pedagogical potential of a higher education institution as a component of the market of educational services. *Scientific Works of Kirovograd National Technical University. Economic Sciences*, 30, 88—101
[Бабовал, Н. Р. (2016). Формування науково-педагогічного потенціалу вищого навчального закладу як складової ринку освітніх послуг. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*, 30, 88—101].
5. Humeniuk, Yu. P. (2013). Educational and scientific potential of Ukraine from the aspect of international movement of human capital. *Economy of Industry*, 4 (64), 174—180. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/58004>
[Гуменюк, Ю. П. (2013). Освітньо-науковий потенціал України в аспекті міжнародного руху людського капіталу. *Економіка промисловості*, 4 (64), 174—180].
6. Artyomov, I., & Lyashko, M. (2023). European integration aspects of higher education of Ukraine in the context of modern challenges and trends. *Geopolitics of Ukraine: history and modern times*, 1 (30), 44—55. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2023.1\(30\).44-55](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2023.1(30).44-55)
[Артьомов, І., & Ляшко, М. (2023). Євроінтеграційні аспекти вищої освіти України в контексті сучасних викликів і трендів. *Геополітика України: історія і сучасність*, 1 (30), 44—55].
7. Kvasha, N. A. (2018). Modern methods of evaluating scientific potential. *Public administration: improvement and development*, 1, 7. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/102.pdf

- [Кваша, Н. А. (2018). Сучасні методи оцінки наукового потенціалу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 1, 7].
8. Iaroshenko, O. (2020). Scientific and pedagogical potential of university as a subject of scientific discourse. *Continuing professional education: theory and practice*, 2, 7—13. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2020.2.1>
- [Ярошенко, О. (2020). Науково-педагогічний потенціал університету як предмет наукового дискурсу. *Продовження професійної освіти: теорія та практика*, 2, 7—13].
9. Iaroshenko, O. (2021). Evaluation of the activity of scientific and pedagogical staff: domestic experience and vectors of development under the university autonomy. *International Scientific Journal «University and Leadership»*, 11, 132—143. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-11-1-132-143>
- [Ярошенко, О. (2021). Оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників: вітчизняний досвід і вектори розвитку в умовах автономії університетів. *Міжнародний науковий журнал «Університет і лідерство»*, 11, 132—143].
10. Stankevych, I. V. (2007). The rating system for the evaluation of employees in ensuring the quality of the educational organization's activities. *Business inform*, 9, 93—100. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_9_17
- [Станкевич, І. В. (2007). Рейтингова система оцінювання працівників у забезпеченні якості діяльності освітньої організації. *Бізнес інформ*, 9, 93—100].
11. Information and analytical materials On the possibilities of involving scientific personnel with the IDP status to carry out scientific activities on related topics in higher education institutions and scientific institutions of Ukraine outside the place of their main work and on the state of conditions and possibilities of conducting professional activities of scientific and scientific and pedagogical workers under martial law, including scientific activities of young scientists (2023). MES. Kyiv. 19 p. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nauka/2023/11/15/Inform-analit.mat.pro.mozhl.zaluch.nauk.kadriv.iz.statusom.VPO.15.11.2023.pdf>
- [Інформаційно-аналітичні матеріали про можливості залучення наукових кадрів із статусом ВПО до провадження наукової діяльності за суміжними тематиками в закладах вищої освіти та наукових установах України не за місцем їх основної роботи та про стан умов та можливостей провадження професійної діяльності наукових та науково-педагогічних працівників в умовах воєнного стану, в тому числі наукової діяльності молодих вчених (2023). МОН. Київ. 19 с.].
12. Galushchak, M. P., Galushchak, O. Ya., & Kuzhda, T. I. (2021). Forecasting socio-economic processes: a study guide for economic majors. Ternopil: Palanytsia Individual Entrepreneur. 160 p. <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/36761>
- [Галушчак, М. П., Галушчак, О. Я., & Кужда, Т. І. (2021). Прогнозування соціально-економічних процесів: навчальний посібник для економічних спеціальностей. Тернопіль: ФОП Паляниця. 160 с.].
13. Young Scientist of the Year (2024). <https://leaderscientist.ysc.in.ua/>
- [Молодий вчений року (2024)].

Стаття надійшла до редакції журналу 22.09.2024

Olena Levanda. PhD (Economics), chief specialist of the department of grant support in the field of technical and natural sciences, mathematics and IT of the National Research Foundation of Ukraine; Head of the organizing committee of “Young Scientist of the Year” competition 2022/2023
Council of Young Scientists the Ministry of Education and Science of Ukraine
01001, Ukraine, Kyiv, st. Borysa Grinchenka, 1
E-mail: helenlevanda@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6945-8640

Tamara Mahanova, PhD (Pharmacy), Health Technology Assessor at HTA Department of the State Expert Centre of Ministry of Health of Ukraine, member of the organizing committee of «Young Scientist of the Year» competition 2022/2023 Council of Young Scientists the Ministry of Education and Science of Ukraine, assistant of the Department of Management and Economics of Pharmacy Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University 69035, Ukraine, Zaporizhzhia, Mayakovsky Avenue, 26
E-mail: bataneofarm@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7008-3102
Scopus ID: 57223092684

STUDY OF THE SCIENTIFIC POTENTIAL OF UKRAINE:
ANALYTICAL REVIEW OF THE RESULTS OF THE
«YOUNG SCIENTIST OF THE YEAR» COMPETITION

Under complex socio-economic conditions, young scientific personnel represent a key factor in maintaining the current level of economic functionality in the country and ensuring its further innovative development. Recent negative trends, including the emigration of productive forces, funding constraints, and the scientific passivity of youth, highlight the urgent need to develop mechanisms and instruments for preserving and enhancing the state's scientific assets. However, any managerial decision, particularly those related to policies aimed at stimulating the development of scientific potential, is impossible without a thorough assessment of the actual state of affairs — namely, an analysis of both the quantitative and qualitative characteristics of the country's scientific personnel and an evaluation of its scientific potential. Currently, there is a significant variability in approaches to such assessments, including direct evaluation methods such as surveys. However, all existing approaches have limitations and specificities (e.g., incomplete, inaccurate, irrelevant, or overly generalized information). Therefore, the analysis of statistical data from the “Young Scientist of the Year” competition for 2021—2024 and the forecasting of trends in the development of scientific disciplines, supplemented by an informational basis for policy formulation aimed at strengthening Ukraine's scientific potential, constituted the primary objective of this study. The novelty of this research lies in outlining the prospects for utilizing statistical data from youth competitions like “Young Scientist of the Year” as a foundational element for a systematic assessment of productive scientific personnel. The study establishes that retrospective analyses of statistical data from such competitions among young scientists can significantly contribute to the dataset on Ukraine's scientific potential, thereby reducing risks and uncertainties in decision-making by stakeholders. The study evaluates the research activity of young scientists across scientific fields, identifying a strong scientific potential in the humanities, particularly in “Economics,” “Pedagogy,” “Ecology,” and “Environmental Protection.” Based on the analyzed data, forecasts for young scientists' activity over the next four years indicate a relative stability in the development of science in Ukraine. The findings emphasize the necessity of stimulating the formation of scientific personnel within higher education institutions and research institutions, particularly among Doctor of Science holders. Additionally, the study confirms the importance of scientific publications as a key indicator in assessing scientific potential. It is established that scientific activities such as internships and grant participation require substantial support to enhance the research capabilities of young scholars.

Keywords: scientific potential, leadership competitions, young scientist, economic security, grant support.

Cite: Mykytenko, Victoriia, Mykytenko, Dmytro, & Chuprina, Marharyta (2025). Stsenarne modelyuvannya prostorovoho vidnovlennya makrorehional'nykh zon Ukrainy: sotsio-ekoloho-ekonomichni priorytety rekonstruktsiyi [Scenario Modeling of Spatial Regeneration of Macro-Regional Zones of Ukraine: Socio-Ecological-Economic Priorities of Reconstruction]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 1 (59), 109—132. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.109>

<https://doi.org/10.15407/dse2025.01.109>

УДК 332.1:711:330.3:334.06

JEL Classification: A13, C52, E62, O11, R13, R58

ВІКТОРІЯ МИКИТЕНКО, д-р екон. наук, проф., гол. наук. співроб.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, Київ, бул. Тараса Шевченка, 60

e-mail: vmikitenko@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8212-9777

ДМИТРО МИКИТЕНКО, д-р мед. наук, проф., проф.

Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая

02094, Україна, Київ, пров. Херсонський, 3

e-mail: mikitenko@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4277-4592

МАРГАРИТА ЧУПРИНА, канд. екон. наук, доц., доц.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

03056, Україна, Київ, просп. Берестейський, 36

e-mail: ma.chuprina@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3276-4473

СЦЕНАРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ МАКРОРЕГІОНАЛЬНИХ ЗОН УКРАЇНИ: СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Метою дослідження є розробка сценарного підходу до моделювання просторового відновлення макрорегіональних зон України з урахуванням їхніх соціальних, екологічних та економічних пріоритетів задля створення комплексної методології, що інтегрує інноваційні інструменти моделювання, аналізу та оцінки для формування гібридних

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

стратегій реконструкції, які забезпечують збалансований розвиток повоєнних регіонів. Дослідження ґрунтується на системному, сценарному, інноваційному підходах та принципах збалансованого розвитку, використовуючи широкий спектр інформаційних джерел, включаючи офіційну статистику, аналітичні звіти, геоінформаційні дані, нормативно-правові акти та досвід посткризового відновлення інших країн. Використано міждисциплінарні методи: сценарне моделювання, просторовий і кластерний аналіз, моделювання загальної рівноваги, соціологічні, структурно-функціональні, природно-ресурсні та екологічні оцінки. Наукова новизна полягає у створенні концепції семи макрорегіональних зон повоєнного просторового відновлення України: Зони Активізації, Транзисторної Зони, Східної та Південної Ліній Декомпресії, Західної Зони Збудження, Центральної Зони модернізації та Південно-Східного індустріального поясу. Вперше запропоновано гібридні сценарії реконструкції до 2030 р. для кожної зони, які синхронізують соціальні, екологічні та економічні аспекти, враховуючи сучасні виклики, включаючи зміни клімату, післявоєнну реінтеграцію та модернізацію інфраструктури. Презентовано новаторський підхід до формування індустріальних кластерів, як-то Південно-Східний індустріальний пояс, що інтегрує просторове планування, міжнародні логістичні мережі та інноваційні економічні моделі. Розроблено багаторівневий комплекс механізмів реалізації гібридних сценаріїв, який охоплює соціальний діалог, екологічний моніторинг, когнітивно-інформаційну підтримку, інноваційну політику та інтеграцію до Європейського дослідницького простору. Представлені підходи гармонізують національні інтереси з Цілями сталого розвитку, сприяючи адаптації макрорегіонів до внутрішніх та зовнішніх викликів, забезпеченню результативності, конкурентоспроможності України та якості життя у повоєнному періоді.

Ключові слова: макрорегіональні зони, організація реконструктивного просторового розвитку, соціо-еколого-економічні пріоритети реконструкції, гібридний сценарій просторового відновлення до 2030 року.

Постановка проблеми, актуальність. Маємо визнати, що Україна перебуває на складному етапі соціально-економічного розвитку, піддаючись широкомасштабній збройній агресії РФ, однак маємо дбати про повоєнне відновлення господарської системи України (ГСУ) вже сьогодні, адже більшість макрорегіональних зон країни зазнали значних руйнувань, тож потребують системних підходів до їх реконструкції. Просторове відновлення і розвиток регіонів має враховувати їхню соціо-еколого-економічну специфіку, водночас відповідаючи на виклики щодо фінансових обмежень, глобальних змін клімату, інтеграції до європейського дослідницького простору та нагальності забезпечення сталого розвитку і господарювання (СРГ). Сучасна практика просторового відновлення зазвичай зосереджена на короткострокових економічних цілях, що ігнорує довгострокові наслідки для забезпечення соціальної рівності, екологічної стійкості та регіональної конкурентоспроможності. Отже, відсутність ефективного сценарного підходу до сценарного планування призводить до фрагментації рішень, неврахування реальних потреб громад і низької ефективності інвестицій у просторове відновлення регіонів, які постраждали. Проблема полягає в необхідності розробки інтегрованих моделей просторової реконструкції, що гармонійно б поєднали соціальні, екологічні та економічні національні пріоритети.

Проблематика сценарного моделювання просторового відновлення макрорегіональних зон України постає особливо актуальною у контексті післявоєнної реконструкції, коли досягнення сталого розвитку і господарювання (СРГ) залежить від гармонійного поєднання соціальних, економічних та екологічних чинників. Формування якісного життєвого середовища потребує інтегрованого підходу, що враховує специфіку територій та просторових утворень, потреби населення, реального сектору економіки (РСЕ) та стан природних ресурсів й активів. Застосування сценарного моделювання дасть змогу об'єктивно оцінити різні варіанти просторового відновлення за умов невизначеності, нарощення масштабів загроз і ризиків, обрати оптимальні стратегічні напрями та зменшити негативні наслідки зовнішніх чинників. Наукова актуальність даного дослідження полягає у розробленні підходів до моделювання гібридних сценаріїв реконструкції, які здатні забезпечити інноваційний і конкурентоспроможний розвиток макрорегіональних зон держави. Практична значущість полягає у формуванні конкретних механізмів та інструментів прийняття науково обґрунтованих рішень, спрямованих на відновлення інфраструктури, підвищення людського потенціалу, зменшення екологічних ризиків, а також посилення інтернаціоналізації економіки шляхом інтеграції у глобальні транспортні та виробничі мережі. Успішне впровадження результатів цього дослідження до практики сприятиме не лише постконфліктному відновленню окремих регіонів, але й створенню системних передумов для довгострокового збалансованого просторового розвитку України.

Метою публікації є розроблення сценарного підходу до моделювання просторового відновлення макрорегіональних зон України з урахуванням соціо-еколого-економічних пріоритетів, що передбачає створення комплексної методології, яка об'єднує інноваційні інструменти моделювання, оцінку стратегічного потенціалу й аналіз соціо-еколого-економічних чинників задля формування гібридних стратегій реконструкції та комплексу дієвих механізмів для кожної макрорегіональної зони. Такий підхід спрямований на забезпечення збалансованого розвитку повоєнних макрорегіонів, враховуючи потреби суспільства, вимоги екологічної стійкості, якості життя й економічної ефективності у контексті сучасних викликів, обмеженості в ресурсах та постконфліктної трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Унаслідок посилення кризових явищ, зумовлених військовим конфліктом у країні, зміною клімату, соціально-економічними трансформаціями та нарощенням екологічних і медико-генетичних ризиків сталому розвитку державного утворення, проблема просторового відновлення регіонів стає ключовим напрямом наукових досліджень. Їх реконструкція потребує інтеграції різних підходів, які враховують взаємозв'язок соціо-еколого-економічних, медико-соціальних, технологічних і демографічних чинників у межах комплексних моделей

регенерації. У цьому контексті сценарне моделювання є важливим інструментом для розроблення сценаріїв розвитку й прийняття стратегічних рішень. У роботах таких дослідників як М. О'Коннор (M. O'Connor), М. Макфарлейн (M. MacFarlane), Дж. Фішер (J. Fisher), Д. Макрей (D. MacRae), Т. Лефрой (T. Lefroy) [1]; С. Гріффон (S. Griffon), Д. Оклер (D. Auclair), А. Несполус (A. Nespoulous) [2]; Б. Генеральп (B. Gueneralp), Ю. Барлас (Y. Barlas) [3] акцентовано увагу на використанні сценарного моделювання для оцінки довгострокових наслідків відновлення територій після конфліктів або стихійних лих. Зокрема, у [2] підкреслено важливе значення адаптивних сценаріїв у забезпеченні екологічної стійкості регіонів. Особистий внесок авторів Б. Брайанта (B. P. Bryant), Р. Лемперта (R. J. Lempert) [4]; Р. Грейнера (R. Greiner), Дж. Пуїга (J. Puig), К. Хатчері (C. Huchery), Н. Кольєра (N. Collier), С. Гарнетта (S. Garnett) [5] полягає у розробці концепту, яким передбачено використання когнітивно-інформаційних технологій (КІТ) у процесі моделювання складних систем для формалізації взаємозв'язків між галузями, регіонами та їхньою економічною специфікою, що дасть змогу врахувати широкий спектр факторів невизначеності, які впливають на ефективність планування. Серед вітчизняних досліджень зазначимо публікації М. А. Хвесика (M. A. Khvesyk), І. К. Бистрякова (I. K. Bystryakov), Л. В. Левковської (L. V. Levkovska), В. М. Манзика (V. M. Manzyk) [6], а також І. К. Бистрякова (I. K. Bystryakov), Д. В. Клинового (D. V. Klynovi), Н. В. Коржунової (N. V. Korzhunova) [7], де: підкреслено важливість адаптивного управління в умовах швидко змінюваних соціально-економічних і природно-ресурсних умов функціонування ГСУ; пропонується інтеграція інтелектуальних платформ підтримки рішень в організації реконструктивного просторового розвитку (ОРПР). Маємо визнати, що в Україні домінують також дослідження щодо забезпечення якості життя населення (ЯЖН) та удосконалення регіональної медико-соціальної політики, які провадяться з використанням методів системного і сценарного аналізу, прогнозування та моделювання [8, 9]. Внесок попередніх напрацювань лежить у площині обґрунтування методологічних засад, за якими оптимізується регіональне планування, забезпечуючи ефективну взаємодію між соціо-еколого-економічними, природно-ресурсними, технологічними та медико-соціальними пріоритетами; застосовується КІТ для створення інструментарію відновлення, спрямованого на підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Попри значний попередній науковий доробок у площині просторового відновлення, залишається недостатньо опрацьованим питання специфічності процесів формування макрорегіональних зон (кластерів) України в умовах повоєнної трансформації. Наявні моделі і стратегії здебільшого не враховують комплексної інтеграції соціо-еколого-економічних аспектів до процесів просторового відновлення, що є критично важливими для забезпечення СРГ. Відсутність комплексних сценаріїв реконструктивного про-

сторового розвитку, які б синхронізували різні фактори в єдиній стратегічній рамці, ускладнює адаптацію регіонів до сучасних викликів, змін клімату, щораз більшої соціальної нерівності та післявоєнних економічних обмежень. Тож системні дослідження зі сценарного моделювання просторового відновлення з акцентом на використання мультидисциплінарних підходів є нагальними для заповнення наукової прогалини у сфері ОРПР держави. Зокрема, у площині формування адаптивних (гібридних) сценаріїв розвитку макрорегіональних зон, заснованих на інноваційних принципах кластеризації, інтегруючи соціо-еколого-економічні аспекти у синхронізовану стратегію реконструкції. Це забезпечить суб'єкти управління дієвим інструментарієм підвищення резильєнтності ГСУ та створення основи для збалансованого й ефективного розвитку країни у повоєнному періоді.

Наукова новизна полягає у розробці та запропонуванні унікального сценарно-прогнозного підходу до просторового відновлення семи макрорегіональних зон України у повоєнному періоді. Цей підхід уперше поєднує гібридні сценарії реконструкції, інноваційну кластеризацію територій, адаптивні механізми реалізації до 2030 р. та інтеграцію соціо-еколого-економічних пріоритетів у єдину модель. Сформований концепт синхронізує просторове планування з принципами сталого розвитку і господарювання, резильєнтності, платформної економіки, кооптації [10] та конкурентоспроможності макрорегіонів в умовах післявоєнної трансформації, орієнтуючись на підвищення якості життя і стратегічну стійкість господарської системи в умовах внутрішніх і глобальних викликів, різної природи обмежень.

Матеріали і методи дослідження. Основою дослідження є інтеграція концептуальних підходів та мультидисциплінарних методів аналізу. Системний підхід використано для розгляду макрорегіональних зон як складних соціо-еколого-економічних систем; сценарний — для побудови альтернативних сценаріїв відновлення з урахуванням економічних, екологічних та соціальних чинників; збалансований підхід — для орієнтації на довгострокову стійкість і гармонійний розвиток; інноваційний — для застосування сучасних методів прогнозування, моделювання й аналізу. Інформаційну базу становлять дані Державної служби статистики України, міжнародних організацій, геоінформаційних відомостей про стан ресурсів і екологічні ризики, а також матеріали щодо впливу війни на економіку й інфраструктуру. Проаналізовано нормативно-правові акти, документи щодо імплементації Цілей сталого розвитку, європейські директиви та міжнародні угоди, наукові публікації, присвячені сценарному моделюванню, сталому розвитку, просторовому плануванню й посткризовому відновленню. Методологічний інструментарій (сценарне моделювання, просторовий, кластерний і просторово-часовий аналіз, моделювання загальної рівноваги, соціоекологічні оцінки, порівняльний аналіз і моделі логічного проектування) забезпечує системне поєднання інноваційних методів та різноаспектних джерел

інформації у формуванні науково-обґрунтованих рішень для реконструктивно-просторового розвитку України.

Виклад основного матеріалу. У дослідженнях [11, 12] розроблено типологію сценаріїв Організації реконструктивного просторового розвитку (ОРПР) ГСУ з урахуванням принципів адаптивної типізації з узгодженням організаційно-економічних, управлінських, технологічних та соціо-еколого-економічних процедур за вісьмома сценаріями (інноваційно-інтеграційним, децентралізовано-стабілізаційним, індустріально-економічним, екологічно сталим, когнітивно-інформаційним, еко-резильєнтним, економіко-резильєнтним та гібридним), які сформовано залежно від домінантних потреб просторових утворень в обґрунтуванні доцільності реалізації у повоєнному періоді (до 2030 р.) саме гібридного сценарію ОРПР (ГБС-2030). Засновки базовані на принципах структуризації та комплексного підходу до оцінювання і планування просторових трансформацій із урахуванням специфіки економічної діяльності, потенціалів і втрат унаслідок військових дій в Україні [13—15]. Це стало основою для формування семи макрорегіональних Зон повоєнного відновлення з деталізацією їх специфічних функцій та стратегічного значення в рамках загальної національної стратегії ОРПР, зважаючи на державний пріоритет, який мають визначати суб'єкти державного управління для посткризового періоду (табл. 1).

Критеріальний аналіз масштабів стратегічного потенціалу (табл. 2) макрорегіональних зон (див. табл. 1) для розроблення кожної ГБС-2030 базується на ідентифікації та розмежуванні їх специфічності, характеру і визначеності структурно-функціональних компонент із врахуванням унікальних соціо-еколого-економічних, демографічних, природних, техніко-технологічних, медико-соціальних та інфраструктурних характеристик.

Визначення структурно-функціональних складових ГБС-2030 [16] та встановлення відсоткового розподілу його сценарного складу виконано за використання методу логічного проектування (МЛП) [17], сутність якого полягає у поетапному структуруванні ГБС-2030 на множину сценарних компонент та формуванні послідовної логічної схеми їх взаємодії (на основі експертних оцінок, узгоджених критеріїв та встановлених пріоритетів кожній компоненті, якій і присвоюються вагові коефіцієнти), за чим і виконується розрахунок відсоткового розподілу, який базується на логічному поєднанні цих ваг та співвідношенні між компонентами, дозволяючи отримати кількісне співвідношення сценарних елементів у кінцевому складі ГБС-2030. Зазначене забезпечило побудову прогностичного формату ГБС-2030 для семи макрорегіональних зон, а в його межах розробку комплексу багаторівневих механізмів реалізації дії задля раціоналізації розподілу ресурсів й активів, визначення пріоритетів ОРПР і центрів локалізації зусиль у контексті інтеграції макрорегіонів у національну і глобальну світогосподарську систему, забезпечуючи стійкий розвиток країни у повоєнному періоді.

Таблиця 1. Поділ території України на макрорегіональні зони відповідно до пропонуваної класифікації задля планування просторової реконструкції

№	Макрозона	Розташування	Характеристики	Стратегічні пріоритети	Примітки
I	Зона стратегічного мобілізаційного відновлення (Зона «Активізації (Мобілізації ОРПР)»)	м. Київ, Київська обл.	Центр політичного та адміністративного управління. Розвинена інфраструктура, науково-освітній потенціал. Висока концентрація інвестиційних ресурсів	Відновлення та модернізація критичної інфраструктури. Зміцнення інноваційних кластерів. Формування стратегічних хабів для координації між регіональної взаємодії	Можливість швидкої мобілізації ресурсів для відновлення й розвитку інших регіонів. Ключова роль — у координації реконструктивних процесів
II	Транзитно-Координаційний макрорегіон просторового розвитку (Транзиторна Зона «Координації просторового розвитку»)	Житомирська, Вінницька, Чернігівська, Хмельницька, Полтавська обл.	Транзитні коридори, агропромислова спеціалізація. Відносно стабільний демографічний потенціал. Диверсифікована економічна структура	Оптимізація транспортно-логістичних мереж. Розвиток агропромислових кластерів. Підвищення конкурентоспроможності шляхом технологічного оновлення виробництва	Забезпечення стратегічних зв'язків між центральними та периферійними регіонами, стимулювання розвитку взаємодії з міжнародними транспортними коридорами
III	Східна регіональна Зона контролюваної Декомпресії (Східна регіональна Лінія «Зони Декомпресії»)	Харківська, Сумська, Донецька, Луганська, Запорізька обл.	Території з суттєвими конфліктними викликами. Потужна, але частково зруйнована промислова база. Потреба у відновленні інфраструктури та екосистем	Реконструкція індустріальних потужностей та відбудова критичної інфраструктури. Розвиток технологічних центрів під егідою науково-дослідних установ. Інтеграція у внутрішні ринки та поступове залучення інвестицій	Акцент на контролювану декомпресію задля пом'якшення конфліктних наслідків та поступову стабілізацію соціо-еколого-економічних умов життєдіяльності
IV	Південна регіональна Зона контролюваної Декомпресії (Південна регіональна Лінія «Зони Декомпресії»)	Миколаївська, Одеська, Херсонська обл., АР Крим, м. Севастополь	Важливі морські порти та транспортні вузли. Значний рекреаційно-туристичний потенціал. Необхідність відновлення після військових дій та окупації	Відродження портової інфраструктури та логістики. Розвиток туристично-рекреаційного сектору. Екологічна реабілітація прибережних територій	Стратегічна роль — у міжнародній торгівлі, потреба у посиленій безпеці та екологічному відновленні морських акваторій

Закінчення таблиці 1

№	Макрозона	Розташування	Характеристики	Стратегічні пріоритети	Примітки
V	Західна регіональна Зона економічного збудження та компресії (Західна Зона «Збудження (Компресії)»)	Закарпатська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Волинська обл.	Близькість до кордонів ЄС, сприятливі умови для експортно-орієнтованого бізнесу. Культурна та етнічна різноманітність. Потенціал розвитку зеленої енергетики та туризму	Посилення зовнішньоекономічних зв'язків шляхом розвитку транскордонної інфраструктури. Стимулювання малого та середнього підприємництва. Використання природних ресурсів із дотриманням принципів СРГ	Формування «вікна в Європу», активізація транскордонної співпраці, реалізація євроінтеграційних проєктів у контексті інтеграції України до європейського середовища
VI	Центральна Зона інфраструктурної модернізації та технологічного розвитку (Центральна Зона «Модернізації»)	Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська обл.	Промислово-аграрний комплекс із потенціалом технологічного оновлення. Географічний центр країни, що забезпечує зв'язок між сходом, заходом, півднем і північчю. Розвинена транспортна інфраструктура	Модернізація інфраструктури та промислових потужностей РСЕ. Переорієнтація на високотехнологічні виробництва. Оптимізація логістичних та енергетичних мереж	Ключова роль — у внутрішньому балансуванні економічних потоків, підвищення інноваційного потенціалу та розвитку КІТ
VII	Південно-Східний індустріальний пояс (Індустріальний ромб)	Індустріальний кластер Запоріжжя — Дніпро — Кривий Ріг — Кременчук	Концентрація промислових виробництв та металургії. Необхідність модернізації застарілих технологій. Кадровий та інноваційний потенціал для розвитку промислових хабів	Технологічне переозброєння промисловості. Створення індустріальних парків із високою доданою вартістю. Оптимізація логістики задля ефективної взаємодії між промисловими центрами	Регенерація та активізація формування «індустріального ядра» країни з акцентом на інновації та підвищення конкурентоспроможності

Джерело: визначено, згруповано та систематизовано авторами за [16, 17].

Таблиця 2. Домінанти критеріального аналізу потенціалів макрорегіональних зон у контексті формування ГБС-2030 ОРПР ГСУ

Критерії	Ціль аналізу	Методи ідентифікації
Економічний потенціал та спеціалізація регіонів	Визначити економічні пріоритети для кожного макрорегіону з урахуванням його поточного стану, секторів економіки, видів економічної діяльності (які домінують) та перспектив зростання	Аналіз економічних показників регіонів України (ВРП, рівень інвестиційної активності, наявні виробничі та сільськогосподарські (с/г) потужності тощо). Так, Центральна Зона модернізації може мати акцент на розвиток промисловості та аграрного сектору завдяки своїй історичній концентрації цих галузей, тоді як Південна Лінія (Зона «Декомпресії») має зосередитись на розвитку портової інфраструктури та аграрної спеціалізації
Рівень і масштаби руйнувань, потреби у відновленні	Врахувати масштаби руйнувань від військових дій для визначення першочергових завдань відновлення КІ, соціальних об'єктів та економічних активів	Оцінка масштабів збитків для кожного регіону та визначення обсягів необхідних ресурсів для відновлення. Наприклад: Східна Регіональна Лінія (Зона «Декомпресії») потребує масштабнішого відновлення інфраструктури та житлового фонду через значні руйнування, що ставить її в пріоритетну групу для інвестицій у відновленні
Демографічний і соціальний профіль регіонів	Забезпечити соціальну стабільність та реінтеграцію населення шляхом створення робочих місць і розвиток соціальних інфраструктур	Демографічний аналіз рівня урбанізації, соціально-економічних та медико-соціальних умов і динаміки внутрішньої міграції. Зокрема: Західна зона Збудження (Компресії) може розглядатись як макрорегіон для реінтеграції переселенців і створення робочих місць, сприяючи демографічному зростанню
Природно-ресурсний потенціал	Використати природні ресурси кожного макрорегіону для розвитку економіки, забезпечуючи екологічну стійкість	Оцінка природно-ресурсних активів (ПРА) для аграрного, енергетичного та індустріального розвитку. Наприклад: Південна Лінія (Зона «Декомпресії») має великий аграрний, транспортний і морський потенціал, що дає змогу використовувати ресурси Чорного моря і прибережних територій

Закінчення таблиці 2

Критерії	Ціль аналізу	Методи ідентифікації
Інфраструктурний потенціал і транспортна доступність	Визначити обсяг інвестицій в КІ для забезпечення зв'язку між регіонами та інтеграції з міжнародними ринками	Оцінка поточного стану КІ, включаючи дороги, залізниці, аеропорти, а також доступ до міжнародних транспортних коридорів. Зокрема: Транзисторна Зона має бути орієнтована на поліпшення транспортної мережі для забезпечення ефективного сполучення між регіонами і на міждержавному рівні
Екологічна стійкість і адаптація до кліматичних змін	Інтегрувати екологічно чисті та стійкі технології у процеси просторового відновлення та ОРПР кожного макрорегіону	Впровадження стратегій СРГ, екологічних програм і технологій раціоналізації управління ресурсами. Зокрема: Західна Зона Збудження («Компресії») може зосередитись на розвитку зелених технологій та екологічно орієнтованих проєктів, оскільки цей регіон має суттєвий потенціал екотуризму
Міжнародна інтеграція і співробітництво	Визначити перспективи міжнародної співпраці для залучення інвестицій, розвитку експорту та інтеграції в глобальні економічні процеси	Оцінка потенціалу регіону для розвитку міжнародної торгівлі, залучення іноземного капіталу і співпраці з міжнародними інституціями. Так, Зона Активізації (мобілізації) ОРПР має стати центром міжнародного співробітництва і залучення інвестицій, що підтримуватиме її стратегічну роль у національній реконструкції

Джерело: обґрунтовано, визначено та систематизовано авторами.

Так, зокрема:

1) ГБС-2030 «Зони Активізації («Мобілізації») ОРПР» та комплекс механізмів базуються на комплексному підході (табл. 3), інтегруючи соціо-еколого-економічні, інституційні та технологічні чинники й дозволяючи забезпечити стійке й ефективне відновлення макрорегіону, спрямоване на: підвищення конкурентоспроможності й адаптивності до нових викликів і загроз; забезпечення збалансованої ОРПР, стабільності та екологічної відповідальності за використання КІТ і цифрових технологій.

2) ГБС-2030 «Транзисторної Зони для координації просторового розвитку» (табл. 4) враховує її ключову роль у забезпеченні логістичної, економічної та соціальної координації між різними макрорегіональними зо-

нами, слугуючи важливим хабом для відновлення й повоєнного розвитку ГСУ і, відповідно, забезпечуючи підтримку інноваційного, екологічного та соціально-економічного прогресу інших регіонів. ГБС-2030 спрямовано на розвиток координаційних і логістичних функцій регіону, убезпечуючи економічну інтеграцію та стійкість і резильєнтність країни у процесі ОРПР.

3) ГБС-2030 «Східної Регіональної Лінії (Зони Декомпресії)» (табл. 5) орієнтований на відновлення економічної та регенерацію соціальної інфраструктури після масштабних руйнувань, спричинених військовими діями. Враховуючи особливі виклики для цього макрорегіону, основними елементами ГБС-2030 є заходи з відновлення стійкості та створення нових економічних можливостей задля цілеорієнтованого регіонального розвитку. Він зосереджений на відновленні інфраструктури, соціальної стабільності та

Таблиця 3. ГБС-2030 «Зони Активізації (Мобілізації) ОРПР»

Складові, частка	Багаторівневі механізми реалізації ГБС-2030
Інноваційно-інтеграційний підхід (21,5 %)	Впровадження «розумних» інфраструктур, які оптимізують використання енергоресурсів, автоматизоване управління системами міста. Інтеграція інноваційних екосистем, що залучатимуть нові технології у будівництво, транспорт і житлово-комунальні послуги. Створення кластерів інноваційних підприємств та інкубаторів стартапів задля розвитку інноваційного бізнесу
Децентралізовано-стабілізаційний підхід (17,6 %)	Посилення самоврядування на рівні окремих громад та населених пунктів. Підтримка регіональних ініціатив через спрощення процедур для бізнесу та розвитку критичної інфраструктури (КІ). Перерозподіл і локалізація за пріоритетами бюджетних ресурсів задля стабілізації соціально-економічного середовища
Еко-резильєнтний підхід (13,9 %)	Використання відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) та розбудова інфраструктури «зеленого» транспорту. Відновлення природних територій навколо Києва з акцентом на нарощення масштабів екосистемних послуг. Упровадження програм із енергоефективності (ЕЕ) в будівлях та інфраструктурі тощо
Економіко-резильєнтний підхід (21,5 %)	Створення умов для розвитку малого і середнього бізнесу (МСБ) завдяки доступу до фінансових інструментів і підтримки стартапів. Диверсифікація економічної бази регіону для зниження залежності від окремих секторів. Модернізація індустріальної інфраструктури з акцентом на високотехнологічні й експортно-орієнтовані виробництва.
Когнітивно-інформаційний підхід (25,5 %)	Впровадження цифрових платформ для управління (інфраструктурою, транспортом і громадськими послугами). Використання великих даних для прогнозу потреб у ресурсах, планування соціально-економічних процесів. Впровадження штучного інтелекту (ШІ) для автоматизації управління, зменшуючи навантаження на людські ресурси

Джерело: сформульовано, обґрунтовано, визначено та систематизовано авторами.

економічної стійкості макрорегіональної зони за рахунок інтеграції КІТ та еко-технологій, що допоможе забезпечити ефективне управління, просторове переформатування і довготривале відновлення цієї стратегічної зони;

4) ГБС-2030 «Південної Регіональної Лінії (Зони Декомпресії)» (табл. 6) орієнтований на відновлення стратегічно важливих морських, сільськогосподарських і транспортних інфраструктур. Зона відіграє ключову роль у забезпеченні зовнішньої торгівлі, логістики, аграрного і морського секторів. Гібридний підхід враховує потребу у швидкій реконструкції зруйнова-

Таблиця 4. ГБС-2030 «Транзисторної Зони для координації просторового розвитку»

Складові, частка	Багаторівневі механізми реалізації ГБС-2030
Логістично-координаційний підхід (25,0 %)	Модернізація транспортної інфраструктури й КІ (автомобільні дороги, залізниці, тощо) для забезпечення швидкого переміщення товарів і послуг. Створення багатофункціональних логістичних хабів для координації транспорту, складування, перерозподілу ресурсів. Впровадження цифрових платформ для управління транспортними потоками, автоматизації логістичних процесів і контролю
Економіко-інтеграційний підхід (20,0 %)	Створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення капіталу у відновлювальні проекти та нові бізнеси. Підтримка розвитку локальних підприємств шляхом спрощення доступу до фінансів, послуг і ринків. Розвиток промислових зон для забезпечення інтеграції місцевого виробництва у національні ланцюги постачань
Екологічно-сталий підхід (15,0 %)	Впровадження екологічно чистих технологій у транспорт та логістику, розвиток електротранспорту. Використання ЕЕ технологій у виробництві та будівництві, підвищення енергоефективності логістичних об'єктів. Розробка та впровадження програм із відновлення природних ресурсів
Соціально-інфраструктурний підхід (20,0 %)	Відновлення та модернізація шкіл, лікарень, комунальних послуг і житлової інфраструктури. Забезпечення доступу до сучасних соціальних і медико-генетичних послуг шляхом впровадження цифрових платформ для громадян та підприємств. Створення робочих місць за рахунок розвитку інфраструктурних проектів та логістичних центрів. Розвиток системи медико-генетичного консультування і діагностики населення
Когнітивно-інформаційний підхід (20,0 %)	Впровадження цифрових рішень для моніторингу й управління потоками. Використання штучного інтелекту (ШІ) для прогнозу економічних процесів та потреб у ресурсах. Інтеграція великих даних для ефективного управління регіональними ресурсами і логістикою

Джерело: сформульовано, обґрунтовано, визначено та систематизовано авторами.

них об'єктів, забезпеченні стійкості та інтеграції за використання новітніх технологій. Інтеграція КІТ, ВДЕ та модернізація інфраструктури забезпечать стійкість регіону і його активну роль у загальнонаціональній економіці за просторового переформатування;

5) ГБС-2030 «Західної Зони Збудження (Компресії)» (табл. 7), спрямовано на освоєння стратегічного потенціалу як інноваційного, експортно-орієнтованого і логістичного центрів. Зона має підвищений економічний потенціал завдяки стратегічному розташуванню на західних кордонах,

Таблиця 5. ГБС-2030 «Східної Регіональної Лінії (Зони Декомпресії)»

Складові, частка у ГБС	Багаторівневі механізми реалізації ГБС-2030
Інфраструктурно-відновлювальний підхід (25,0 %)	Відновлення енергетичних, водних, транспортних і телекомунікаційних мереж у всіх регіонах. Реалізація великих інфраструктурних проєктів із модернізації доріг, мостів та залізниць для забезпечення ефективного пересування людей і товарів. Створення нових індустріальних і логістичних парків для залучення інвестицій у регіон
Економіко-резильєнтний підхід (20,0 %)	Створення сприятливого бізнес-клімату для стимулювання підприємництва й відновлення МСБ. Створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) із пільговими умовами для інвесторів задля активізації залучення іноземного капіталу. Диверсифікація регіональної економіки (розвиток нових галузей і виробництв, як-то зелена енергетика та технологічні стартапи) та стимулювання суспільної практики
Соціально-стабілізаційний підхід (15,0 %)	Відновлення та будівництво нових житлових районів, шкіл, лікарень, системи генетичних центрів та медико-соціальних закладів для забезпечення базових соціальних послуг. Підтримка програм реінтеграції переміщених осіб та відновлення громадських зв'язків шляхом залучення місцевих громад до процесів ОРПР. Створення нових робочих місць у сфері будівництва, логістики і промислового виробництва
Когнітивно-інформаційний підхід (20,0 %)	Впровадження цифрових платформ для моніторингу відновлення КІ, управління ресурсами та прогнозу економічних показників. Використання великих даних для управління логістичними потоками й оптимізації роботи транспорту. Впровадження автоматизованих систем для швидкої адаптації й реалізації на практиці управлінських рішень відповідно до нових викликів
Екологічно-сталий підхід (20,0 %)	Відновлення та рекультивация зруйнованих земель, очищення забруднених територій, створення програм відновлення лісів та озеленення. Використання ВДЕ (сонячна, вітрова енергетика) для забезпечення енергетичних потреб регіону. Впровадження ЕЕ технологій у будівництві та промисловості

Джерело: сформульовано, обґрунтовано і систематизовано авторами.

близькості до європейських ринків, розвитку транспортних, аграрних і технологічних секторів. ГБС-2030 спрямовано на розвиток інноваційного формату економіки, збільшення експорту та стимулювання туристичного сектору, що у симбіозі з екологічно стійкими й цифровими рішеннями забезпечить значну соціо-еколоого-економічну регенерацію і економічне зростання за макрорегіональною зоною до 2030 р.;

Таблиця 6. ГБС «Південної Регіональної Лінії (Зони Декомпресії)»

Складові, частка	Багаторівневі механізми реалізації ГБС-2030
Морсько-логістичний підхід (25,0 %)	Відбудова та модернізація морських портів в Одесі, Миколаєві, Херсоні та АР Крим для збільшення їх пропускної здатності. Створення сучасних логістичних хабів для безпечного й ефективного транспортування товарів морем, залізницею і автотранспортом. Впровадження цифрових платформ управління портами та транспортними потоками для ефективності логістичних операцій
Аграрно-економічний підхід (20,0 %)	Відновлення зрошувальних систем для збільшення врожайності та ефективного використання земель у Херсонській та Миколаївській областях. Впровадження передових агротехнологій (точне землеробство) для підвищення продуктивності та раціонального використання ресурсів. Підтримка кооперацій між фермерами і створення аграрних кластерів для зменшення витрат, підвищення ефективності виробництва
Інфраструктурно-енергетичний підхід (20,0 %)	Відбудова та модернізація енергомереж для підвищення надійності енергопостачання, зокрема у зв'язку зі зростаючими потребами морської інфраструктури та аграрного сектору. Розвиток альтернативних джерел енергії (сонячна і вітрова енергетика), що є важливим компонентом енергетичної незалежності. Впровадження технологій зберігання енергії для забезпечення безперебійної роботи підприємств і домогосподарств
Соціально-стабілізаційний підхід (15,0 %)	Відбудова житлового фонду, шкіл, лікарень та інших об'єктів соціальної інфраструктури для стабілізації життєдіяльності. Підтримка програм реінтеграції переміщених осіб, забезпечення доступу до нових робочих місць, соціальних програм і медико-соціальної реабілітації. Розвиток місцевих громадських ініціатив для зміцнення соціальної стабільності та залучення населення до процесів відновлення
Когнітивно-інформаційний підхід (20,0 %)	Використання великих даних для оптимізації транспортних маршрутів, планування портових операцій і управління логістичними потоками. Інтеграція систем автоматизованого управління КІ для безперебійної роботи енергетичних і транспортних мереж. Впровадження ШІ для прогнозу економічної активності, попередження ризиків у процесі ОРПР

Джерело: сформульовано, обґрунтовано та систематизовано авторами.

6) ГБС-2030 «Центральної Зони модернізації» (табл. 8) базується на її стратегічному розташуванні як центральної економічної осі країни, ролі у розвитку аграрного, промислового і логістичного секторів. Метою ГБС-2030

Таблиця 7. ГБС-2030 «Західної Зони Збудження (Компресії)»

Складові, частка у ГБС	Багаторівневі механізми реалізації ГБС-2030
Трансформаційно-інноваційний підхід (25,0 %)	Створення інноваційних кластерів, що включатимуть технологічні парки та науково-дослідницькі центри, спеціалізовані на ІТ, зеленій енергетиці та машинобудуванні. Розвиток підприємництва шляхом підтримки стартапів, програми співфінансування інноваційних проєктів. Впровадження технологій «Індустрії 4.0» до промислових виробництв для автоматизації та оптимізації процесів
Логістично-експортний підхід (20,0 %)	Розвиток транспортної інфраструктури (залізниць, автодоріг, логістичних центрів) для швидкого і безпечного перевезення товарів до європейських ринків. Створення СЕЗ для стимулювання інвестицій та розвитку міжнародної торгівлі. Підтримка МСБ, орієнтованого на експорт (спрощення митних процедур, оптимізація системи управління та залучення нових фінансових ресурсів)
Агроекономічний підхід (15,0 %)	Впровадження технологій точного землеробства для підвищення продуктивності та раціонального використання земель. Створення агропромислових кластерів, що поєднують виробництво, переробку та експорт аграрної продукції. Підтримка органічного сільського господарства з акцентом на експорт до європейських ринків
Туристично-рекреаційний підхід (15,0 %)	Розширення інфраструктури готельного і туристичного бізнесу з використанням місцевих ресурсів (природні курорти, заповідники, історичні пам'ятки). Маркетингові програми для залучення іноземних туристів та інвестицій у розвиток туристичних об'єктів. Розвиток інфраструктури активного відпочинку (гірськолижні курорти, екотуризм, екомаршрути)
Екологічно-сталий підхід (15,0 %)	Впровадження програм ЕЕ у виробництво та інфраструктуру, зокрема в будівництво нових промислових об'єктів. Стимулювання використання ВДЕ (сонячна, вітрова енергетика) та зменшення залежності від викопного палива. Відновлення та збереження природних ландшафтів, зокрема у гірських регіонах Закарпаття та Карпатського регіону, для розвитку екотуризму
Когнітивно-інформаційний підхід (10,0 %)	Використання великих даних і ШІ для оптимізації економічних процесів у промисловості, логістиці та сільському господарстві. Впровадження цифрових платформ для інтеграції інфраструктурних проєктів, управління енерговикористанням і логістичними процесами. Створення «розумних» міст із КФСУ (кіберфізичні системи управління), що забезпечать ефективне використання природних і економічних ресурсів

Джерело: сформульовано, обґрунтовано та систематизовано авторами.

є стимулювання відродження й економічного зростання завдяки модернізації виробництва, оптимізації транспортної інфраструктури, підвищенню конкурентоспроможності у глобальних і національних економічних

Таблиця 8. ГБС-2030 «Центральної Зони модернізації»

Складові, частка у ГБС	Багаторівневі механізми реалізації ГБС-2030
Промислово-індустріальний підхід (28,0 %)	Реконструкція промислових підприємств у галузях машинобудування, металургії та хімічної промисловості з впровадженням інноваційних технологій. Створення індустріальних парків і технологічних зон для залучення інвестицій у розвиток промисловості. Підтримка програм із підготовки кадрів для високотехнологічних виробництв і стимулювання залучення молодих спеціалістів до індустріального сектору
Агроекономічний підхід (17,0 %)	Впровадження нових агротехнологій збільшення врожайності й оптимізації ресурсовикористання. Розвиток: а) агропромислових кластерів, поєднання виробництва, переробки і логістики продукції, орієнтованих на внутрішні та зовнішні ринки; б) коопераційних об'єднань для ефективності МСБ і фермерських господарств
Транспортно-логістичний підхід (20,0 %)	Модернізація транспортних коридорів (залізничні та автомобільні шляхи), що з'єднують центральні регіони з ключовими економічними хабами України та Європи. Створення логістичних хабів для управління внутрішніми і міжнародними перевезеннями товарів, зокрема аграрної та промислової продукції. Впровадження цифрових рішень для управління транспортними потоками, що оптимізують логістичні ланцюги
Соціально-економічний підхід (15,0 %)	Розвиток соціальної інфраструктури, включаючи школи, лікарні, громадські установи, поліпшення умов і ЯЖН. Стимулювання розвитку МСБ шляхом підтримки підприємництва, спрощення регуляторних норм і доступу до фінансування. Підтримка програм із навчання та підвищення кваліфікації для робітників у нових і традиційних секторах економіки
Екологічно-сталий підхід (10,0 %)	Впровадження ЕЕ технологій у промисловості і агросекторі для зменшення викидів у НПС та раціоналізації енерговикористання. Використання ВДЕ для забезпечення енергетичної стабільності регіонів. Реалізація проектів із відновлення природних ресурсів для забезпечення довготривалої екологічної стабільності та стійкості екосистем
Когнітивно-інформаційний підхід (10,0 %)	Створення цифрових платформ для управління виробничими ланцюгами і координації між секторами економіки. Впровадження ІІІ для прогнозування економічних і суспільно-політичних ризиків, можливостей підвищення стійкості регіональних економік. Використання великих даних для просторового моніторингу і ефективності управління ресурсами

Джерело: сформульовано, обґрунтовано та систематизовано авторами.

та транспортних ланцюгах. Реалізація ГБС-2030 дасть змогу синхронно розвивати індустріальні та аграрні центри з потужною логістичною інфраструктурою, що надасть національній та міжнародній інтеграції соціо-еколого-економічну стабільність і СРГ у контексті забезпечення ЯЖН.

Сучасна структура регіональної економіки та її значення для регенерації загальноукраїнського господарського комплексу дає підстави стверджувати, що саме Південно-Східний індустріальний пояс України історично є і має бути економічним ядром ГСУ (з концентрацією важкої промисловості, металургії й видобутку корисних копалин). Зважаючи на масштаби втрат і руйнувань від військових дій, важливо зберегти дніпровський промисловий пояс, що відіграє для держави ключову роль у забезпеченні дієздатності. Цей географічний кластер, побудований за форматом індустріального ромбу Запоріжжя — Дніпро — Кривий Ріг — Кременчук, має конститутивно-ключове значення, і від його збереження й відновлення залежатиме майбутня індустріалізація країни та існування індустріального ядра економіки. Якщо цей кластер не розвиватиметься за формулою активізації відбудови продуктивних сил, сповзання до аграрно-сировинної моделі стане незворотним. І це не лише виклик часу, а й потреба у створенні нових кластерних моделей і потужного державно-приватного партнерства (ДПП) за умов політичної та економічної підтримки ЄС. Проте створення індустріального ядра потребує довготривалої підготовки, капіталовкладень, зміни структурної моделі функціонування і стратегування, залучення культурних факторів повоєнного відродження. Тож маємо враховувати реальні соціально-економічні, військові та суспільно-політичні фактори забезпечення СРГ. Орієнтація на просторове відродження індустріального поясу є стратегічно вірним напрямом локалізації зусиль, з огляду на нагальність регенерації РСЕ і його значення для промислової стійкості та нової індустріалізації для національної безпеки: на просторовому відновленні передусім Північно- й Південно-Східного промислового комплексів суб'єкти державного управління і мають локалізувати усі зусилля, ресурси та можливості. Повоєнний сценарій ОРПР та механізми реалізації ГБС-2030 репрезентовано у табл. 9.

Запропонований новаторський підхід щодо формування індустріальних кластерів, як-от Південно-Східний індустріальний пояс, синхронізує просторове планування з індустріальним розвитком, інтеграцією міжнародних логістичних мереж за принципами інноваційної економіки, і передбачає: а) поєднання у ГБС-2030 інноваційно-інтеграційних, індустріально-економічних, екологічно-сталих, економіко-резильєнтних та когнітивно-інформаційних підходів до ОРПР; б) формування конститутивно-ключової основи ГБС-2030, якими є процеси реконструкції та модернізації ключових промислових потужностей у межах індустріального кластера, які формалізовано й ідентифіковано з використанням інтеграційного підходу (поєдну-

ючи технологічні, екологічні та соціальні інновації для регенерації РСЕ у посткризовий період). У цій основі наявні компоненти: 1) технологічна модернізація: впровадження КІТ, які забезпечують автоматизацію та інтелектуалізацію промислових процесів, адаптацію до змін попиту й ефективне використання ресурсів; інтеграція індустріальних потужностей у цифрові мережі для створення «розумних» виробничих ланцюгів, що підвищують їх продуктивність і гнучкість; 2) екологічна адаптація: застосування технологій декарбонізації, ЕЕ та циркулярної економіки, які знижують екологічний вплив на НПС; відновлення ПРА та рекультивація промислово забруднених територій із урахуванням міжнародних стандартів СРГ;

Таблиця 9. ГБС-2030 Південно-Східного індустріального поясу України

Сценарні складові, частка у ГБС	Цілі сценарних детермінант	Багаторівневі механізми реалізації
Інноваційно-інтеграційний, 15,0 %	Забезпечення інтеграції новітніх технологій та підтримка інноваційних кластерів	Розбудова інноваційних кластерів і технопарків, активізація ДПП та розвитку МСБ
Децентралізовано-стабілізаційний, 10,0 %	Підтримка стабілізаційних ініціатив на місцевому рівні та забезпечення гнучкості управління	Місцеві програми розвитку, децентралізоване фінансування, підтримка МСБ
Індустріально-економічний, 25,0 %	Розвиток та модернізація ключових промислових секторів регіону	Реконструкція інфраструктури, стимулювання промислового зростання, інвестування у виробництво
Екологічно-сталий, 15,0 %	Підтримка екологічної сталості, впровадження ресурсозберігаючих і циркулярних технологій за принципами бізнес-екосистем	Екологічний моніторинг, розвиток відновлюваної енергетики, мінімізація обсягів забруднення навколишнього середовища
Когнітивно-інформаційний, 20,0 %	Використання цифрових інструментів та платформ, а також ІІІ для управління промисловими процесами	Цифровізація управління, застосування великих даних, ІІІ та аналітики для оптимізації процесів
Еко-резильєнтний, 5,0 %	Забезпечення екологічної стійкості у промислових районах та адаптація до кліматичних змін	Екологічна адаптація, програми з ресоціалізації територій, зелена інфраструктура, циркулярна економіка, економіка кооптування
Економіко-резильєнтний, 10,0 %	Підтримка економічної стійкості, елімінування загроз і ризиків та адаптація до змін і трансформацій у економічному середовищі	Економічне прогнозування, сценарне моделювання, забезпечення стабільності ринків, інструменти підтримки МСБ

Джерело: визначено, сформульовано та систематизовано авторами.

3) інноваційні соціальні технології: створення механізмів соціальної відповідальності для розвитку людського капіталу, залучення молодих фахівців і підтримка локальних громад із використанням цифрових платформ для стратегічного планування і моніторингу екосистем; 4) адаптивна регенерація РСЕ: відновлення промислових кластерів, забезпечуваною синергією між ключовими галузями (металургія, машинобудування, енергетика і логістика); створення умов для інноваційного підприємництва у процесі формування індустріальних парків, хабів і СЕЗ; 5) гнучкість промислових процесів: впровадження адаптивних виробничих систем, які оперативно змінюють асортимент і масштаб виробництва відповідно до ринкових потреб; використання аналізу майбутніх перспектив для зниження ризиків й оптимізації операційної діяльності; 6) глобальна інтеграція: інкорпорація промислових кластерів до міжнародних логістичних мереж за принципами економічного кооптування, забезпечуючи конкурентоспроможність і доступ до ринків; впровадження стандартів Європейського дослідницького простору для підвищення інноваційної активності. Вказане забезпечить відновлення та модернізацію промислових потужностей макрорегіональних зон, створить платформу для СРГ макрорегіону, посилюючи його резильєнтність та інтеграцію у глобальну економіку, сприятиме гармонізації економічного зростання з екологічною стійкістю і соціальною справедливістю.

Значимість пропонованих авторських напрацювань полягає у розробці мультидисциплінарного підходу до ОРПР України у повоєнному періоді, що базується на інноваційних сценаріях і механізмах інтеграції соціо-еколого-економічних пріоритетів для семи макрорегіональних зон із: а) формуванням їх концептуальних моделей; б) розробкою ГБС-2030, за яким враховано соціо-еколого-економічні аспекти, адаптовані до специфіки кожної зони і поточних викликів (включаючи зміни клімату, післявоєнну реінтеграцію, модернізацію інфраструктури та збереження екологічного балансу); в) формалізацією інноваційної макрокластеризації просторових утворень; г) обґрунтуванням семи комплексів механізмів реалізації ГБС-2030 ОРПР, що охоплюють багатовимірний інструментарій різної природи; д) методичним забезпеченням адаптивності й резильєнтності під час адаптації макрорегіональних зон до зовнішніх і внутрішніх викликів; ж) синхронізацією пріоритетів СРГ із гармонізацією національних інтересів із Цілями сталого розвитку, забезпечуючи збалансоване соціо-еколого-економічне просторове відновлення країни.

Висновки та перспективи майбутніх досліджень у галузі. Викладені авторами напрацювання щодо розробки сценарного підходу до моделювання ОРПР макрорегіональних зон України є актуальними в умовах післявоєнної трансформації, коли необхідність забезпечення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку господарської системи стає ключовим завданням для забезпечення стійкості держави і якості життя

населення. Запропоновано унікальні підходи, що уможливлюють вирішувати й упереджувати сучасні виклики та сформувані довгострокові гібридні стратегії СРГ. Авторами розроблено новий концепт семи макрорегіональних зон, кожна з яких виконує специфічну функцію у загальній стратегії реконструктивного відновлення та враховує національні пріоритети, масштаби втрат і стратегічного потенціалу. Серед них виділено: Зону Активізації, Транзисторну Зону, Східну та Південну Лінії Декомпресії, Західну Зону Збудження (Компресії), Центральну Зону модернізації та Південно-Східний індустріальний пояс. Розроблені адаптивні гібридні сценарії реконструкції до 2030 р. для кожної з семи макрорегіональних зон інтегрують соціо-еколого-економічні аспекти СРГ, враховуючи виклики післявоєнної реінтеграції, модернізації інфраструктури, змін клімату та збереження соціоекологічного балансу. Запропонована технологія сценарного моделювання дозволяє адаптувати процеси регенерації та розвитку зон до умов внутрішніх і зовнішніх викликів, що базується на інноваційних моделях кластеризації (зокрема Південно-Східного індустріального поясу), які інтегрують просторове планування з індустріальним розвитком, міжнародними логістичними мережами та інноватикою, зумовлюючи створення системних умов для ефективного використання ресурсного і промислового потенціалу. Сформовано багаторівневі комплекси механізмів реалізації ГБС-2030: інструменти соціального діалогу, екологічного моніторингу, когнітивно-інформаційної підтримки, інноваційної політики, медико-соціального й інфраструктурного розвитку. Їх реалізація забезпечить взаємодію між державними, регіональними і місцевими рівнями управління з акцентом на: гармонізацію та синхронізацію національних інтересів із Цілями сталого розвитку; збалансоване соціо-еколого-економічне відновлення макрорегіональних зон, підвищуючи резильєнтність держави і створюючи умови для її довгострокової конкурентоспроможності. Використання у розробках мультидисциплінарного підходу, що поєднує системний, сценарний, інноваційний та кластерний інструментарій просторового аналізу і моделювання, забезпечує розбудову науково обґрунтованої бази для прийняття стратегічних рішень в умовах невизначеності. Отримані результати сприяють створенню інтегрованої стратегії відновлення (гібридної), яка відповідає нагальним потребам держави та довгостроковим перспективам СРГ. Запропоновані розробки є стратегічно важливими для забезпечення стійкості, модернізації та ефективного господарювання у повоєнному періоді, що робить їх необхідними для реалізації національної політики ОРПР, оскільки ці напрацювання, методологічні та концептуальні положення спрямовані на формування інтегрованого бачення ОРПР, що враховує поточні виклики і довгострокові перспективи СРГ макрорегіонів у повоєнному періоді у контексті забезпечення якості життя.

Подальші дослідження зосереджуватимуться на вдосконаленні сценарного моделювання та інструментарію просторового розвитку макрорегіонів, інтеграції інноваційних технологій, формуванні адаптивних стратегій із урахуванням соціальних аспектів та міжнародних стандартів СРГ. Вони включатимуть: 1) удосконалення методології сценарного моделювання: створення адаптивних моделей для роботи у високо невизначених середовищах; інтеграцію ШІ та когнітивних систем для підвищення точності прогнозів; деталізацію й перевірку надійності просторових моделей; 2) оцінювання впливу гібридних сценаріїв на стійкість макрорегіонів: аналіз довгострокових наслідків для соціального добробуту, конкурентоспроможності та екологічної стійкості; розробку методик оцінки впливу сценаріїв на резильєнтність макрорегіональних зон; 3) адаптацію міжнародних стандартів сталого розвитку: вивчення можливостей застосування міжнародних підходів до українських реалій макрорегіонального планування; 4) механізми фінансування та інвестицій: розробка інструментів залучення інвестицій у інфраструктуру, промислові кластери та зелені технології; 5) соціальні аспекти відновлення з визначення інструментів соціальної й медико-соціальної підтримки для збереження людського капіталу та реінтеграції деокупованих територій; 6) еко-реабілітація та бізнес-екосистемне відновлення [18] у площині формування сценаріїв еко-реабілітації постраждалих територій, вдосконалення моделей відновлення бізнес-екосистем; 7) цифрові двійники макрорегіонів: використання цифрових моделей для тестування сценаріїв та моніторингу реалізації; 8) розробка рекомендацій для інтеграції гібридних сценаріїв у національні стратегії просторового розвитку; 9) стратегічна адаптація до глобальних викликів із опрацюванням заходів адаптації стратегій відновлення до світових трендів та ризиків. Таким чином, подальші дослідження й сприятимуть формуванню науково обґрунтованих основ для довгострокового, стійкого та збалансованого просторового відновлення України.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. O'Connor, M., MacFarlane, M., Fisher, J., MacRae, D., & Lefroy, T. (2005). The Avon river Basin in 2050: scenario planning in the Western Australian Wheatbelt. 2005. *Australian Journal of Agricultural Research*. Vol. 56 (6), 563—580. <https://doi.org/10.1071/AR04195>
2. Griffon, S., Auclair, D., Nespoulous, A. (2010). Visualising Changes in Agricultural Landscapes. In: Brouwer, F., Ittersum, M. (eds) *Environmental and Agricultural Modelling*. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-90-481-3619-3_6
3. Gueneralp, B., & Barlas, Y. (2003). Dynamic modelling of a shallow freshwater lake for ecological and economic sustainability. *Ecological Modelling*, 167 (1—2), 115—138. [https://doi.org/10.1016/S0304-3800\(03\)00172-8](https://doi.org/10.1016/S0304-3800(03)00172-8)
4. Bryant, B. P., & Lempert, R. J. (2010). Thinking inside the box: a participatory, computer-assisted approach to scenario discovery. *Technological Forecasting and Social Change*, 77 (1), 34—49. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2009.08.002>

5. Greiner, R., Puig, J., Huchery, C., Collier, N., & Garnett S. (2014). Scenario modelling to support industry strategic planning and decision making. *Environmental Modelling & Software*. Vol. 55, 120—131. <https://doi.org/10.1016/j.envsoft.2014.01.011>
6. Khvesyk, M. A., Bystriakov, I. K., Levkovska, L. M., & Mandzyk, V. M. (2024). Institutional Support of Environmental Resilience. *Demography and social economy*, 3 (57), 141—158. <https://doi.org/10.15407/dse2024.03.141>
[Хвесик, М. А., Бистряков, І. К., Левковська, Л. В., & Мандзик, В. М. (2024). Інституційна підтримка екологічної стійкості. *Демографія та соціальна економіка*, 57(3), 141—158].
7. Bystriakov, I. K., Klinovyi, D. V., & Korzhunova, N. V. (2024). Natural resource assets as a factor in ensuring the quality of life of the population of territorial units. *Economy of Ukraine*, 67, 7 (752), 49—69. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.07.049>
[Бистряков, І. К., Клиновий, Д. В., & Коржунова, Н. В. (2024). Природно-ресурсні активи як фактор забезпечення якості життя населення територіальних утворень. *Економіка України*, Т. 67, 7 (752), 49—69].
8. Bohdanova, T. I., Nykyforenko, V. Y., & Krivtsova, M. S. et al. (2012). Quality of life of the population of the region: analysis, forecasting, social policy. Odesa: Odesa National Economic University Ministry of Education and Science of Ukraine.
[Богданова, Т. І., Никифорова, В. Г., & Кривцова, М. С. та ін. (2012). Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика. Одеса: Одеський національний економічний ун-т МОН України. 312 с.].
9. Tymchenko, O. I., Yelahin, V. V., & Lynchak, O. V. et al. (2010). Ensuring the health of the population as a priority in the formation of a prosperous society and a competitive economy in the state. In *Management of the development of the labor potential of Ukraine*, 317—346. Kherson: KhNTU
[Тимченко О. І., Єлагін В. В., Линчак О. В. та ін. (2010). Забезпечення здоров'я населення як пріоритет при формуванні заможного суспільства та конкурентоспроможної економіки в державі. У кн.: *Управління розвитком трудового потенціалу України*. Херсон: ХНТУ, 317—346].
10. Cherevatskyi, D. Yu. (2024). On the economics of co-opting in energy. *Industrial Economics*, 2 (106), 42—51. <https://doi.org/10.15407/econindustry2024.02.042>
[Череватський, Д. Ю. (2024). Про економіку кооптування в енергетиці. *Економіка промисловості*, 2 (106), 42—51].
11. Mykytenko, V. V. (2024, October 14). Hybrid scenario of the organization of reconstructive spatial development of the economic system of Ukraine. *Innovations and New Directions in Scientific Research: Proceedings of the International Scientific Conference*, 23—26. Manchester, UK: Bookmundo, International Education Development Center, Research Europe. <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2024/10/re-14.10.2024.pdf>
[Микитенко, В. В. (2024, Жовтень 14). Гібридний сценарій організації реконструктивного просторового розвитку господарської системи України. *Міжнародна наукова конференція «Інновації та нові напрямки наукових досліджень»*, 23—26. Манчестер, Велика Британія: Bookmundo, Міжнародний центр розвитку освіти, Research Europe].
12. Mykytenko, V. V. (2024, October 4). The hybrid scenario of reconstruction of the spatial development of Ukraine in the post-war period: cognitive and informational driver and investment ephors. *Modern achievements and prospects of science and education*, Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference, 233—238. Zhytomyr. International Humanitarian Research Center, Research Europe. <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2024/10/re-04.10.2024.pdf>
[Микитенко В. В. (2024, Жовтень 4). Гібридний сценарій реконструкції просторового розвитку України у повоєнному періоді: когнітивно-інформаційний драйвер

- та інвестиційні епюри. Сучасні досягнення та перспективи науки та освіти: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 233—238. м. Житомир. Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, Research Europe].
13. Himmelfarb, A. (Ed.). (2023). Ukraine. Rapid Damage and Needs Assessment. February 2022 — February 2023. The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. Washington, DC, 132 p. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>
 14. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released (2024). World Bank Group. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>
 15. The World Bank in Ukraine. Ukraine remains resilient (2025). World Bank Group. <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview>
 16. Mykytenko, V. V. (2024, October 24—25). Structural and functional components of the hybrid scenario of the organization of reconstructive spatial development of the economic system. *Slobozhansky scientific readings: socio-economic and humanitarian-legal dimensions*, Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, 274—278. Kharkiv. NTU «KhPI». <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/3e82a60a-07ee-4d3e-a9ea-7e899b8b6a49/content>
[Микитенко, В. В. (2024, Жовтень 24—25). Структурно-функціональні складові гібридного сценарію організації реконструктивного просторового розвитку господарської системи. *Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 274—278. Харків: НТУ «ХПІ»].
 17. Mykytenko, V. V. (2024, November 4). Structural and functional composition of the hybrid scenario-2030 of the spatial development of activation and decompression zones: determinants and multilevel mechanisms. *Science and Global Challenges in the Modern World*: Proceedings of the International Scientific Conference, 51—54. Leicester, UK: Bookmundo. International Education Development Center, Research Europe. <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2024/11/re-04.11.24.pdf>
[Микитенко, В. В. (2024, Листопад 4). Структурно-функціональний склад гібридного сценарію-2030 просторового розвитку зон активізації та декомпресії: детермінанти та багаторівневі механізми. *Наука та глобальні виклики сучасного світу*, Матеріали міжнародної наукової конференції, 51—54. Лестер. Велика Британія: Bookmundo. Міжнародний центр розвитку освіти, Research Europe].
 18. Bystriakov, I. K., & Klinovyi, D. V. (2020). Business ecosystem concept of ensuring sustainable management. *Environmental economics and sustainable development*, 8 (27), 21—27. [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8\(27\)/3](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8(27)/3)
[Бистряков, І. К., & Клиновий, Д. В. (2020). Бізнес-екосистемний концепт забезпечення сталого господарювання. *Економіка природокористування і сталий розвиток*, 8 (27), 21—27].

Стаття надійшла до редакції журналу 05.12.2024

Victoriia Mykytenko, Dr. Sc. (Economics), Prof., Chief Researcher
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Tarasa Shevchenka Blvd, 60
e-mail: vmikitenko@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8212-9777>

Dmytro Mykytenko, Dr. Sc. (Medicine), Prof., Prof.
Academician Yuriy Bugai International Scientific and Technical University
02094, Ukraine, Kyiv, Khersonsky Lane, 3
E-mail: mikitenko@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4277-4592>

Marharyta Chuprina, PhD (Economics), Assoc. Prof., Assoc. Prof.
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
03056, Ukraine, Kyiv, Beresteysky Avenue, 37
e-mail: ma.chuprina@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3276-4473>

SCENARIO MODELING OF SPATIAL REGENERATION OF MACRO-REGIONAL ZONES OF UKRAINE: SOCIO-ECOLOGICAL-ECONOMIC PRIORITIES OF RECONSTRUCTION

The purpose of the study is to develop a scenario approach to modeling the spatial restoration of macro-regional zones of Ukraine, taking into account their social, ecological and economic priorities, in order to create a comprehensive methodology that integrates innovative tools of modeling, analysis and assessment for the formation of hybrid reconstruction strategies that ensure the balanced development of post-war regions. The research is based on systemic, scenario-based, innovative approaches and principles of balanced development, using a wide range of information sources, including official statistics, analytical reports, geoinformation data, regulatory and legal acts, and the experience of post-crisis recovery in other countries. Interdisciplinary methods were used: scenario modeling, spatial and cluster analysis, general equilibrium modeling, sociological, structural-functional, natural-resource and ecological assessments. The scientific novelty consists in the creation of the concept of seven macro-regional zones of post-war spatial reconstruction of Ukraine: the Activation Zone, the Transistor Zone, the Eastern and Southern Decompression Lines, the Western Excitation Zone, the Central Modernization Zone and the South-Eastern Industrial Belt. For the first time, hybrid reconstruction scenarios up to 2030 are proposed for each zone, synchronizing social, environmental and economic aspects, taking into account current challenges, including climate change, post-war reintegration and infrastructure modernization. An innovative approach to the formation of industrial clusters, such as the South-Eastern Industrial Belt, is proposed, integrating spatial planning, international logistics networks and innovative economic models. A multi-level complex of mechanisms for the implementation of hybrid scenarios has been developed, which includes social dialogue, environmental monitoring, cognitive and informational support, innovation policy and integration into the European Research Area. The proposed approaches harmonize national interests with the Sustainable Development Goals, contributing to the adaptation of macro-regions to internal and external challenges, ensuring Ukraine's resilience, competitiveness and quality of life in the post-war period.

Keywords: macro-regional zones, organization of reconstructive spatial development, socio-ecological-economic priorities of reconstruction, hybrid spatial recovery scenario up to 2030.

НАКОПИЧУВАЛЬНА СИСТЕМА НА ЗАГАЛЬНОМУ ФОНІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

(Рецензія на монографію «Система накопичувального пенсійного забезпечення в Україні: соціально-економічний вимір і захист пенсійних накопичень». Київ: Академперіодика, 2023. 122 с.)

У 2023 р. вперше в Україні опублікована ґрунтовна колективна монографія «Система накопичувального пенсійного забезпечення в Україні: соціально-економічний вимір і захист пенсійних накопичень» під редакцією д.е.н., проф. Н. М. Шелудько. Колектив авторів представлений не випадковими людьми, а дослідниками академічних наукових установ, працівниками державних органів та некомерційних організацій, професійні інтереси яких полягають у накопичувальній сфері пенсійного забезпечення населення. Це викликає довіру до аналітичної частини монографії, висновків та пропозицій авторів.

Для авторів монографії реформа пенсійної системи з акцентом на запровадження та перевантаження добровільних накопичувальних компонентів не є предметом дискусій. Це соціальний імператив. «Метою дослідження є обґрунтування переваг багатокomпонентної моделі пенсійної системи, що охоплює обов'язковий і добровільний накопичувальні рівні, виявлення ризиків управління пенсійними накопиченнями та розроблення конкретних заходів захисту пенсійних накопичень» [с. 7]. Постановка цієї цілі обґрунтована низкою причин. Їх стислий огляд здійснено у першому розділі книги, проте багато питань, які ставляться на початку, потім глибше роз'яснюються у наступних розділах. Звідси цілком резонним виглядає архітекtonіка монографії і змістовне наповнення кожного її з розділів. У першому розділі розглянуто концептуальні основи формування накопичувальної системи. У другому — перспективи розміщення пенсійних накопичень. Два останніх розділи присвячено вивченню та обмеженню ризиків пенсійних накопичень. Логіка побудови дослідження сформувалась не з абстрактних роздумів авторів, а виникла з досвіду їх практичної роботи. Аналіз причин актуальності накопичувальної складової розгля-

даються у межах широкого політико-економічного контексту та сучасних демографічних реалій. У фіналі дається чітка відповідь, яка вихідна позиція напередодні реформування пенсійної системи і чому її доцільно поглиблювати, які зміни потрібно надати інститутам накопичувальної системи, щоб вони набували все більшого публічно-суспільного значення.

Демографічна ситуація в Україні в перспективі призведе до катастрофічного стану солідарної пенсійної системи. У країні налічується 10,7 мільйона платників єдиного соціального внеску та 10,8 мільйона пенсіонерів. В Дніпропетровській області, за розрахунками, відповідно — 180 тис. платників та 800 тис. пенсіонерів. Тобто в Україні на одного пенсіонера припадає один працівник, а в окремих областях — на чотири один. Це дуже небезпечне і тривожне співвідношення. Доведено, що пенсійна система є стійкою, коли на двох зайнятих працею припадає один пенсіонер.

Бюджет Пенсійного фонду тривалий час є дефіцитним. Страховий пенсійний фонд поступово втрачає фінансову автономність і здійснює свою діяльність за державною підтримкою. З Державного бюджету щорічно витрачаються великі обсяги фінансових ресурсів на підтримку бюджету пенсійного фонду.

Безперервний процес реформування страхової системи не забезпечив її фінансову стабільність і не оптимізував надання і розмір пенсійного забезпечення. У цих умовах уряд перейшов до політики централізації страхових ресурсів у Пенсійному фонді. Зараз Пенсійний фонд акумулює ресурси Фонду соціального страхування України (ФССУ). З 2022 р. — загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Взагалі законопроектom № 8331 передбачено завершити об'єднання органів управління чотирма видами соціального страхування в один — Пенсійний фонд.

Не краще просуваються справи з накопичувальним пенсійним забезпеченням, в якому беруть участь тільки 9 % працюючих. Не запрацював й третій рівень пенсійної системи — добровільний накопичувальний компонент. Наявні диспропорції функціонування Пенсійного фонду України, як зазначають автори монографії, потребують уже зараз комплексних дій, спрямованих на їх корегування. Збалансувати солідарну систему без розвитку накопичувальної системи, на їх думку, неможливо.

Найкращий колективний результат досягається, коли солідарна система підтримується накопичувальною. В Україні солідарна пенсійна система може забезпечити щонайменше 40 % заміщення зарплати. Накопичувальні пенсії здатні доповнити солідарні ще на 15—20 % заміщення заробітної плати. Це дозволило б забезпечити загальний розмір пенсії, який отримуватиме людина, на рівні 60 % його попереднього заробітку, що відповідає середньоевропейському рівню.

Наскрізна логіка монографії полягає в тому, що іншої альтернативи, ніж продовження реформи, не існує. Підґрунтям цього беззаперечного висновку є міжнародний досвід. Він свідчить, що еволюція пенсійних систем рухається від державної моделі до змішаної і далі — до приватної через використання механізму приватно-державного партнерства. Наприклад, у Німеччині, Фінляндії основою пенсійного забезпечення залишається солідарна система.

На шляху реформування чинної моделі пенсійного забезпечення населення стратегічно важливо подолати тенденції, які заважають функціонувати цілісній пенсійній системі України. Це насамперед визначення інвестиційно-ощадливої активності населення, модернізація пенсійних моделей, розподіл і підвищення відповідальності за компенсацію соціальних ризиків, оптимальна диверсифікація інвестиційного портфеля.

В українських реаліях найбільшою проблемою є відсутність надійних механізмів інвестування. У світовій практиці основний інструмент для інвестування — це фондові біржі. Вітчизняний фондовий ринок, який і до війни не був успішним, зараз залишається неефективним. Облігації внутрішньої державної позики України як державні цінні папери, що розміщуються на внутрішньому фондовому ринку, вважають успішними, якщо вони перекривають інфляцію. У 2022 р. їх доходність становила від 8,5 до 12 % за показника інфляції 26 %. Як бачимо, недостатність інструментів фондового ринку не забезпечує реалізацію принципу доходності пенсійних активів, що має перевищувати інфляцію.

Другим істотним джерелом, який визначає обсяг інвестиційних ресурсів, є накопичення населення. Автори, звертаючись до питань інвестиційно-ощадливої поведінки домогосподарств, зазначають, що «Участь фізичних осіб (найманих працівників) як вкладників у недержавну пенсійну систему ще тривалий час залишатиметься номінальною» [с. 103]. Далі вони відмічають, що роботодавці в Україні фактично не вдаються до стимулювання працівників за допомогою корпоративних пенсійних планів здійснювати накопичення. Для розкриття інвестиційного потенціалу населення покладаються на «продуману державну політику». Проте сучасні тенденції державної підтримки домогосподарств, як-то програми співфінансування пенсій (матеріальна допомога), підтримка іпотечного кредитування у вигляді пільгових програм житлового забезпечення недостатні для активізації інвестиційно-ощадливої поведінки населення. В західних країнах такої поведінки населення надано особливого значення, адже заощадження — це ресурсна база пенсійного накопичення. З метою її розширення стимулюється формування накопичень. В Україні механізми, спрямовані на здійснення аналогічних процесів, не сформовано. Споживацька психологія населення спонукає здійснювати вибір на користь придбання товарів тривалого користування, житла, коштовностей, ніж переходити до інвестиційних

стратегій. Більша частина громадян не користується доступними інвестиційними послугами.

Недостатня увага до негативної кон'юнктури двох головних факторів інвестиційного процесу — покупка цінних паперів та грошові заощадження населення — применшує оптимістичний і раціональний характер монографічного дослідження. Інерційність цих факторів може тривати довгий час, а подолання їх наслідків можливе завдяки пошуку та впровадженню нестандартних підходів до накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

Оновлену модель паритетного фінансування, стимулюючих виплату та субсидування витрат на них, можна розглядати як перспективну в сучасних умовах. Заощадження зазвичай формуються із добровільних внесків громадян, державного співфінансування, податкового відрахування, коштів пенсійних накопичень та інвестиційного доходу. Проте програма розраховується на тих, хто готовий віддати відповідальність за свої заощадження державі. Її особливість полягає в тому, що вона спрямована на громадян з достатніми доходами: чим більший дохід, тим вищий рівень участі держави у процесі співфінансування.

Важливим стає укріплення принципів захисту доходів населення. В перспективі варто подумати про гарантування захисту доходів та виплат населення державними матеріальними і фінансовими ресурсами. Історія накопичувальної компоненти показала, що для її розвитку необхідно долати масову неосвіченість населення, активно проводити інформаційно-просвітницьку кампанію, навчання — функціонування фондового ринку.

Тим не менш необхідно підкреслити методологічну особливість рецензованої монографії, яка полягає в тому, що накопичувальні пенсійні фонди як соціальні інститути не тільки важливі, але незамінні для стабілізації пенсійного забезпечення населення і розвитку національної економіки. Наскрізним у розділах є твердження, що наддержавні пенсійні фонди іманентні сучасному стану суспільства та його динаміці у майбутньому. Тиск демографічного фактора на бюджет, який посилюється протиріччями теорії добробуту, потребують нових ринкових форм пенсійного забезпечення.

Однак у сучасній економічній і соціальній ситуації складно розвивати і реалізовувати інституціональне середовище для функціонування недержавних пенсійних фондів. У цих умовах можливим дієвим і універсальним науковим джерелом щодо стимулювання інституціональних змін є «концепція інституціональної еволюції» Д. Норта.

Монографія має інноваційне значення і буде корисна для широкого кола професіоналів.

*Головний науковий співробітник, д.е.н., проф.
Інституту демографії та проблем якості життя НАН України
В. М. Новіков*

ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ ДИНАМІКИ ГАЛУЗЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

(Рецензія на монографію: В. М. Новіков, А. Г. Гвелесіані, В. В. Черніченко
«Емпіричні дослідження проблем соціальної стабільності (на прикладі інститутів
місцевого фінансування та житлових програм)». Київ: Наукова думка, 2024. 48 с.).)

Контури проблеми стабільності соціальної сфери України в умовах невизначеності стану національної економіки залишаються нечіткими. Розробка стратегії та тактики сталого зростання соціальних галузей в кризових умовах не мають прямих аналогів у програмах зарубіжних країн та міжнародних організацій. Проте сам факт появи цієї тематики у колі соціально-економічних завдань, з якими зіткнулась науковці, свідчить про складність питань, що стоять перед країною у період воєнного стану. За теоретичну основу дослідження взято підвалини інституціональної теорії і методології інституціонального механізму, які найбільшою мірою відповідають вирішенню таких цілей як погодження та взаємодія складових елементів інституціонального середовища соціальної сфери. У склад функцій інституціонального механізму включено регулювання норм економічних відносин з метою вибору суб'єктами соціальної діяльності стратегій поведінки, що відповідають вимогам сталої динаміки соціальних галузей. Необхідно відмітити труднощі предметного і статистичного аналізу теми дослідження. Соціальна сфера й механізм її функціонування представлені розгалуженою галузевою специфікою, ринковими і бюджетними методами регулювання, різними рівнями управління та фінансування від державного до місцевого і територіального самоврядування.

Тим не менш авторам вдалося повноцінно представити предмет дослідження, взявши для обґрунтування своїх висновків, по-перше, найбільш гостроактуальну соціальну проблематику — житлове забезпечення, яка охоплює співвідношення ринкових та бюджетних механізмів задоволення потреб населення у житлі. По-друге, — систему місцевих бюджетів, що дало можливість виявити інерційність і навіть стійкий дефіцит ресурсного забезпечення соціальної сфери, що уможливили представити регіональну диференціацію порогових значень фінансування соціальних галузей економіки країни.

Сукупні галузево-орієнтований та ресурсно-орієнтований підходи становлять незаперечну значущість наукового аналізу авторів монографії, оскільки дозволяють оцінити еволюцію інституціональних механізмів стійкого розвитку соціальних галузей.

Підкреслюючи необхідність відсторонення від кон'юктурних підходів до регулювання відносин економічних механізмів, пропонується використовувати інститут програмно-цільового підходу, який можна застосувати як у галузевому, так й у функціональному контексті. Програмно-цільовий метод дає змогу встановити пріоритетні цілі та завдання у процесі використання ресурсних коштів та розробити взаємопов'язані заходи щодо досягнення сталості у функціонуванні соціальної сфери.

На сучасному методичному рівні здійснено аналітичний огляд доступності житла. У монографії зазначено, що інвестиційне значення кожного з ринкових механізмів у кожний момент часу вельми умовні і не можуть слугувати універсальною мірою забезпечення населення житлом. Для забезпечення доступності житла запропонована концепція орендних будинків некомерційного найму. Такий підхід дає можливість у пріоритетному порядку забезпечити житлом громадян відповідно до соціальних стандартів. Докладно вивчено десять житлових програм і по кожній з них проаналізовано комплекс заходів щодо покращення їх реалізації.

Дослідження розкрило приховані незадовільні зміни у формуванні місцевих бюджетів. Аналіз показників місцевих бюджетів з усією очевидністю виявив незадовільну спробу до (адміністративного) регулювання міжбюджетних відносин та уповільнення тенденції фінансового забезпечення соціально важливих галузей. Поглиблюється проблема територіальної нерівності у наданні послуг. Фінансове зміцнення регіональних місцевих бюджетів можливо через інституціональний механізм державно-приватного партнерства. Перш за все доцільно зосередити увагу на поповненні інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів. Це є нагальною потребою для сучасного розвитку соціальних галузей. Поки таке зовнішнє кредитування у структурі витрат місцевих бюджетів мінімальне. Сьогодні поліпшення якості обслуговування населення полягає насамперед у застосуванні соціальних технологій. Завдяки їм можливо оперативніше втручатись у процес надання послуг. Разом з цим важливо розвивати сучасні ефективні форми управління галузями: спеціалізацію, концентрацію, кооперацію різних видів діяльності.

Слід звернути увагу читача на важливий компонент підготовки тексту монографії — у необхідності узгодження статистичних даних шляхом співставлення економічної та програмної класифікації видатків бюджету. Удосконалений звіт доходів і видатків місцевих бюджетів змусив авторів дуже ретельно поставитись до підготовки даних для визначення і оцінки трендів динаміки фінансових ресурсів у галузях соціальної сфери.

Наукові дослідження свідчать, що трансформації в суспільстві, особливо в соціальній сфері потребують ретельного наукового обґрунтування. Економічні перетворення повинні спиратись на поєднання теоретичного аналізу та вивчення фактичного стану об'єкта дослідження. В монографії, що рецензується, звернення до теорії підвищує ймовірність практичних висновків. Автори охоплюють широкий спектр актуальних проблем, вирішення яких надасть можливість підвищити стійкість розвитку соціальної сфери.

*Д.е.н., проф., зав. кафедри управління персоналом та економіки праці
Міжрегіональної академії управління персоналом
Г. А. Дмитренко*

ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС

(Рецензія на монографію С. А. Радзівєвської
«Торговельна інтеграція України у світове господарство».
Національна Академія Управління. Київ: ТОВ «Тропеа», 2024. 380 с.)

Стан сучасної економіки України характеризується глибокою трансформацією. Країні доводиться здійснювати оновлення економічної системи, яка б відповідала тим викликам, що відбуваються у світовому господарстві. Якість цього процесу характеризується двома моментами — рівнем розвитку інститутів та людського потенціалу. Західні та вітчизняні експерти згодні в тому, що саме високий рівень людських ресурсів у XXI столітті стає головним засобом досягнення переваг у конкурентній боротьбі. Його ефективність залежить не тільки від інвестицій до сфери людського розвитку, зокрема в освіту. Очевидно, що професійно-кваліфікаційний фактор може набути визначального значення у конкуренції з зарубіжними виробниками, коли забезпечується відповідна інституціоналізація економіки, застосовується сучасний категоріальний апарат, притаманний міжнародному середовищу.

Саме на таких засадах С. А. Радзівєвська здійснила дослідження частини 2 («Соціально-економічний вимір розвитку інтеграційно-дезінтеграційних зв'язків України в глобальній економічній системі») розділу 5 монографії [с. 296—310]. Спираючись на розробки українських авторів, у рецензованій монографії цілком справедливо констатується, що соціальні питання адаптації до умов членства в ЄС є одними з найважливіших. Увагу акцентовано на тому, що розв'язання проблем включення України в простір соціальних стандартів ЄС можливо на шляху досягнення зрілості ринкових відносин і, що важливо, інститутів [с. 298].

Відштовхуючись від гуманітарних і етичних основ німецької історичної теоретичної школи, авторка монографії доводить необхідність дотримуватись на практиці традиційних законів та національних звичаїв країни, слугувати моральним цілям суспільства. За приклад узято теорію соціаль-

ної ринкової економіки в Німеччині, яка реалізовувалися Альфредом Мюллер-Армаком та Людвігом Ерхардом після Другої світової війни.

Для оцінки зусиль країни, спрямованих на забезпечення умов для розвитку людського капіталу, у дослідженні використовується Індекс людського розвитку (ІЛР; до 2013 р. «Індекс розвитку людського потенціалу»). Цей показник є ключовим при аналізі соціальних процесів між країнами, зокрема регіональних особливостей. Статистична цінність Індексу забезпечується реальними показниками тривалості життя, рівнем грамотності населення, реальним доходом на особу та деякими іншими: Індексом людського розвитку, скоригованого з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН), Індексом гендерної нерівності (ІГН) і Індексом багатомірної бідності (ІББ). ІЛР ґрунтовано на концептуальному твердженні, що людський розвиток залежить від багатьох факторів, що забезпечують доступ до соціальних ресурсів, і є адекватним інструментом якісного виміру людського розвитку.

Дослідження, результати якого представлені у монографії, спиралось на рейтинг людського розвитку упродовж 1990—2021 рр. Нові публікації дають змогу проаналізувати процес людського розвитку до 2024 р. У 2024 р. Україна гірша від середньо-світового показника в Індексі: 0,734 бали проти 0,739 балів у світі. У 2022 р. Україна мала показник Індексу людського розвитку вище середньосвітового: 0,773 проти 0,732.

Міжнародна статистика та порівняння на її основі динаміки людського розвитку в Україні дозволили не тільки проаналізувати коливання реалізації пріоритетів соціально-економічної політики країни за двадцять один рік, але й поставити нові. Специфіку ситуації з формуванням та еволюцією людського капіталу важливо усвідомлювати у більш широкому контексті, виходячи з переосмислення співробітництва, що відбувається у досить поляризованому світі.

Аналізуючи здатність сучасного українського суспільства дати відповідь на виклики інтеграційних зв'язків, С. А. Радзівська зауважує, що соціальна політика України як кандидата на членство в ЄС має бути модернізована й імplementована відповідно до міжнародних вимог [с. 310]. Ця теза передбачає у подальших дослідженнях авторки виокремлення структурних типів людського капіталу.

*Головний науковий співробітник, д.е.н., проф.
Інститут демографії та проблем якості життя НАН України
В. М. Новіков*

До опублікування у фаховому журналі «Демографія та соціальна економіка» приймаються наукові праці, які ніколи не друкувалися раніше. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження, новизну та обґрунтування наукових висновків відповідно до мети статті (поставленого завдання). Публікація статей для авторів — **без оплати**. Стаття подається за адресою на сайті журналу.

Науковий журнал відповідає вимогам Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII, а саме статті 22 «Державна мова у сфері науки». Наукові статті та матеріали готуються і друкуються державною — українською та англійською мовами.

Стаття, подана без дотримання вимог, опублікуванню не підлягає. Рукопис не повинен перевищувати обсяг 25 сторінок (разом з літературою, анотаціями) формату А4, набір тексту через 1,5 інтервали. Поля: всі — по 2 см, абзац — відступ на 1,27 см. Шрифт: Times New Roman, розмір — 14, виконані на комп'ютері у редакторі Word for Windows (*.doc). Для публікації в науковому журналі статті подаються українською чи англійською мовами.

Разом зі статтею автор повинен надати підписаний Ліцензійний договір на використання твору (форма розміщена на сайті журналу).

Кожна стаття повинна мати коди УДК, JEL Classification, кожний автор — ідентифікатор ORCID, Scopus ID, Researcher ID.

Стаття має складатись із таких розділів: постановка проблеми, актуальність обраної теми, новизна, аналіз останніх досліджень і публікацій, постановка мети і завдань, методи дослідження, виклад основного матеріалу дослідження і отриманих результатів, висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. У кінці статті розташовують переліки посилань: Література, References, анотацію англійською мовою.

Обсяг анотації українською та англійською мовами — 300—400 слів (не менше 1800 знаків без пробілів).

Обов'язкові вимоги до анотацій. Вони мають бути: інформативними (без загальних слів); структурованими (відображати послідовну логіку опису результатів у статті); змістовними (відображати основний зміст статті; описувати актуальність дослідження, основну мету, новизну, методи дослідження; підсумовувати найбільш значущі результати); містити конкретизацію авторського внеску (що *проаналізовано, розроблено, запропоновано, обґрунтовано, здійснено, визначено, виявлено, впроваджено* тощо).

Авторська анотація має: містити пояснення, як було проведено дослідження, без методологічних деталей; не містити посилання та аббревіатури.

Список **літератури** має складатися з REFERENCES/ЛІТЕРАТУРИ.

Назви праць у списку літератури розміщують у порядку цитування в тексті.

REFERENCES/ЛІТЕРАТУРА. Українськомовні та російськомовні джерела слід перекласти англійською мовою максимально точно. Усі джерела мають бути оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA-2010. Якщо джерелу призначено номер DOI, автор статті зобов'язаний його вказати в кінці посилання на джерело. Якщо джерело має інтернет-посилання, то його обов'язково необхідно вказати. Посилатись на підручники, навчальні посібники, публіцистичні статті не доцільно. Міжнародний бібліографічний стандарт Правила для авторів APA-2010 необхідно також використовувати при посиланні на будь-які праці в тексті статті.

REFERENCES/ЛІТЕРАТУРА має становити максимум **27 джерел**. Автор може робити посилання в Літературі на свої наукові твори, але максимум на **3 роботи**.

Матеріали, що публікуються в журналі, підлягають конфіденційному рецензуванню, кожна стаття отримує не менше двох рецензій. За потреби може застосовуватися додаткове незалежне конфіденційне рецензування.

Редакційна колегія журналу залишає за собою право рецензувати, редагувати, скорочувати (без змін позицій авторів) надані матеріали та здійснювати відбір статей. У разі негативної рецензії чи наявності суттєвих зауважень стаття може бути відхилена або направлена автору (авторам) на доопрацювання. Відхилені рукописи авторам не повертають. Рецензовані, доопрацьовані статті розглядає редакційна колегія журналу, рекомендує до друку Вчена рада Інституту.

Відповідальність за достовірність інформації, фактів та інших відомостей, посилань на нормативні акти, цитати, власні імена, а також правильність перекладу несуть автори публікації.

Матеріали, що публікуються в журналі, віддзеркалюють точку зору авторів, яка не завжди може збігатись із позицією редакційної колегії.

Термін подання статей до журналу:

№ 1 — 20 грудня (подання журналу до друку у березні наступного року);

№ 2 — 10 березня (подання журналу до друку у червні поточного року);

№ 3 — 20 травня (подання журналу до друку у вересні поточного року);

№ 4 — 10 вересня (подання журналу до друку у листопаді поточного року).

До тексту статті обов'язково додається авторська довідка.

Детально всі вимоги висвітлено на сайті журналу <https://ojs.dse.org.ua>

ПРОХОДЖЕННЯ РЕЦЕНЗУВАННЯ СТАТЕЙ У НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ «ДЕМОГРАФІЯ ТА СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

I. Наукові статті, що надійшли та зареєстровані у редакції журналу, проходять рецензування, яке виконують висококваліфіковані фахівці з відповідних наукових напрямів. Вони мають наукові ступені доктора або кандидата наук, дослідження і публікації за відповідною спеціальністю та тематикою. За необхідністю голова редколегії журналу додатково залучає фахівців за відповідною спеціальністю. У разі виявлення різних позицій рецензентів і автора стаття направляється третьому рецензенту та додатково розглядається на засіданні редколегії журналу. Рецензентів запрошують до співпраці з конкретними матеріалами голова редколегії журналу та його заступники.

У журналі запроваджено двостороннє конфіденційне (сліпе) рецензування.

II. Рецензент має розглянути статтю упродовж 10—12 робочих днів з моменту її отримання та направити рецензію до редакції журналу особисто чи електронною по-

штою. У випадку неможливості прорецензувати статтю (наприклад, через конфлікт інтересів) рецензент надсилає мотивовану відмову упродовж трьох днів із дня отримання листа від редакції журналу.

Строки рецензування в кожному випадку визначаються з урахуванням необхідності забезпечення умов для максимально оперативної публікації статті та не можуть перевищувати двох тижнів.

III. Рецензія має однозначно характеризувати теоретичну або прикладну значущість дослідження, співвідносити назву статті, мету статті і висновки автора з відомими науковими концепціями. Необхідним елементом рецензії є оцінка рецензентом особистого внеску автора статті в рішення розглянутої проблеми, її актуальності та новизни; а також визначення категорії, до якої належить стаття: містить наукові результати, науково-методична чи оглядова. Доцільно відзначити в рецензії відповідність стилю, логіки й доступності викладу наукового характеру матеріалу, повноту і достатність розкриття теми у викладі статті, в розширених анотаціях, оцінити достовірність і обґрунтованість висновків автора, повноту, достатність і актуальність цитувань, здійснених автором, дотримання ним наукової етики, зокрема відсутність у рецензованій статті плагіату.

Висновок рецензента, укладений за запропонованою редакцією формою, має бути підписаний рецензентом із зазначенням місця роботи, посади, наукового ступеня, вченого звання, дати завершення рецензування.

IV. У разі отримання рецензії з зауваженнями та рекомендаціями, стаття із анонімною копією рецензії направляється авторам на доопрацювання.

Під час доопрацювання статей за зауваженнями рецензентів автор виділяє у доопрацьованому електронному варіанті статті змінений текст, додані речення, таблиці, рисунки чи інший матеріал для оперативної перевірки рецензентом врахованих зауважень за наданими рецензіями.

Після отримання висновків рецензентів про придатність до опублікування доопрацьованих авторами статей редакційна колегія журналу ухвалює остаточне рішення щодо укладання змісту номерів журналу.

Вчена рада Інституту демографії та проблем якості життя НАН України затверджує до друку та опублікування в мережі Інтернет кожен номер наукового журналу.

V. Оригінали рецензій зберігаються в редакції журналу два роки.

VI. За наявності критичних зауважень рецензента до статті по суті, але за загальної позитивної рекомендації, редколегія може віднести матеріал до розряду полемічних і друкувати статтю з позначкою «Наукова дискусія».

To be considered for a publication in the journal, only research papers that have never been published before are accepted. The article should be devoted to the relevant subjects, present the results of a thorough study, be characterized by innovations and scientific conclusions in accordance with article's goals (specified tasks). The publication is **free of charge** for the authors.

The scientific journal meets the requirements of the Law of Ukraine "On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language" from 25.04.2019 № 2704-VIII Article 22 "State language in the field of science". Scientific articles and materials are prepared and published in the state — Ukrainian and English languages.

The length of accepted manuscripts should be 21 pages (including references and extended summaries) of A4 format, 1.5 spacing. All margins — 2 cm, indent — 1.27 cm, font: Times New Roman 14 pt saved in Word for Windows (*.doc). The articles are accepted in Ukrainian or English.

The author should also sign the License Agreement to agree with publication in the Journal (the Form of Agreement is available at the web-site).

Every manuscript should be classified with UDC, JEL Classification Codes, each author is an ORCID, Scopus ID, Researcher ID. **The scheme of situation of abbreviations**, font sizes, intervals, structure of paragraphs and subparagraphs, as well as references.

At the beginning of the article, authors' name and surname should be placed, as well as their academic degree and rank, position, affiliation, postal and electronic address, the publication's title, summary and the key words — **in two languages**.

The article should consist of the next structural components: description of the research problem, relevance of the theme, innovative character, analysis of the recent studies and publications, research methods, setting of the article's goal and tasks, the main findings of the study, conclusions and prospects of future studies in the field. The references are placed in the end of the article.

The Summary in Ukrainian and English should be within 300—400 words (not less than 1,800 printed signs).

Mandatory guidelines for the Summary: informing character (no general words); well-developed structure (successive logic of description of the article's findings: relevance of the study, the main purpose, novelty, research methods, should be assured); relevant (description of article's main contents; define the study's main tasks; summarize the key findings and their importance); detailed definition of the author's contribution (which positions are developed, proposed, defined, justified, made, revealed, etc.); compact character.

Author's summary should: explain the study's approaches, but without methodological details; provide no references and abbreviations.

The author can do the social work in Literature maximum three times for his own scientific work. All sources must be registered according to the international bibliographic standard APA-2010.

All manuscripts are subjects for internal and external review by the members of the Editorial Board, and experts from the respective research fields. The Editorial Board should receive at least one external review and at least one internal review. To ensure the fair examination of scientific value of manuscript, an independent blind review can be used (without mentioning the names of authors and reviewers).

The Editorial Board has a privilege to review, edit, abridge (not changing author's opinion), and select the manuscripts. In case of a negative review or important remarks, the manuscript can be returned to the author (authors) for working out. Declined manuscripts should not be returned. The manuscripts submitted with no consideration of the mentioned requirements, cannot be published in the Journal. The reviewed manuscripts are examined by the Editorial Board of the Journal and recommended by the Scientific Council of the Institute.

The author is responsible for authenticity of the information, data, references, names and translation.

The materials that are being published in the journal reflect the view of their authors, and not necessarily are agreeing with the position of Editorial Board.

Deadline for submission of articles to the journal:

No 1 — 20th of December (journal submission for publication in March of next year);

No 2 — 10th of March (journal submission for publication in June of this year);

No 3 — 20th of May (journal submission for publication in September of this year);

No 4 — 10th of September (journal submission for publication in November of this year).

The manuscript should be attached with the author's reference.

Is described at the web-site in details <https://ojs.dse.org.ua>

THE PROCESS OF REVIEWING THE ARTICLES SUBMITTED TO THE SCIENTIFIC JOURNAL DEMOGRAPHY AND SOCIAL ECONOMY

I. Academic papers submitted to the Editorial Office have to pass through the process of reviewing by highly qualified experts in the relevant research fields. The experts hold the academic degrees (Doctors of Science or Candidates of Science (PhD) and have experience in the related studies, as well as academic publications. In case of a need, the Chairman of the Editorial Board invites additional scientific experts.

If authors' views significantly differ from the reviewer's views, the article is submitted to the third party reviewer, while it is also discussed at the meeting of the Editorial Board. The reviewers are invited by the Chairman of the Editorial Board and the Deputy Chairman.

The blind peer review of two experts is conducted for all papers.

II. The reviewer should work on the article within 10-12 business days since the date of receipt and submit his/her review to the Editorial Board in person or by e-mail. If the reviewer is unable to review this article (for example, due to a conflict of interest), he/she should send the motivated rejection within 3 days.

The length of reviewing is identified individually in order to ensure the most expeditious publication of the article, but must not exceed two weeks.

III. The review should clearly identify the theoretical or practical significance of the study, and estimate the links between the article's title, objectives and conclusions with the existing scientific concepts. The reviewer should evaluate author's personal contribution to the study of research problems, its relevance and novelty; determination of which category the article belongs to: contains scientific results, scientific-methodical or review. It is purpo-

seful to mention the conformity of style, logics and comprehensibility of the presentation of research findings, as well as completeness and adequacy of representation in the title and the extended abstracts. Authors' conclusions might be evaluated in terms of reliability and validity, as well as ethical considerations, including plagiarism.

The review should be based on the proposed form, signed by the reviewer with identifying his affiliation, position, academic degree and title, date of signing the review.

IV. In the review provides additional comments and suggestions for the author, the paper is sent to the author with a confidential review.

When finalizing the articles with regard to the comments of reviewers, the author should mark the revised text, as well as amendments in the text, tables, figures and other additional information in order to enable the timely informing of the reviewer about the accepted suggestions.

After article's updating, the texts are sent to the reviewer to verify the accuracy of the revisions and amendments.

The final decision on publishing of the article is made by the Editorial Boars after receipt of the reviewer's conclusion.

Academic Council of the Institute for Demography and Life Quality Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine approve for publication and publication on the Internet of each issue of the scientific journal.

V. The original texts of reviews are kept in the Editorial Office of the Journal for two years.

VI. In case of the reviewer's multiple critical comments, but general positive recommendations for publishing, the article might be placed in the category of polemical studies and marked with the note "Scientific discussion".

Розміщення журналу «Демографія та соціальна економіка» в міжнародних і вітчизняних наукометричних базах, репозитаріях і пошукових системах:

- **ERIH PLUS** — European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences, Norwegian Centre for Research Data, <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/periodical/info?id=488830> (липень, 2016).
- **Index Copernicus** (Польща) <http://journals.indexcopernicus.com/+++p5172,3.html> (грудень, 2013).
- **Polish Scholarly Bibliography (PBN)** (Польща) — наукова база даних польського Міністерства науки и Вищої Ради. PBN є частиною POL-on-The System of Information on Higher Education, <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/56713> (квітень, 2018).
- **Ulrich's Periodicals Directory** (США) www.ulrichweb.serialssolutions.com (липень, 2013).
- **WorldCat**, https://www.worldcat.org/title/demohrafija-ta-socialna-ekonomika-demography-and-social-economy-demografija-i-socialnaja-ekonomika/oclc/907381882&referer=brief_results (листопад, 2013).
- **EZB** — Elektronische Zeitschriftenbibliothek (Universitätsbibliothek Regensburg, Німеччина), <http://ezb.uni-regensburg.de/?2815935> (серпень, 2016).
- **Google Scholar**, https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=BuMC3voAAAAJ&view_op=list_works&-sortby=pubdate (грудень, 2015).
- **IBSS: International Bibliography of the Social Sciences** (United Kingdom), http://www.proquest.com/documents/Title_List_-_International_Bibliography_of_the_Social_Sciences.html (липень, 2016).
- **CrossRef**, <https://doi.org/10.15407/dse> (грудень, 2015).
- **Наукова періодика України**, Vernadskyi National Library of Ukraine (2013).
- **Інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки»**, Ranking of Scientists (Cybermetrics Lab) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (лютий, 2013).

«Demography and social economy» in international and domestic scientometric databases, repositories and search engines

- **ERIH PLUS** — European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences, Norwegian Centre for Research Data, <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/erihplus/periodical/info?id=488830> (2016).
- **Index Copernicus** (Poland), <http://journals.indexcopernicus.com/+++p5172,3.html>.
- **Polish Scholarly Bibliography** (PBN) (Poland) - a scientific database of the Polish Ministry of Science and the Supreme Council. The PBN is part of POL-on-The System of Information on Higher Education, <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/56713> (April, 2018).
- **Ulrich's Periodicals Directory** (CIIA), www.ulrichweb.serialssolutions.com (2013).
- **WorldCat**, https://www.worldcat.org/title/demohrafija-ta-socialna-ekonomika-demography-and-social-economy-demografija-i-socialnaja-ekonomika/oclc/907381882&referer=brief_results (2015).
- **EZB** — Elektronische Zeitschriftenbibliothek (Universitätsbibliothek Regensburg, (Germany), <http://ezb.uniregensburg.de/?2815935> (2016).
- **Google Scholar**, https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=BuMC3voAAAAJ&view_op=list_works&-sortby=pubdate (2015).
- **CrossRef**, <https://doi.org/10.15407/dse> (2015).
- **Academic Periodicals of Ukraine**, Vernadskyi National Library of Ukraine (2013).
- **Information and analytical system «Bibliometrics of the Ukrainian Science»**, Ranking of Scientists (Cybermetrics Lab) Vernadskyi National Library of Ukraine (2013).

Адреса редакції:

Україна, 01032, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 60

Тел.: (044) 486-62-37, 482-17-45, 486-04-97

E-mail: j_dse@ukr.net,

<http://ojs.dse.org.ua>

Редакційна підготовка до друку *О. М. Чадюк*

Технічний секретар редакційної колегії *Л. О. Григор'єва*

Редактор-перекладач англ. тексту *А. О. Чепиленко*

Комп'ютерна верстка *Н. М. Коваленко*

Підп. до друку 17.03.2025 р. Формат 70 × 100/16.

Гарн. Minion Pro. Ум. друк. арк. 12,19. Обл.-вид. арк. 12,54.

Тираж 140 пр. Зам. № 7609

Видавець і виготовлювач ВД «Академперіодика» НАН України
01024, Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001